

Teologická
fakulta
Faculty
of Theology

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra sociální a charitativní práce

Diplomová práce

ETICKÁ DILEMATA V PRÁCI KURÁTORA PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Vedoucí práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Autor práce: Bc. Bohumír Böhm, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci (KS)

Ročník: 2. ročník

2024

Prohlášení o použití zdrojů

„Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.“

Datum: 4.3.2024

Bohumír Böhm

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu diplomové práce panu RSDr. Jánovi Mišovičovi, CSc., za jeho cenné rady, připomínky, odborné a metodické vedení práce, konzultantovi z oblasti etiky panu doc. Dr. phil. Jakobovi Sirovátkovi, dále kurátorům pro děti a mládež za výzkumné poznatky, a to panu Bc. Miroslavu Luksovi, paní Mgr. Marcelle Longinové, paní Mgr. Janě Pechové, paní Mgr. Jitce Sklenářové a dále kolegovi informatikovi z Městského úřadu Dačice panu Romanu Krafkovi a mimo jiné i partnerce paní Radce Srpové, která měla při psaní této práce se mnou trpělivost.

Obsah

Úvod	7
1 Vymezení předmětu kurately	10
1.1 Kuratela (curatela)	10
1.2 Kurátor pro děti a mládež	11
1.3 Kvalifikační a profesní předpoklady kurátora pro děti a mládež.....	13
1.4 Zákonná opora kurátora pro děti a mládež	14
1.5 Součinnost kurátora pro děti a mládež s institucemi	15
1.6 Etický kodex sociálního pracovníka, etické přístupy kurátora	17
2 Klientela kurátora dětí a mládeže.....	20
2.1 Příklad z praxe poruchy chování	21
2.2 Rizikové chování dětí a mládeže	21
2.3 Druhy rizikového chování	24
2.3.1 Záškoláctví	25
2.3.2 Prevence záškoláctví	28
2.3.3 Příklad z praxe o záškoláctví z pozice kurátora pro děti a mládež....	31
2.3.4 Agrese a agresivní chování.....	32
2.3.5 Šikana	35
2.3.6 Prevence šikany	37
2.3.7 Příklad z praxe o šikaně z pozice kurátora pro děti a mládež	38
2.3.8 Kriminalita dětí a mládeže.....	39
2.3.9 Statistická data kriminality dětí a mládeže	42
2.3.10 Příklad trestného činu krádeže z praxe řešeného z pozice kurátora ..	45
3 Metody práce kurátora a druhy výchovných opatření.....	46
3.1 Individuální plán ochrany dítěte (právní nástroj kurátora)	48
3.2 Příklad z praxe (případová konference-sestavení individuálního plánu).....	48

3.3	Výchovná opatření	50
3.4	Uložení výchovného opatření-příklad z praxe mladistvé osoby.....	54
4	Dopady uložených výchovných opatření a etická volba při jejich ukládání....	57
4.1	Polostrukturovaný rozhovor s kurátory pro děti a mládež.....	59
4.2	K výsledkům otevřeného kódování	60
4.3	Etická volba při ukládání výchovných opatření	62
5	Nejčastější etická dilemata v práci kurátora pro děti a mládež.....	64
5.1	Definování předmětu výzkumu a klíčových pojmů.....	64
5.2	Etika	64
5.3	Dilema.....	67
5.4	Všední dilemata řádových sociálních pracovníků	68
5.5	Možnosti zvládnání, vyhýbání se dilematickým situacím	71
5.6	Eticko-teoretická východiska.....	72
5.7	Kantova deontologická etika	73
5.8	Aplikace Kantovy teorie na hlavní zjištěné etické dilema.....	75
5.9	Utilitarismus.....	76
5.10	Aplikace utilitaristické teorie na hlavní zjištěné etické dilema	78
5.11	Etika péče a její aplikace na hlavní zjištěné etické dilema	80
5.12	Nejčastější etická dilemata v praxi kurátora pro děti a mládež	82
5.13	Analýza nejčastějšího a nejtěžšího dilematu v praxi kurátora	83
6	Interpretace a hodnocení závěrečných částí výzkumu	89
6.1	Výzkum na poli spolupráce mezi kurátory a základními školami.....	89
6.2	Výzkum na poli rizikového chování dětí a mládeže v covidové době	91
6.3	Rizikové a pozitivní stránky v praxi kurátora pro děti a mládež	94
	Závěr	97
	Seznam literatury	100
	Bibliografický záznam.....	105

Klíčová slova	105
Abstrakt.....	105
Abstract.....	106
Seznam příloh	108
Přílohy.....	109

Úvod

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybral sociálně-etické téma z oblasti kurately. Tato kvalifikační práce je zaměřena na nejčastější dilemata v praxi kurátora pro děti a mládež ve spojitosti s různými interdisciplinární pohledy a přístupy.

Výběr tématu souvisí s mou profesí, v rámci, níž také pracuji s mladistvými osobami, coby v roli pachatelů přestupkového jednání, se kterými projednávám jejich delikty a ukládám jim za ně odpovídající správní tresty podle příslušných právních předpisů. V rámci interní spolupráce podávám následně kurátorovi pro děti a mládež do spisu písemnou zprávu o projednání deliktního jednání mladistvé osoby a o druhu uloženého trestu. Zpětně ovšem nedostávám žádnou vazbu, informaci o tom, jak kurátor pro děti a mládež postupuje v práci s mladistvým pachatelem, jaké účinné opatření mu ukládá, aby se do budoucnosti vyvaroval dalšího závadového chování. To je jeden z důvodů, proč bych se opět rád vrátil k práci kurátora a navázal tak na dosavadní zkušenosti a pokusil se vyzdvihnout důležitost spolupráce s ostatními zainteresovanými institucemi a profesními obory, čímž se v mnoha směrech lépe dosahuje efektivního posouzení života klienta. A právě z tohoto důvodu jsem si vybral uvedené téma diplomové práce, které souvisí s mojí stávající profesí.

Hlavním a stěžejním cílem mé práce bylo zodpovězení dvou otázek, které souvisejí s nejčastějšími etickými dilematy kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu. A rovněž se zpětnou vazbou týkající se úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. úspěšností řešených případů kurátorem po uložených opatřeních.

V překládaném tématu tak blíže zjišťuji, s jakými nejčastějšími dilematy se potýká kurátor pro děti a mládež, s jakými sociálně patologickými jevy se setkává, jak se jim snaží předejít a jaké má pro to prostředky. Současně se ve své práci zabývám nejčastějšími a nejběžnějšími příčinami vzniku společensky nežádoucích jevů u dětí a mládeže, s jakými nejčastějšími výchovnými problémy souvisí, a kde je možné hledat jejich kořeny. Zajímá mě zejména závažnost případů co do četnosti a stupně. V tomto ohledu pak mapuji situaci, která byla zhruba dva až tři roky před nemocí Covid-19, jaká probíhala v průběhu této pandemie, a dále, jak se vyvíjela po ukončení této nemoci.

Metodologie práce je postavena na využití teoreticko-empirického přístupu s důrazem na tematickou analýzu. Vytyčený výzkumný problém jsem sledoval

prostřednictvím předem stanovených výzkumných otázek, které mi umožnily mapovat základní tematické vazby. Tematická analýza bývá užívána k analyzování a získání kvalitativních informací o osobě, skupině, určité situaci, organizaci či kultuře¹. Patří mezi nejstarší a nejoblíbenější v rámci kvalitativního výzkumu. Tato forma analýzy je vhodný prostředek k tomu, aby výzkumník lépe porozuměl informacím, které v průběhu výzkumu zjistil a získal. K tomu jsem použil kvalitativní výzkumnou strategii. Výhodou tohoto typu výzkumu je totiž získání podrobného popisu a vhledu při zkoumání vybraného vzorku s tím, že tato výzkumná strategie odpovídala požadavkům překládané práce. Jako hlavní výzkumnou metodu jsem si zvolil formu individuálního polostrukturovaného rozhovoru (interview), který jsem uskutečnil přímo na městských úřadech v okrese Jindřichův Hradec (Jindřichův Hradec, Třeboň, Dačice) a dále na Magistrátu města České Budějovice. Výzkumný soubor tvořili terénní sociální pracovníci – kurátoři pro děti a mládež. Rozhovor s třemi kurátory směřoval k pochopení a porozumění jejich nejčastějších problémů a dilemat, se kterými přicházejí do styku v rámci výkonu jejich profese. Tato část výzkumu probíhala v přirozeném prostředí aktérů. Dále jsem použil metodu dotazníku, jehož předmětem bylo zjišťování, jak základní školy z různých okresů, a to ZŠ Telč, Kunžak, Dačice, Studená, Slavonice a Lubnice, které byly ochotné v rámci mého výzkumu spolupracovat, hodnotí spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí, v daném případě práci terénního sociálního pracovníka-kurátora pro děti a mládež. Nasbíraná data jsem následně kvalitativně analyzoval, interpretoval, hledal souvislosti, rozdíly, a poté vyhodnotil získané údaje. V rámci informační přípravy tohoto typu výzkumu jsem zjišťoval obecné poznatky o kurátorech pro děti a mládež, o jejich stěžejních činnostech a obecných problémech.

Práce se skládá ze šesti kapitol. V první kapitole se zabývám tím, kdo je kurátor pro děti a mládež, jaké jsou jeho kompetence, jaká je jeho role v interdisciplinárním týmu, s jakými institucemi spolupracuje, o jaké zákonné normy a předpisy se opírá. Druhá kapitola pojednává o tom, s jakými klienty kurátor pro děti a mládež pracuje, s jakými přichází do styku a jaké jsou nejčastější sociálně patologické jevy dětí a mládeže (jako je záškoláctví, šikana, užívání drog, patologické hráčství apod.). V další kapitole se nejprve zmiňují o metodách práce kurátora pro děti a mládež a následně

¹ KOMOR, Michi. Thematic analysis [online]. [cit. 2016-12-15]. Dostupné v archivu pořízeném dne 2016-12-20.

se věnuji jednotlivým výchovným opatřením, tj. jaká výchovná opatření může kurátor uložit za závadové chování dětem a mládeži. Ve čtvrté kapitole se orientuji na dopady uložených výchovných opatření a současně v této kapitole charakterizuji etickou volbu při rozhodování o ukládaných výchovných prostředcích, a dále zjišťuji, jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření. V předposlední páté kapitole se zabývám stěžejním předmětem mé práce, a to nejčastějšími etickými dilematy v práci kurátora pro děti a mládež na základě zjištěných výsledků výzkumu. V této části se současně promítá etická rovina práce kurátora pro děti a mládež, a to z hlediska teoreticko-etických přístupů (užitečnost, péče, svědomí, mravní princip aj.). V šesté kapitole shrnuji a hodnotím zbylé části souvisejících výzkumných témat.

Stěžejním bodem mé práce je zjišťování kritérií kurátora, na jejichž základě se rozhoduje, jaká adekvátní opatření volí ke zjednání nápravy závadového chování dětí a mládeže. Jednotlivé kapitoly jsou ilustrovány poznatky z realizovaného kvalitativního výzkumu.

Diplomová práce se opírá o celou řadu právních norem, které jsou bezpodmínečně spjaty s činností kurátora pro děti a mládež. Tím nejdůležitějším právním předpisem je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Dalšími právními předpisy jsou např. občanský zákoník č. 89/2012 Sb., ve kterém je upraveno rodinné právo, trestní zákoník č. 40/2009 Sb., ve kterém jsou jednotlivé trestné činy, přečiny, provinění mládeže. Současně jsou pro kurátora důležité i mezinárodní předpisy, jako je Úmluva o právech dítěte a též i Listina základních práv a svobod aj.

Mezi hlavní literární prameny, ze kterých jsem vycházel při psaní kvalifikační práce patřily příkladně: Dilemata náhradní výchovy od Škoviery (2007), „Ráda bych Vám pomohla, ale ...“ Dilemata práce s klienty v organizacích od Musila (2004), Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách od Švaříčka, Šed'ové a kolektivu (2007), a dále zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (2003), Etický kodex sociálních pracovníků ČR aj. další.

1 Vymezení předmětu kurately

V úvodní kapitole charakterizují pojmy, jako je kuratela, kurátor pro mládež, jeho role, poslání, etický kodex kurátora, kvalifikační předpoklady kurátora, zákony, jež jsou jeho oporou, součinnost kurátora pro děti a mládež s institucemi a další související výklady spojené s touto pomáhající profesí.

1.1 Kuratela (curatela)

Pojem kuratela je považovaný za základní výchozí termín pro institut opatrovnictví ve věcech dětí a mládeže. Jde o zastaralý pojem, na jehož místě se dnes používá slovo opatrovnictví (z lat. *curator*, opatrovník). V praxi jde o jednu z nejčastějších forem, kdy je soudem opatrovanci (nezletilému, mladistvé osobě) ustanoven opatrovník, aby hájil jeho zájmy. O tomto institutu, tedy o ustanovení opatrovníka rozhoduje výlučně soud. Sociální kuratelu pak vykonává kurátor pro děti a mládež, který je zaměstnancem obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Sociální kuratela pro děti a mládež spočívá především v provádění opatření směřujících k odstranění, zmírnění nebo zamezení prohlubování anebo opakování poruch psychického, fyzického a sociálního vývoje dítěte.²

Samotný kurátor pro děti a mládež, coby terénní sociální pracovník a zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, hraje v případě dětí a mládeže nezastupitelnou roli, neboť je zastupuje na základě pověření příslušného soudu, zejména u trestních soudů pro děti a mládež a při rozhodování o ústavní výchově. V těchto řízeních vystupuje kurátor v zájmu dětí a mládeže a navrhuje soudu účinná a adekvátní výchovná opatření.

Sociální kuratelou pro děti a mládež lze chápat jako soustavnou činnost, která cíleně směřuje o odstraňování, zabránění, k omezení či k zastavení problémového či závadného jednání dětí a mládeže.³ Zabývá se tak výchovnými problémy dětí a mládeže a je prováděna kurátory pro děti a mládež, kteří, jak už bylo shora uvedeno, pracují na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností (městských úřadech, magistrátních a statutárních městech).

Sociální kuratela pro děti a mládež se souhrnně věnuje zejména těmto oblastem:

² Srov. <https://www.bezpecnebrandysko.cz/socialni-prevence/socialni-kuratela/>

³ Srov. § 31 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

- sociálně patologickým jevům dětí a mládeže a navrhování preventivních opatření,
- zastupování (účast) u přestupkových a trestních řízení a řízení o činech jinak trestných u dětí mladších 15 let,
- návštěvám dětí a mladistvých osob umístěných v ústavních zařízeních na základě rozhodnutí soudu,
- spolupráci s probační a mediační službou,
- pomoci dětem a mladistvým propuštěným z ústavní výchovy, ochranné výchovy, napomáhá propuštěným osobám z výkonu trestu odnětí svobody, tak, aby se co nejlépe a nejsnadněji začlenily zpět do rodiny, společnosti a zabránilo se jim v jejich závadném jednání,
- zajištění navazující péče mladistvých osob i po dosažení jejich zletilosti.⁴

„Sociální kuratela spočívá tedy v poskytování pomoci při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů, s cílem umožnit výše uvedeným osobám jejich začlenění do společnosti, včetně pracovního začlenění.“⁵

1.2 Kurátor pro děti a mládež

Reprezentuje specializovaného terénního sociálního pracovníka, vykonávající sociálně-právní ochranu dětí (zkráceně „OSPOD“). Kurátor pro děti a mládež má stejná práva a povinnosti jako ostatní sociální pracovníci, avšak jeho náplň je více specializovaná na výchovné problémy dětí a mládeže. Podle Matouška je „kurátor pro mládež státní úředník, jehož úkolem je zabývat se dětmi z nefunkčních rodin, dětmi, které vedou zahálčivý či nemravný život, dětmi zanedbávajícími školní docházku, požívajícími alkohol nebo jiné návykové látky, dětmi živícími se prostitucí, dětmi, jež spáchaly před dovršením 15 let čin jinak trestný, dětmi utíkajícími z domova i dětmi, na nichž byl spáchán trestný čin.“⁶

A kde je možné nalézt kurátora pro děti a mládež, kde pracuje, v jaké instituci se nachází? Kurátor pracuje na všech obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, ve statutárních městech a jejich částí a dále na magistrátních městech. Zpravidla je na těchto typech úřadů začleněn v rámci organizační struktury úřadu pod sociální

⁴ Srov. § 32 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

⁵ Srov. Standardy SPOD Městského úřadu Dačice, odboru sociálních věcí

⁶ MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 270. ISBN 80-7367-002-X.

odbor, kde pracuje jako terénní sociální pracovník vykonávající sociálně-právní ochranu dětí dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zák. č. 363/2021 Sb. Mimo jiné jsem v letech 1999 až 2001 vykonával práci kurátora po děti a mládež na tehdejší okresní úřadu, který v rámci delimitace státní správy, tak jako všechny další okresní úřady v ČR zanikly a jednotlivé agendy se z těchto zaniklých úřadů přesunuly v roce 2002 na pověřené obecní úřady v ČR včetně zmiňované agendy kurátora pro děti a mládež.

Kurátor pro děti a mládež má především poskytovat pomoc při překonávání negativního závadného jednání dětí a mladistvých. Jeho stěžejním úkolem je pak tuto označenou skupinu resocializovat zpět do společnosti. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v obecném pojetí ukládá kurátorovi pro děti a mládež celou řadu úkolů, zejména zaměřovat se na ohrožené děti a mládež. Kurátor zjišťuje, jak tyto děti tráví volný čas, s kým se stýkají (např. závadové party, gangy, vrstevníci zneužívající návykové látky) a následně jim nabízí odpovídající volnočasové aktivity. Kurátor též spolupracuje s organizacemi a institucemi, které se zabývají právě volnočasovými programy pro děti a mládež. Do jeho hlavní oblasti spolupráce spadá zejména škola, školské a výchovné instituce a též spolupracuje s institucemi, které primárně spolupracují s dětmi a mládeží. Zvláště důležitou roli hraje kurátor v péči o děti s nízkým stupněm socializace. Kurátor se dále účastní trestních a přestupkových řízení, spolupracuje s věznicemi v rámci řešení sociálních problémů mladistvých delikventů, spolupracuje se všemi odpovědnými osobami za výchovu dětí a mládeže, řeší s dítětem problémy, tam, kde vznikly.⁷ Kurátor pro děti a mládež „může navrhovat výchovu v náhradní rodině, ústavní a ochrannou výchovu. Má připravovat podklady pro řízení o výchovných opatřeních, jež vede komise péče o rodinu. Má pečovat o děti a mladistvé propuštěné z ústavní výchovy. Má organizovat a realizovat preventivní programy.“⁸

Práce kurátora je zaměřena především na děti vyžadující zvýšenou pozornost a je založena na bezprostředním kontaktu a spolupráci s dítětem a se spolupracujícími subjekty. Konkrétně v praxi ukládá výchovná opatření, napomenutí, dohledy, vykonává dohled nad výchovou dětí a mládeže, sepisuje zprávy ze šetření, zakládá spis dítěte, navrhuje soudu ústavní výchovu, zúčastňuje se výslechů dětí a mládeže na Policii ČR,

⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1 vyd. Praha: Portál, 2005. s. 270. ISBN 80-7367-002-X.

⁸ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 150. ISBN 978-80-7367-825-8.

a školy kurátorovi oznamují záškoláctví dětí, užívání lehkých drog, kurátor navštěvuje každé tři měsíce mladistvé pachatele ve věznici atd.

Z výše uvedeného vyplývá, že stěžejní povinností kurátora je sledovat nepříznivé vlivy působící na děti, zjišťovat příčiny jejich vzniku a činit opatření k jejich snížení. Tak příkladně na mladistvého klienta, který dlouhodobě užívá omamné a psychotropní látky nepůsobí pouhé povídání si o tom, jaké drogy mají škodlivé a nežádoucí účinky. V tomto případě se asi nedosáhne požadovaného efektu bez patřičné léčby a bez spolupráce kurátora s rodinou klienta, aby došlo k obnovení důvěry mezi rodiči a jejich dítětem užívajícím návykové látky.

Níže uvádím další příklad zjištěný přímo z mého výzkumu, kdy přichází na řadu zásah kurátora pro děti a mládež proti záškoláctví dětí v době, kdy po ukončení přísné karantény související s onemocněním COVID-19 žáci mohli opět navštěvovat školu, avšak uváděli různé vymyšlené důvody, aby do školy nemuseli chodit. Kurátor pro děti a mládež z Dačic na jednu z položených otázek, jak se vyvíjela situace u dětí a mládeže s rizikovým chováním v covidové době a po jejím ukončení, odpověděl následovně:

„Po návratu k prezenční formě výuky neměly tyto děti na co navázat, měly velké mezery v učivu, které se jim nepodařilo doplnit. To se samozřejmě projevilo hned po návratu do lavic, děti se styděly za své znalosti, byly a dodnes jsou traumatizované z toho, že se jim ostatní budou posmívat a vymýšlí si důvody, proč do školy nejít. Někteří rodiče je v tom podporují, nebo jim to minimálně trpí. To se snaží řešit školy a v mnoha případech to nezvládnou vlastními silami a potom musí zasáhnout kurátor pro děti a mládež a s rodinou pracovat, aby došlo k normalizaci situace“.

1.3 Kvalifikační a profesní předpoklady kurátora pro děti a mládež

V souvislosti s kvalifikačními požadavky na práci kurátora pro děti a mládež je vyžadováno buďto vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost nebo vysokoškolské studium získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovanou podle zvláštního právního předpisu.

Mezi hlavní osobnostní a profesní předpoklady kurátora pro děti a mládež by měly patřit tyto vlastnosti:

- komunikativní schopnosti a profesionální vystupování,
- samostatnost v rozhodování (což je klíčový předpoklad),
- schopnost empatie,
- psychická stabilita i v krizových situacích,
- předpoklady pro týmovou práci,
- bezúhonnost,
- zdravotní způsobilost,
- schopnost pravidelného vzdělávání a prohlubování odborných znalostí,
- a v neposlední řadě schopnost pečovat o vlastní duševní hygienu a předcházet syndromu vyhoření, což je nesmírně důležité.⁹

1.4 Zákonná opora kurátora pro děti a mládež

Kurátor pro děti a mládež se při výkonu své práce řídí zákony a ostatními právními předpisy. Jeho stěžejním právním předpisem je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Mezi další právní předpisy, které kurátor pro děti a mládež využívá, patří občanský zákoník č. 89/2012 Sb., ve kterém je současně upraveno rodinné právo, trestní zákoník č. 40/2009 Sb., ve kterém jsou jednotlivé trestné činy, přečiny, provinění mládeže, dále zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) č.141/1961 Sb., který upravuje postup orgánů činných v trestním řízení. Kurátor pak v případech obvinění mladistvého vystupuje v řízení o přestupku jako zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, ve spojitosti se zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, a rovněž tak figuruje i na úseku trestního řízení ve vztahu k mladistvé osobě. Pro kurátora je rovněž důležité mít znalosti zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Dále by se měl orientovat ve vybraných kapitolách ze zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“), ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon upravuje trestní odpovědnost mladistvých a jde o právní normu, která má přednost před

⁹ Srov. Standardy SPOD Městského úřadu Dačice, odboru sociálních věcí – pracovní profil – kurátor pro děti a mládež.

trestním řádem a trestním zákoníkem. V souvislosti s trestním řízení mladistvých osob byl měl kurátor znát též zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Neméně důležitý je i zákon o probační a mediační službě č. 257/2000 Sb., který sleduje odborné vedení a pomoc, navrhuje kontroluje chování podezřelých a obviněných mladistvých delikventů, spolupráci s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém tito delikventi žijí a pracují, a aby vedli v budoucnosti řádný život. Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, stanoví procesní postup, podle kterého kurátor pro děti a mládež vydává v rámci výkonu státní správy rozhodnutí o výchovném opatření ve spojitosti se zákonem o rodině, který je součástí občanského zákoníku. Podmínky rozhodování o nařízení ústavní výchovy dětí a mládeže upravuje pro změnu občanský soudní řád č. 99/1963 Sb. Jde opět o procesní normu, kterou kurátor využívá často právě v souvislosti s podáváním soudních návrhů a podnětů. V neposlední řadě je nutné, aby kurátor znal také zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), protože většina klientů kurátora navštěvuje některou z druhů škol. Kurátor je totiž se školami v kontaktu a informuje se o chování a prospěchu svých klientů. Současně by měl kurátor znát důležité základní mezinárodní předpisy, jako je Úmluva o právech dítěte, též Listinu základních práv a svobod č. 2/1993 Sb., i Ústavu České republiky, ve znění pozdějších předpisů pod č. 1/1993 Sb., jejíž součástí je výše zmíněná Listina základních práv a svobod.

V uvedených a dalších právních normách se ovšem přímo s termínem kurátor pro děti a mládež nelze setkat. V zákonech je totiž označený pod termínem „orgán sociálně právní ochrany dětí“. Kurátor pro děti a mládež se tak musí orientovat v mnoha zákonech, aby byl schopný pro daný případ, pro danou situaci vybrat a aplikovat správný zákon, na jehož základě bude poskytovat klientovi odpovídající pomoc či službu.

1.5 Součinnost kurátora pro děti a mládež s institucemi

Z právních norem uvedených v podkapitole 1.4 „Zákonná opora kurátora pro děti a mládež“ pak vyplývá celá řada součinností, které probíhají právě mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí a dalšími orgány a institucemi zabývajícími se problematiku výchovou dětí a poruchami chování mladistvých osob.

V praxi do nejčastějších okruhů spolupráce kurátora pro děti a mládež patří zejména:

- práce s rodinou dětí či mládeže nebo s osobami odpovědnými za jejich výchovu, přičemž kurátor v tomto případě působí na děti a mládež takovými prostředky, účinnými podle druhu poruchy chování, a řeší jejich problémy v ohniskovém prostředí, tedy tam, kde se zpravidla zdržují (působí tedy na rizikovou rodinu v rámci zlepšení výchovných podmínek),
- spolupráce s různými druhy škol (základními, speciálními, středními), dále se školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy,
- spolupráce s občanskými sdruženími, středisky výchovné péče,
- spolupráce s pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, s centry pro děti a mládež zabývajícími se volnočasovými aktivitami, s nízkoprahovými centry pro odvykání různých typů závislostí,
- spolupráce se soudy v případě, kdy jim kurátor podává zprávu o dodržování výchovných opatřeních, které soud uložil za závadové chování dětí a mladistvých,
- spolupráce s orgány činnými v trestním řízení (na základě dožadání orgánů činných v trestním řízení vypracovává kurátor písemné zprávy po předchozím šetření s osobami nezletilými a mladistvými, které se dopustily činu jinak trestného či provinění, kurátor se pak zúčastňuje výslechnů mladistvých u Policie ČR, soudního zasedání v trestních věcech vedených proti mladistvým pachatelům apod.),
- účastenství na přestupkovém řízení vedeném proti mladistvému pachateli v souladu se zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich a využívá k tomu svých procesních práv, coby zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí,
- spolupráce s věznicemi pro výkon vazby či pro výkon trestu odnětí svobody, kde se nachází mladistvý pachatel (kurátor navštěvuje mladistvého ve věznici jednou za tři měsíce a před propuštěním z výkonu mu pomáhá k tomu, aby se co nejrychleji zařadil zpět do společnosti),
- spolupráce s Probační a mediační službou (spolupráce kurátorů a probačních pracovníků má přispět k tomu, aby mladiství pachatelé napravili následky svých protiprávních následků, nahradili způsobenou škodu, vykonali alternativní tresty

a úspěšně se začlenili zpět do společnosti, kurátoři v tomto ohledu podávají zprávy probačním úředníkům ohledně zjišťování poměrů mladistvého, provádějí šetření v prostředí, ve kterých byl mladistvý vychováván, zajímají se též o to, jaké bylo chování mladistvého před a po provinění, jakou vhodnou volbu výchovných prostředků zvolí, aby došlo k zamezení opakovaného provinění, mimo jiné v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže se píše, že „úředníci Probační a mediační služby spolupracují s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a s osobami realizujícími probační programy.“¹⁰),

- spolupráce při pořádání akcí pro obtížně vychovatelné děti a mládež nebo děti a mládež z nefunkčních rodin,
- spolupráce s úřady práce při zprostředkování vhodného zaměstnání pro mladistvé osoby,
- spolupráce s Policií České republiky a s Obecní policií a dalšími institucemi při výjezdových akcích do restaurací a diskoték za účelem kontroly nezletilých a mladistvých při požívání alkoholu,
- spolupráce s lékaři, pokud zjistí, že mají podezření, že nezletilé či mladistvé osoby užívají návykové látky, a kteří mají za to, že je nutné takovou situaci řešit.

Stěžejní spolupráce kurátora spočívá primárně v nasměrování rodin a dětí do péče odborníků, kteří jim mohou pomoci s potížemi a problémy. Kurátor má rozhled, jaká instituce a odborník je pro dané rizikové téma vhodný. Na základě vyhodnocení pak určuje, jaký typ služby by mohl nezletilým či mladistvým klientům pomoci.¹¹

1.6 Etický kodex sociálního pracovníka, etické přístupy kurátora

Z etického hlediska musí kurátor pro děti a mládež respektovat individuální přístup ke všem svým klientům, vychází tak z individuálních potřeb každého klienta, podporuje jejich samostatnost, respektuje právo každého klienta na seberealizaci, vede klienta k vědomí odpovědnosti sám za sebe, posiluje sociální začleňování klientů, motivuje k péči o děti (posiluje výchovné kompetence rodičů), uplatňuje při práci s klienty přiměřené metody sociální práce, (rozhovor, aktivní naslouchání, šetření, případová konference), podporuje samostatnost klientů a v kontaktu s jejich přirozeným

¹⁰ § 40 odst. 1 Zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

¹¹ Srov. Standardy Městského úřadu Dačice, Standard č. 9: Kurátor

prostředím, informuje klienta o postupech používaných při výkonu sociálně-právní ochrany dětí, přičemž důsledně dodržuje základní lidská práva a svobody aj.¹²

Pokud se budu zabývat otázkou, co je podstatou etického kodexu sociálního pracovníka, najdu odpověď přímo v kodexu sociálních pracovníků „Etický kodex sociálních pracovníků České republiky“ (dále jen kodex), který vychází z Všeobecné deklarace lidských práv, z Listiny základních práv a svobod České republiky, ze zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách a navazuje na zásady etiky sociální práce definované Mezinárodní federací sociální práce. Je nejen posláním, ale i povinností.¹³ Cílem etického kodexu sociálních pracovníků je tedy snaha o naplnění sociální práce, v souladu s tézí navrženou mezinárodní federací.

Etický kodex je současně charakteristickým prvkem organizačních pravidel. „Zavedeným etickým kodexem dává organizace svým pracovníkům, ale i okolí na vědomí, že etika je její důležitou součástí. Etický kodex se obecně charakterizuje jako souhrn morálních pravidel a požadavků, podle kterých by se měli řídit nejen členové dané organizace, ale i organizace jako celek ve vztahu ke svému internímu a externímu prostředí.“¹⁴ Uvedený výklad je možné vztáhnout též na orgán sociálně-právní ochrany dětí, jako celek, ve kterém se všichni týmoví a kompetentní sociální pracovníci, včetně kurátora pro děti a mládež, musí řídit kodexem závazným pro sociální pracovníky.

Etickou zodpovědnost sociálního pracovníka lze spatřovat ve vztahu ke klientovi, dále zaměstnavateli, u kterého sociální pracovník vykonává sociální práci, ke kolegům v sociální práci, ke své profesi, k vlastní odbornosti a společnosti. Prvořadá je tak zodpovědnost sociálního pracovníka vůči klientovi, dále podpora klienta k vedení vlastní odpovědnosti. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva klienta, klienta nediskriminoval, chránil jeho právo na soukromí.¹⁵

A tedy i na kurátora pro děti a mládež se jako na sociálního pracovníka vztahuje výše uvedený kodex. Konkrétně v etickém kodexu vedeném na odboru sociálních věcí Městského úřadu Dačice jsem zjistil, že tento státní úředník musí v první řadě dodržovat

¹² Srov. Standardy Městského úřadu Dačice, Standard č. 9 Jednání, vyhodnocování a individuální plán ochrany dítěte

¹³ <https://www.dchp.cz/res/archive/001/000121.pdf?seek=1561454028>

¹⁴ ONDRIOVÁ, I. *Etické problémy a dilemata v ošetrovatelské práci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021. s. 24. ISBN 978-80-271-1696-6

¹⁵ Srov. <https://www.dchp.cz/res/archive/001/000121.pdf?seek=1561454028>

ústavu a zákony a nikdy se nedávat svést k jejich obcházení. Musí být loajální vůči nejvyšším morálním principům nad loajalitou vůči osobě, stranám či zájmovým skupinám. Má hledat a využívat stále efektivnější a ekonomičtější plnění svěřeného úkolu. Nesmí nikdy nikoho nečestně nediskriminovanými způsoby zneužívat za pomoci speciálních výhod a privilegií, a dále ať už za úplatu nebo ne, nikdy nepřijmout pro sebe nebo pro svoji rodinu výhody či jakýkoli prospěch. Kurátor dále nesmí nikdy dávat žádné soukromé sliby, nesmí použít informaci získanou důvěrně při výkonu svých služeb a měl by poukazovat na korupci a odhalovat ji.¹⁶

16 Srov. Etický kodex pracovníka Městského úřadu Dačice

2 Klientela kurátora dětí a mládeže

Mezi základní klientelu kurátora pro děti a mládež lze řadit nezletilé děti. Z pohledu trestního jde o nezletilé děti do 15 let, které nejsou trestně odpovědné a dopouští se činů jinak trestných. Pak jsou to děti od 15 do 18 let věku, proti kterým bylo zahájeno trestní stíhání nebo přestupkové řízení. V tomto věku jsou již trestně právně odpovědné a dopouští se provinění a označují se jako osoby mladistvé. Mladistvou osobou je ta, která v době spáchání provinění dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku, má se za to, že mladistvým je i ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku, ale u něhož není možné bez důvodné pochybnosti určit, že v době spáchání překročil osmnáctý rok věku.¹⁷ Téměř se shodným výkladem, o tom, kdo je mladistvá osoba jsem se také setkal v ust. § 55 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

Při práci s výše uvedenou skupinou dětí a mládeže, jak již bylo dříve uvedeno, se musí kurátor pro děti a mládež řídit zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a okruhy, které se na děti a mládež vztahují. Obecně tento zákon mluví o dětech, které vedou „zahálčivý nebo nemravný život“. Tyto osoby najdeme v ust. § 6 písm. c) zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Zákon mezi zahálčivé děti, či vedoucí nemravný život řadí zejména děti, které zanedbávají školní docházku, nepracují, nemají dostatečný zdroj obživy, jsou agresivní, dopouštějí se útěků od rodiny, jsou ohroženy závislostí, pijí alkohol, užívají návykové látky (drogy), provozují gamblerství, prostituci, páchají trestnou činnost, jde-li o děti mladší patnácti let, které spáchaly čin, který by byl činem jinak trestným, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití. Patří sem tedy všechny opakované poruchy chování, které škola či rodina nedokáže zvládnout vlastními výchovnými prostředky (např. opakované útěky od rodičů). Dalšími klienty kurátora jsou především rodiče, tj. osoby odpovědné za výchovu svých dětí, se kterými spolupracuje v případě opakovaných poruch chování dětí.¹⁸

¹⁷ § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže).

¹⁸ Srov. <https://sancedetem.cz/kurator-pro-mladez-aneb-je-treba-se-ho-bat>

2.1 Příklad z praxe poruchy chování

Kurátorovi pro děti a mládež volá třídní učitelka osmé třídy základní školy. Ve třídě má chlapce, který je drzý a sprostý. Slovně a fyzicky napadá spolužáky. Tento problémový žák nerespektuje učitele a v pololetí propadl z několika předmětů a mimo jiné dostal dvojku z chování. Škola si pozvala rodiče k opakovanému jednání. Jednání s rodiči však nepřineslo žádný efekt. Nic dalšího ve spojitosti s tímto žákem nepomohlo, a tak se škola obrací o pomoc na kurátora pro děti a mládež, který navrhl svolat společné setkání, tzv. setkání výchovné komise za účasti žáka, jeho rodičů, třídní učitelky, ředitele školy, výchovného poradce a samotného kurátora. Setkání slouží k domluvě dalšího postupu. Výsledkem je písemná zpráva a následně sestavený individuální výchovný plán pro žáka a kontrola jeho dodržování ze strany pedagogických pracovníků a kurátora pro děti a mládež a současně rodičů.¹⁹

2.2 Rizikové chování dětí a mládeže

Co způsobuje rizikové chování dětí a mládeže, co je stimulem pro toto chování a kde hledat možné příčiny? Život často bývá naplněn mnoha překážkami a obtížemi. Jinak se s nimi vypořádávají dospělé osoby a jinak děti a mládež. Je přirozené, že děti nemají natolik vyvinuté seberegulační mechanismy, schopnosti a zkušenosti, aby se dokázaly přes nezdary života přenést, jako jsou toho schopni dospělí. Je pak jasné, že pokud u dítěte, ale i u dospělého, nedojde k uspokojení určité potřeby, nastane frustrace (neuspokojená potřeba díky překážce) a tím dojde k zoufalství, k přívalu vzteku a následně k agresivnímu nebo únikovému chování. Příčinou může být problém v rodině, v adaptaci dítěte na nové prostředí, na nové podmínky nebo neschopnost přizpůsobit se životním změnám a podmínkám.

V rámci jedné z otázek v rozhovoru, které jsem položil kurátorovi z Městského úřadu v Třeboni a z Magistrátního města České Budějovice, jsem v souvislosti s vyhodnocením rizikového chování dětí a mládeže v covidové době zjistil tyto možné příčiny rizikového chování:

„Mezi nejčastější výchovné problémy řadíme problémy související s povinnou školní docházkou (záškoláctví, neplnění školních povinností, porušování školního řádu aj.), protiprávní jednání (přestupková i trestná činnost), kyberšikana, sebepoškození, konflikty v rodině (nerespektování rodičovské autority, útěky z domova aj.), užívání

¹⁹ Srov. <https://sancedetem.cz/kurator-pro-mladez-aneb-je-treba-se-ho-bat>

omamně psychotropních látek aj. Příčinu výše uvedených problémů vnímáme zejména v rodinném systému (nedůsledný výchovný přístup, nejednotná výchova, oslabené rodičovské kompetence), ale i poruchy osobnosti dítěte, příp. přidružená diagnóza“.
„Všeobecně bych příčinu hledala v rodině, ale ne vždy je rodina nefunkční, či se v rodině vyskytují patologické jevy. Děti většinou času tráví neorganizovaně, bezprizorně...“

Mimo jiné v průběhu socializace (včleňování jedince do společnosti) může člověk zjistit, že to, co se mu zdálo těžké, tak může náhle přejít do takového stavu či fáze, kdy už situaci není schopen ustát a vyřešit ji. Pak i strach, soustavný stres, napětí, selhání před důležitým rozhodnutím apod., může vést k postupnému ohrožení životních jistot. Člověk se tak snáze dostane do krize, přičemž v takovém případě dochází k oslabování jeho regulačních mechanismů, čímž má člověk obavu z ohrožení své vlastní existence.²⁰ U dospívajících tak dochází například k poruše jídla, spánku, rozrušení, vznětlivosti, strach ze zkoušky apod. Roli při vyrovnání se s těmito shora uvedenými formami zátěže sehrává temperament jedince, tak i podobná zkušenost z obdobných situací, schopnost pohotové orientace, ale i celkový tělesný stav. Pod stavem tělesné či psychické vyčerpanosti, ať už způsobené nedostatkem spánku, hladu, bolesti apod., se každý člověk cítí špatně a při přetrvávajících potížích pak dochází k celkovému oslabení organismu i k narušení funkce důležitých tělesných orgánů. Za takové situace jsou vyhlídky na zvládnutí potíží daleko pesimističtější. Například úzkostí zahlcený jedinec začne snadno pochybovat o své schopnosti zvládnout své problémy. Pokud však u člověka nedojde k racionálnímu boji a vítězství se zátěžovými podněty, či se zdroji ohrožení a není schopen uchýlit se do bezpečí, snadno se jeho původní standardní chování může změnit v chování rizikové, ve kterém hledá svoji identitu.²¹

Rizikové chování má být z hlediska výkladového pojmu nadřazeno pojmem jako problémového, asociálního, delikventního, disociálního chování apod. Tyto formy mohou mít biologické, psychologické, či sociální příčiny anebo se mohou kombinovat.²² „Rizikové chování je do určité míry považováno za normativní součást vývoje. Tento názor se opírá o skutečnost, že až 50 % adolescentů se během dospívání

²⁰ Srov. JEDLIČKA, R. a kolektiv. *Poruchy socializace dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 144. ISBN 978-80-247-5447-5

²¹ Srov. JEDLIČKA, R. a kolektiv. *Poruchy socializace dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 144-145. ISBN 978-80-247-5447-5

²² Srov. SOBOTKOVÁ, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 40. ISBN 978-80-247-4042-3

zapojí alespoň do jedné z forem rizikového chování“.²³ „Toto chování má určité typické projevy, jako např. užívání návykových látek či vandalismus,“²⁴ „a po dosažení dospělosti v převážné většině samo odezní“.²⁵ Z výše uvedeného tak vyplývá, že v adolescenci dochází k prudkému nárůstu rizikových faktorů, které jedince ohrožují jak po stránce zdravotní, tak po stránce psychické. Mimo jiné rizikové chování v adolescenci je zkoumáno ve vývojové a sociální psychologii, ale svůj předmět má i v kriminologii, sociální pedagogice a v dalších vědách o člověku. Odborná literatura dále pracuje s pojmem „Riziková mládež“ a tou se myslí především taková, „pro kterou jsou typické agresivní projevy a disociální chování, a která častěji přichází do kontaktu se sociálně patologickými jevy, jako je drogová závislost, alkoholismus, kouření, kriminalita a delikvence, patologické hráčství, virtuální drogy, šikanování, vandalismus a jiné formy násilného chování, xenofobie, rasismus, intolerance a antisemitismus, záškoláctví, sexuální rizikové chování, sebevraždy“.²⁶ „Do této kategorie spadají i dospívající z tzv. sociálně znevýhodněných skupin, především dysfunkčních rodin, vyrůstající v podmínkách neúplné rodiny, kde není podporován jejich intelektový, mravní a emoční vývoj“.²⁷ Světová zdravotnická organizace pak považuje adolescenty za samostatnou rizikovou skupinou a stanovila tak „syndrom rizikového chování v dospívání“ (SRCH-D), který zahrnuje tři oblasti, které se navzájem kombinují a mají společné příčiny.²⁸

„Tři složky syndromu rizikového chování (SRCH-D):

1. zneužívání návykových látek – vykazuje obecně dlouhodobě nepříznivý trend, klesá věk uživatelů a roste podíl dívčí populace,

²³ DRYFOOS, J. (1990). *Adolescents at Risk*. New York: Oxford University Press, SMART, D., VASSALLO, S., SANSON, A., DUSSUYER, I. (2004). *Patterns of antisocial behavior from early adolescence to late adolescence*. Trends and Issues in crime and criminal justice series No. 290. General editor T. Makkai. Australian Institute of Criminology. ISBN 0 642 53856 5.

²⁴ BONINO, S., CATELLINO, E., CIAIRANO, S. (2005). *Adolescents and risk. Behaviors, functions, and protective factors*. New York, Springer, SILBEREISEN, R. K., NOACK, P. (1998). *On the constructive role of problem behavior in adolescence*. ISBN 88-470-0290-7.

²⁵ MOFFITT, T. E. (1993). *Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy*. *Psychological Review*, 100, 674-701, MOFFITT, T. E., CASPI, A., RUTTER, M., SILVA, P. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press. ISSN 0033-295X.

²⁶ SOBOTKOVÁ, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 44. ISBN 978-80-247-4042-3

²⁷ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*: 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7367-567-7.

²⁸ Srov. HAMANOVÁ, J., KABÍČEK, P. *Syndrom rizikového chování v dospívání*. *Lékařské listy* 4 (z <http://www.zdn.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/syndrom-rizikoveho-chovani-v-dospivani-132984>).

2. negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje – maladaptace, poruchy chování, agrese, delikvence, kriminalita, sociální fobie, sebepoškozování a suicidalita,
3. rizikové chování v oblasti reprodukční – předčasný sex, předčasné rodičovství, těhotenství před devatenáctým rokem se považuje za předčasné a nežádoucí, protože vzájemně kolidují potřeby dospívající matky a rostoucího plodu, časté střídání partnerů, pohlavní nemoci^{.29}

„Rizikové chování chápeme jako takové chování, které přímo nebo nepřímo ústí v psychosociální nebo zdravotní poškození jedince, jiných osob, majetku nebo prostředí“.³⁰

2.3 Druhy rizikového chování

V praxi se u dětí a mládeže vyskytují tyto oblasti rizikového chování:

- záškoláctví,
- lhaní,
- agresivita, agresivní chování,
- šikana, kyberšikana, násilné chování,
- obecné kriminální jednání,
- vandalismus,
- závislostní chování,
- rizikové chování na internetu,
- rizikové sexuální chování,
- rizikové chování v dopravě,
- extrémní rizikové sporty, hazardní aktivity,
- užívání anabolik a steroidů,
- nezdravé stravovací návyky,
- extrémismus,
- xenofobie, rasismus, intolerance, antisemitismus.³¹

²⁹ SOBOTKOVÁ, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 45. ISBN 978-80-247-4042-3

³⁰ MACEK, P. *Identita jako proces: vývojový přístup a styly sebedefinování*. In Čermák, I., Hřebíčková, M., Macek, P. (Eds.), *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Tišnov: Sdružení SCAN, 2003, s. 180-200. ISBN 80-86620-06-9.

S ohledem na zjištěné výzkumné poznatky se nyní stručně zaměřím na nejčastější oblasti rizikového chování dětí a mládeže, se kterými kurátoři přicházejí do styku.

2.3.1 Záškoláctví

Jde o velice častý fenomén na školách, který má své různé příčiny. Je třeba odlišovat motiv žáka či studenta, proč chodí nebo začal chodit za školu. Současně je důležité také to, o jak staré dítě, které chodí za školu, se jedná.

Záškoláctví odborná literatura definuje jako úmyslné zameškávání školního vyučování. Žák se z vlastní vůle, bez vědomí rodičů vyhýbá pobytu ve škole. Označuje se též jako projev asociálního chování, jako porucha chování únikového typu. O poruše chování se mluví pouze tehdy, pokud chování přetrvává alespoň půl roku. Únikový typ chování znamená, že jde v podstatě o obranný mechanismus, kterým se dítě chrání a vyhýbá se zdroji úzkosti, konfliktů, trestů apod. Takové chování má vždy svou příčinu, které je potřeba věnovat při řešení problému velkou pozornost. V případě záškoláctví se tak jedná o nejklaštější poruchu chování.³²

Záškoláctví se klasicky rozlišuje na dvě základní formy:

- impulzivní – dítě neplánuje, že nepůjde do školy, zachová se tak až na základě náhlého impulzu (např. po druhé hodině odejde ze školy, aniž by ho to ráno napadlo),
- plánované – žák plánuje odchod ze školy dopředu, vymýšlí si různé záminky (např. si vymyslí bolesti břicha, případně se z psychických příčin bolesti opravdu objevují).³³

Z hlediska školství je za záškoláctví považována neomluvená absence žáka základní či střední školy ve škole. Jedná se o přestupek, kterým žák úmyslně zanedbává školní docházku. Je chápáno jako porušení školního řádu (pravidel stanovených školou). O záškoláctví hovoří zákon o sociálně-právní ochraně dětí, a to v § 6 písm. c) zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a současně jde i o porušení školského zákona, který vymezuje povinnou školní docházku v ust. § 36 až § 43 zák. č. 561/2004 Sb., v platném znění. Z hlediska pravidel je záškoláctvím

³¹ Srov. SOBOTKOVÁ, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 40. ISBN 978-80-247-4042-3

³² Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 116. ISBN 978-80-247-5309-6.

³³ Srov. tamtéž, s. 116

takové jednání, kdy má žák neomluvenou absenci, bez ohledu na počet hodin (jednu hodinu nejspíš jako záškoláctví sice nikdo nenazve, ale pět hodin už v některé škole ano, v jiné ne). Z pohledu klinické psychologie nebo psychiatrie je podstatné, že chození za školu probíhá opakovaně po dlouhou dobu. Z definice záškoláctví může vzniknout pocit, že dítě, které chodí za školu, vždy trpí psychickou poruchou nebo je ve škole výrazně neúspěšné a neumí navazovat vztahy s vrstevníky. Ale ve skutečnosti to tak nemusí být. Za školu může chodit i dítě, na kterém by to nebylo poznat na první ani na druhý pohled. Může mít doma veškerou péči, může mít ve škole kamarády a dobrý prospěch, ale přesto takové dítě může zápasit s různými myšlenkami a emocemi, které ho dovedou k tomu, že se začne vyhýbat škole.

Z odborných odkazů jsem dále zjišťoval, jaké jsou nejčastější příčiny záškoláctví. Zjistil jsem, že je to celá škála psychických problémů, a to příkladně:

- experiment a touha po dobrodružství – v životě dítěte mohou mít pouze epizodickou úlohu, není třeba jim přikládat příliš velký význam, často se však jedná o jednorázový případ a věnovat mu více pozornosti má za výsledek efekt, kterému je dobré se raději vyhnout,
- strach ze střetu s vysokými nároky školy a uvědomění si vlastní neúspěšnosti, rodiče mají často představy, které jejich děti nemohou z nejrůznějších důvodů naplnit,
- nucení dětí do studia škol, které jsou mimo jejich zájem, nebo na ně nemusí svými výkony, schopnostmi či dovednostmi stačit,
- obrana, a tou je například útěk před problematickým začleněním dítěte do kolektivu nebo šikanou,
- důsledek problémů vyplývajících ze specifických poruch učení, chování (ADHD, ADD), odlišného životního stylu rodiny či zdravotního handicapu,
- může jít také o výsledek nadměrné benevolence a ochrany rodičů, kteří na vyžádání dítěte vystavují jedno či dvoudenní omluvenky ze školy.³⁴

Pakliže se výše uvedené problémy objevují stále častěji a dochází k jejich zhoršování, dítě může mít následně problémy se začleňováním do třídního kolektivu, zaplétá se do lží, polopravd, které ho stresují, začne mít negativní vztah ke škole příkladně právě z vysokých požadavků a nároků na dítě z hlediska plnění školních

³⁴ Srov. <https://sancedetem.cz/zaskolactvi>

povinností, nebo má snížené rozumové schopnosti, což pro dítě představuje obtížnější zvládnání školních povinností. Vliv na negativní postoje ke škole mohou mít i specifické poruchy zvládnání školních povinností, jako např. dysgrafie, dysortografie, dyskalkulie aj. Negativní postoj ke škole může mít také neurotické dítě, to znamená, že dítě si postupně vypěstuje úzkost, může být plné obav a negativních představ o tom, jaký bude další den ve škole. Úzkost může vycházet z mnoha nepříjemných zkušeností a zážitků. Dítě si může vypěstovat strach z některého vyučovacího předmětu a z jeho zkoušení nebo z nespravedlivého hodnocení nebo z osobnosti učitele, případně z trestů spojených s neúspěchem, a to na straně učitele i rodiny. Neurotizace dítěte může vyplynout i ze vztahů ve třídě. Dítě může být v pozici neoblíbeného, přehlíženého, vyhledávaného terče zesměšnění apod. Může se pak spolužáků bát a celá situace se může pohybovat v intencích šikany, kdy si dítě pochopitelně vypěstuje skutečný odpor ke škole, který se často projevuje i somatickými příznaky (tělesnými příznaky, zdravotními problémy), a v klinických kategoriích se může případně začít rozvíjet školní fobie.

Na záškoláctví má vliv zejména rodinné prostředí. Příčinou mohou být dysfunkční rodiny, nezájem rodičů o dítě, o jeho školní prospěch, celkové zanedbávání dítěte. Problematická může být na druhé straně také přehnaná péče o dítě a kladení příliš vysokých nároků na školní výsledky i výkony v jiných oblastech, trestání za špatné známky, neakceptování selhání dítěte. Mezi další příčiny záškoláctví patří také nejednotnost rodičovské výchovy, přemrštěná přísnost nebo naopak shovívavost, ale i lhostejnost a nezájem o dítě a jeho život.

Důležitou roli hrají také hodnoty rodiny. Pokud vzdělání zaujímá v žebříčku hodnot rodiny nevýznamné místo, pak je pravděpodobné, že dítě toto pojetí převezme a nebude považovat chození do školy za důležité. Navíc v takových případech rodiče dítěti absence často omlouvají, jen velice zřídka spolupracují se školou.

Dalším vlivem na záškoláctví má také způsob trávení volného času. Právě způsob trávení volného času souvisí s negativním vlivem vrstevníků v závadové partě, závislostním chováním, které se projevuje zejména užíváním drog a sháněním

peněz na ně, ale i chudoba dítěte nebo rodiny způsobující obstarávání peněz nelegálním způsobem.³⁵

I psychický stav dítěte, osobní problémy, psychická nepohoda, psychická porucha či traumatické zážitky mohou mít též významný vliv na vznik záškoláctví. I zdravotní omezení, či jakýkoli hendikep, výrazná odlišnost dítěte může vyvolat v dítěti negativní postoj ke škole, neboť se snadněji může stát terčem posměchu, může mít problémy, může pociťovat větší diskomfort, může mít pocit, že ve škole nemá pochopení. To vše může vést ke zhoršování příčin chození dítěte do školy.

2.3.2 Prevence záškoláctví

Základem prevence záškoláctví je v první řadě dobrý vztah s učitelem a zájem o dítě, jeho školní prospěch a chování, což je skutečně dobrou prevencí záškoláctví a zároveň základem pro jeho vyřešení, pokud k němu dojde. Neopomenutelná je komunikace se školou. Je žádoucí, i když občas může být obtížné vytvořit si vztah mezi školou a rodiči záškoláka, co nejvíce komunikovat se školou a domlouvat se na postupu. Pro rodiče záškoláka platí zásada, že by nikdy své rozpory s učitelem neměli řešit před dítětem nebo přes něj, mluvit by měli rodiče vždy přímo s učitelem, s pedagogickými pracovníky školy.

Škola má být totiž místem, a tak by měla být všemi chápána, kde dítě navazuje důležité vztahy s vrstevníky, kde se učí sociálními kompetencím, kde si osvojuje důležité znalosti a dovednosti, má možnost zažít a pochopit, co znamená empatie, respekt k druhým, kamarádství, nepřítelství apod. Omluvit dítě má smysl pouze tehdy, pokud se ví o důvodu dítěte, ví se o důvodu, proč do školy nešlo a zároveň ten důvod rodič chápe a považujete ho za smysluplný a omluvitelný.

Pomoc se záškoláctvím lze hledat prostřednictvím orgánů sociálně-právní ochrany dětí, a to v rámci kompetencí kurátora pro děti a mládež, který bude zjišťovat, zda za záškoláctvím nestojí výchovné problémy, nebo je možné se obrátit na školního psychologa, výchovného poradce, na pedagogicko-psychologickou poradnu, na neziskové organizace, které se zabývají problémy dospívajících dětí a mládeže nebo lze využít krizových linek.³⁶

³⁵ Srov. <https://sancedetem.cz/zaskolactvi>

³⁶ Srov. <https://sancedetem.cz/zaskolactvi>

Na závěr této podkapitoly o záškoláctví jsem zjišťoval, jaká jsou v praxi možná zákonná opatření kurátora pro děti a mládež v případě záškoláctví. V jeho pozici jde především o preventivní a poradenskou činnost. Účastní se výchovné komise, kde se rozhoduje o závažnosti řešeného problému. V případě dojednané účasti kurátora na výchovné komisi zašle škola kurátorovi předem informace o řešeném problému a dosud učiněných krocích k seznámení se situací. Účast kurátora na výchovné komisi není sankčním nástrojem. Kurátor provádí pohovory s dítětem a jeho rodiči samostatně, poučí rodiče o povinnosti dohlížet na řádné plnění školní docházky a případných důsledcích (přestupek, přečin). Kurátor zprostředkovává odborné poradenství, tedy nasměruje dítě do péče odborníků, kteří mohou pomoci s problémy a potížemi dětí se záškoláctvím. V první fázi kurátor motivuje druhé k dobrovolné spolupráci.

Kurátor dále v případě potřeby provádí terénní šetření. Předmětem okruhu jeho šetření jsou děti, které jsou uvedené v ust. § 31 odst. 2 ve spojení s ust. § 6 písm. c), d) zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, které vedou zahálčivý a nemravný život spočívající především v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol a jiné návykové látky, spáchaly trestný čin, provinění, přestupek, jsou opakovaně na útěku od rodičů apod. Kurátor z tohoto šetření získává postupně informace, ty pak vyhodnocuje a stanovuje patřičné kroky, opatření pro danou situaci. Zpracovává individuální plán ochrany dítěte. V případě potřeby svolává případovou konferenci, na kterou přizve mimo rodičů dítěte i spolupracující partnery, včetně školy. V případě nemotivovaných rodin (kde dochází ze strany rodičů záškoláků jen k příslibům bez změny situace apod.), přistupuje kurátor k donucovacím výchovným opatřením, a to prostřednictvím:

- pravomoci uložit zákonným zástupcům záškoláka povinnost využít odbornou poradenskou činnost,
- pravomoci uložit dítěti nebo zákonným zástupcům tzv. výchovná opatření jako příkladně napomenutí, omezení, dohled kurátora, poradenství, setkání se zapsaným mediátorem, zejména u sporů mezi rodiči, které mohou být důsledkem záškoláctví.

O uložení těchto opatření může na návrh kurátora rozhodnout i soud. Další jiná výchovná opatření na návrh kurátora může ukládat pouze soud (např. umístění dítěte do Střediska výchovné péče nebo do psychiatrické nemocnice, do ústavní výchovy).

V tomto případě se jedná o nejtvrďší opatření kurátora pro děti a mládež. Při jejich navrhování musí mít dostatečné argumenty a podklady prokazující skutečnost, že situaci s dítětem není už možné řešit jinou cestou. Nadále však dochází ke spolupráci s rodinou, dítětem ve snaze o návrat do rodiny. Jde ale zpravidla o případy, kdy záškoláctví je přidruženým problémem k problémům závažnějším.³⁷

Školy zpravidla zasílají písemné oznámení o zanedbání povinné školní docházky příslušnému přestupkovému správnímu orgánu (přestupek dle školského zákona spočívající v neplnění školní docházky). Škola zároveň zašle oznámení též kurátorovi pro děti a mládež, spolu s podklady o všech dosud učiněných krocích. V případě závažnějšího záškoláctví nebo při opakovaném záškoláctví, kdy škola již učinila dříve podnět na správní orgán, zasílá již druhé hlášení přímo Policii ČR. V případě, kdy si škola není jistá, zda se v konkrétním případě ještě jedná o přestupek dle školského zákona nebo již o trestněprávní jednání zákonného zástupce, může učinit dotaz a zaslat tento dotaz příslušnému okresnímu státnímu zastupitelství a tento orgán vydá následně stanovisko ve věci. Mimo jiné problematika záškoláctví, kdy je příčinou zákonný zástupce dítěte, spadá do agendy terénního sociálního pracovníka OSPOD (dále jen „sociální pracovník“).³⁸

Co se týče základních škol, v rámci výzkumu jsem zjišťoval, jaká témata, jaké problémy tyto školy nejčastěji řeší, zda příkladně záškoláctví, šikanu, agresi apod. Pedagogičtí pracovníci oslovených škol se shodli na tom, že nejčastěji řeší záškoláctví a neplnění školních povinností. Níže uvádím odpovědi ředitelů základních škol Dačice I, Dačice II, Slavonice a Studená:

„Nejčastěji je řešeno záškoláctví a dlouhodobé, opakované neplnění školních povinností“. „V našem případě jde převážně o záškoláctví, šikanu a návykové látky“. „Soustavné opakované neplnění školních povinností. Velmi častá omluvená absence- vysoký počet zameškaných hodin (podezření na hlídání sourozenců) místo školní docházky“. „Nevhodné chování žáků – záškoláctví, zanedbávání povinností...“

Kurátory pro děti a mládež jsem v rámci výzkumu oslovil otázkou, kterou část jejich práce pokládají za nejvíce frekventovanou a zjistil jsem a též bylo zjištěno, že

³⁷ Srov. <https://sancedetem.cz/zaskolactvi>

³⁸ Srov. LUKS, M. *Postřehy kurátora pro děti a mládež – výchovné problémy dětí do 15 let a mladistvých*. Dačický zpravodaj, 2022, roč. 11, č. 10, s. 6

kurátoři na základních školách nejčastěji řeší problematiku záškoláctví, a to zejména po covidové době. Kurátoři z Dačic, z Třeboně a z Českých Budějovic na uvedenou otázku odpovídali následovně:

„Co se týče oblasti rizik, tak mezi stěžejní patří velká absence žáků co do školní docházky, neplnění úkolů...“ „Co se týká doby před covidové, tak tehdy nebylo tolik případů záškoláctví, případně skrytého záškoláctví jako po této době. Tento trend trvá dodnes. Příčina je v tom, že mnoho dětí v průběhu distanční výuky neplnilo školní povinnosti tak, jak by měly, nebo v některých případech vůbec. Po návratu k prezenční formě výuky neměly tyto děti na co navázat, měly velké mezery v učivu, které se jim nepodařilo doplnit. To se samozřejmě projevilo hned po návratu do lavic, děti se styděly za své znalosti, byly a dodnes jsou traumatizované z toho, že se jim ostatní budou posmívat a vymýšlí si důvody, proč do školy nejít“. „Nejčastěji se jedná o krádeže, fyzické napadání, výchovné problémy ve škole – agresivní chování, záškoláctví...“ „Po onemocnění covid, se určitě zvedl počet případů se záškoláctvím...“ „Mezi nejčastější výchovné problémy řadíme problémy související s povinnou školní docházkou (záškoláctví, neplnění školních povinností, porušování školního řádu aj.)“. „V souvislosti s onemocněním Covid 19 vnímáme ...nárůst...nedocházka do školy...“

2.3.3 Příklad z praxe o záškoláctví z pozice kurátora pro děti a mládež

Vojtěch do třinácti let chodil do školy sporadicky, škola to neřešila. Ve třinácti letech přestoupil na základní školu praktickou a už za první měsíc zameškal 105 hodin. Výchovu v rodině zajišťovala matka, otec na výchovu rezignoval, protože se s matkou nechtěl hádat. Matka měla silný ochranný komplex (tzv. opičí láska), syna neustále omlouvala, ale nezvládala ho. Chlapec byl nekomunikativní, neměl žádné kamarády. Oba rodiče pracují v zemědělství a nevidí důvod, proč své děti motivovat ke vzdělání. Půjdou dělat s nimi do kravína a na to školy nepotřebují. Chlapec byl umístěn do diagnostického ústavu, kde s ním pracoval etoped (odborník zabývající se výchovnými problémy) a psycholog. Na rodiče podáno trestní oznámení pro zanedbání výchovy, za které jim soud udělil podmíněčný trest. Po návratu z diagnostického pobytu se Vojta snažil vrátit do svých zaběhlých kolejí a vyhýbat se škole, ale soustavnou kontrolou kurátora pro děti a mládež a spoluprací s rodiči svou

snahu nakonec vzdal a do školy začal řádně chodit. Nakonec splnil povinnou školní docházku, a dokonce se vyučil.³⁹

2.3.4 Agrese a agresivní chování

Do jisté míry je agresivita osobnostním znakem jedince, který je vybaven určitou mírou agresivity, aby byl schopen přežít ve společnosti. Vnější okolí tak člověka nutí k tomu, aby agresivitu použil ve svém chování, ať už ve svém osobním nebo profesním životě. Pokud jde o agresivitu přijatelnou, slouží člověku k posílení sebevědomí, autority. V konečném důsledku může mít i pozitivní vliv. Naopak lidé s vysokou mírou impulzivity reagují na podněty nepřiměřeně, prudce, jsou vztahovační a komunikace s takovými typy lidí je svízelná.⁴⁰

Odborná literatura definuje „agresivitu (z lat. aggressivus – útočný) jako vlastnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem“.⁴¹ Naproti tomu pojem „agrese znamená (z lat. aggressio – výpad, útok) jednání, jimž se projevuje násilí vůči některému objektu nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit“.⁴²

Agresivní chování lze vnímat jako prostředek k dosažení cílů. Je to způsob chování, který se dítěti v různých situacích osvědčil, a jelikož jiný model nezná (nebo neumí používat), využívá agresivní způsob svého prosazování. Zejména dospívajícím přináší navíc pocit vlastní moci, možnosti ovládat situaci, což jsou pro ně velice důležité hodnoty (např. agrese vybitá na neživém předmětu – na hračce, agrese vybitá na živém zvířeti, agrese vybitá na člověku aj.).⁴³

Co tedy zapříčiňuje zvýšenou agresivitu u jedince? Odborná literatura uvádí, že jde zejména o genetické faktory, že až z 60 % je míra agresivity dědičná. Dále je rozhodující, zda dítě pochází z patologického či nepatologického rodinného prostředí, kde může skrytě figurovat agresivní matka či otec, tedy ten, kdo je více či méně trestajícím článkem. Agrese či hyperaktivita se snáze projeví u dítěte, které trpí buďto

³⁹ Srov. Kazuistika ze spisu kurátora pro děti a mládež z OSPOD Městského úřadu Dačice

⁴⁰ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 10–11. ISBN 978-80-247-5309-6.

⁴¹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 10. ISBN 978-80-247-5309-6.

⁴² tamtéž, s. 23

⁴³ Srov. <https://sancedetem.cz/agrese-sikana-jine-formy-nasilneho-chovani>

nejistotou (každá jistota, byť sebesthorší je lepší než nejistota), jak dopadne školní zkouška, lékařské vyšetření, dopad trestu uloženého rodičem apod. Další pocit, který může vyvolat agresivní chování je bezmoc (např. otec je větší, silnější, v jeho ruce je dítě bezmocné, nemůže se žádným způsobem bránit. Agresivita, jak už bylo výše uvedeno, může jedinci sloužit k dosažení vytyčeného cíle, příkladně vzdorovitost malého dítěte vyjádřena slovy „Já to neudělám, já tam nepůjdu...“ Jakmile rodič začne ustupovat podle scénáře „Raději ustoupím, abych měl klid a svému dítěti vyhovím, aby na veřejnosti nedělal ostudu“, čímž vzdorujícímu dítěti dávám najevo, že se tak chovat může dál, že to funguje, že dosáhne svého cíle. Tato agresivita se v podstatě rodí od útlého věku dítěte a svým agresivním chováním a vztekem si dítě dokáže vymoci své výhody. Agresivita může být dále spojena s tzv. výchovnou slepotou rodiče. Jde o situaci, kdy rodiče v dítěti nevidí žádný problém, nic nechtějí řešit a raději svádějí vinu, odpovědnost na druhé, na školu, pedagogy, na spolužáky apod., nikoli na své dítě, které se chová agresivně. Často se rodiče dětí vymlouvají tím, že v domácím prostředí se dítě chová bez problému, a že škola je od toho, aby nezvladatelné chování jejich dítěte vyřešila. Nejhorší situaci může nastat, pokud rodiče dokonce své dítě nabádají k agresivnímu jednání. Agresivita může být dále zapříčiněna i organickým poškozením mozku. V lidském mozku jsou dvě hlavní oblasti, které souvisejí s agresí a s agresivitou, jde o limbický systém a o kůru mozkovou – cerebrální kortex. Právě děti s organickým poškozením mozku mají velké problémy se zvládnutím agresivního chování, účastní se patologického chování, přičemž v dospívajícím věku mohou páchat násilnou trestnou činnost.⁴⁴

V praxi existuje mnoho různých druhů agresí. Příkladně přímá agrese (agresor napadá oběť fyzicky kopnutím, pohlavkem), nebo nepřímá agrese spočívající v ničení majetku oběti. Přímá verbální agrese se zase projevuje zesměšňováním, vulgaritami, osočováním, přičemž za nepřímou verbální agresi je považována například pomluva, nevhodné poznámky, žerty apod. Symbolická agrese se pro změnu projevuje tím, že agresori druhého zesměšňují básněmi, kresbami, vtipy apod. Známa je v praxi i emocionální agrese. Zdrojem této agrese je hromadění negativních poznatků v člověku, které člověk získává v nepřeborném množství životních situací (dlouhotrvající slovní hádky a konflikty, konfrontace s učiteli, vychovateli, rodiči apod.)

⁴⁴ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 11-19. ISBN 978-80-247-5309-6.

nebo nahromaděním stresu. Člověk je pak vůči těmto podnětům náchylnější, zranitelnější a snáze se začne chovat agresivně. Projevem této formy agresivity jsou především tělesné projevy (zrychlený tep, zatínání pěstí, pocení apod.). Svě chování si člověk v okamžiku emocionální agrese neuvědomuje, a když dojde k jeho zklidnění, často si ani neuvědomuje, za co byl potrestaný, proto při ukládání trestu je potřeba dodržet základní pravidlo, a to, že každý člověk v takovém případě musí být vyrozuměn, musí vědět, za co byl potrestaný.⁴⁵

Častá je i agrese frustrační. Jde o formu agrese, která je vyvolána překážkou, která zabraňuje člověku dosáhnout stanoveného cíle. Každá frustrace totiž vyvolává hněv, zlobu, negativní emoce. Frustrace může být způsobena rodiči, vychovateli, pedagogy, kteří příkladně jsou neustále nespokojeni se studijními výsledky dětí nebo obecně nespokojeni s prací dětí, kterou kritizují. Frustrační agresi je možné pozorovat u dětí, které byly vychovány liberálním způsobem nebo u rozmazlených dětí (dětí v tomto stylu výchovy narážejí na překážky, k frustraci dochází v praktických životních situacích, děti neví, co si rodiče od nich přejí, vyžadují, a dítě se pak není schopno rozhodnout). Ve školním prostředí jsou tyto děti častým zdrojem manipulací s ostatními, libují si v intrikách, pomlouvání, hodnotí své spolužáky podle majetku, kterým se prezentují, nejsou schopny posuzovat své spolužáky podle lidského hlediska.⁴⁶

Při zvládnutí a řešení agrese je důležité vycházet z typu agrese. Tak pokud bude u dítěte převládat typ emocionální agrese, pak jakékoli domlouvání, či trestání se bude nejspíš míjet účinkem. V tomto případě k vybití agrese bude vhodný neživý předmět (boxovací pytel, matrace apod., anebo metoda pevného objetí známé psycholožky Jiřiny Prekopové, avšak tato metoda má své zákonitosti a příkladně ve školním prostředí je nepoužitelná). Obecně v souvislosti s agresí se na její tlumení používá trest, který agresi v určitých případech dokáže snížit. Pokud je intenzita agrese slabá až střední, trest se jeví jako účinným prostředkem, u velmi silné agrese se trest bude nejspíš míjet požadovaným účinkem. Jestliže agresor získá svojí agresí mnoho výhod, pak jej od agrese žádné zastrašování neodradí. Pokud ale svojí agresí získá méně, může ho případný trest od této agrese odradit. Ukazuje se zpravidla, že čím je větší trest, tím

⁴⁵ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 38-41. ISBN 978-80-247-5309-6.

⁴⁶ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 42-44. ISBN 978-80-247-5309-6.

více dochází k odrazování jedince od agrese. Při ukládání trestu se dodržují určitá základní pravidla jako, např., aby uložený trest byl za konkrétní přesně definované jednání, chování, aby každý trest dával smysl. Intenzita trestu musí být přesně relativně vysoká, trest má přijít, pokud možno ihned, ne až po několika dnech od agresivní události, neboť později uložený trest je už bezpředmětný. Dále trest musí mít jasně daný začátek a konec trestu, trest by měl současně sloužit jako „očistec“ provinilce, jako přesné ohraničení trestu, které souvisí s tzv. oživením scénáře trestu, (příklad: „Jirko, co to zase děláš, víš, že ji byl za to minule potrestaný“.) Trest by měl být v neposlední řadě uložen v klidu, přirozeně, pokud možno bez emoci. Závěrem je možno konstatovat, že trest by měl být pro agresivního jedince naprosto čitelný, měl by mít jasná pravidla, a mít přirozenou autoritu.⁴⁷

2.3.5 Šikana

Šikana patří obecně mezi sociálně patologické jevy. Lze se s ní nejčastěji setkat v souvislosti s agresí na základních a středních školách. Je to jedna z nočních mūr pedagogů, stejně tak i rodičů. Pedagogové se bojí, že by ji neuměli dobře vyřešit, a rodiče se obávají, že nedokážou své dítě dostatečně ochránit. V praxi je často možné slyšet názory ředitelů škol, že se v jejich zařízení šikana nevyskytuje, a pokud se tento jev v podobě šikanujícího chování určitým způsobem objeví, je tento jev brán jako v podstatě nevinná „hra“.⁴⁸

Šikana je chování, kdy jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje spolužákovi či spolužákům a používá k tomu agresi a manipulaci. Jedná se o jakýsi vlastní svět s jasnou hierarchií, pravidly, sankcemi i odměnami (přestože nemusí být vysloveny nahlas). Je to podobný model závislosti, jako je závislost na návykových látkách, automatech nebo počítačových hrách. Děti se v tomto relativně jednoduchém modelu dobře orientují a zvláštním způsobem jim to přináší pocit bezpečí. Jde o rozdělení žáků na silné a slabé. Agresor se cítí být mocný a oběť mu to opakovaně v nejrůznějších situacích potvrzuje. U oběti může docházet ke ztotožnění s agresorem,

⁴⁷ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 98-100. ISBN 978-80-247-5309-6.

⁴⁸ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 128. ISBN 978-80-247-5309-6.

může agresora obdivovat a považovat ho za kamaráda, jelikož mu věnuje svou pozornost.⁴⁹

Aby šlo skutečně o šikanu, musí splňovat určité základní podmínky:

- má jít vždy o převahu síly nad obětí (převaha ve formě fyzické či psychické síly nad slabším jedincem, který je může být terčem posměchu, který slouží šikanujícímu, jedinec, který se nechá manipulovat, vydírat, dále ze strany šikanujícího může převažovat mentální síla – intelektově zdatnější šikanují ty slabší, nebo převaha ekonomické síly – fenomén dnešní doby, kdy lze slyšet často větu „Jsi socka, jsi chudák“ apod.),
- oběť vnímá útok jako nepříjemný – nošení přezdívek dětí ve školním prostředí, některé dítě se s přezdívkou ztotožní druhé ji bere jako urážku, brání se jí, zuří, školní třída přezdívkou používá schválně, aby svého spolužáka provokovala a spolužák se začal agresivně bránit, je pak označen za agresora a zcela uniká skutečnost, že se tento přezdívaný spolužák stává obětí, důležité je nepřístupovat na hru napadajících spolužáků, v případě tohoto znaku šikany nejde tedy o záměrné ubližování,
- dlouhodobost, ale i krátkodobost útoku – šikana se většinou rozvíjí postupně, šikana se může projevit jednorázově, krátkodobě nebo dlouhodobě, přičemž krátkodobé formy šikany jsou v praxi považovány za podstatně nebezpečnější, neboť pokud probíhá ve školní třídě, učitelé o ní zpravidla vůbec neví.⁵⁰

Odborná literatura mimo jiné rozlišuje tyto fáze šikany:

- ostrakismus – mírné, převážně psychické formy násilí, které se dějí žákům na okraji skupiny, jedná se o neoblíbené a neuznávané vrstevníky, na jejichž účet se dělají „drobné legrácky“ přinášející uvolnění a zpestření běžného školního dne,
- fyzická agrese a přitvrzování manipulace – ve skupině stoupá napětí, které se ventiluje přes ostrakizované děti (tyto děti pak slouží třídě jako hromosvod nálad),

⁴⁹ Srov. <https://sancedetem.cz/agrese-sikana-jine-formy-nasilneho-chovani>

⁵⁰ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 129-132. ISBN 978-80-247-5309-6.

- vytvoření jádra – vytvoření skupinky agresorů, kteří systematicky šikanují nevhodnější oběti,
- většina přijímá normy agresorů – vede k tlaku ke konformitě,
- totalita – dokonalá šikana, normy agresorů jsou všemi přijaty a respektovány, oběti jsou vnímány jako ti, kteří svým jednáním takové chování vyvolali a zaslouží si takové chování, jsou pro své spolužáky něčím „divní“ nebo pouze jiní, negativní hodnocení oběti snižuje pocity viny agresora a zároveň přihlížejících, jedná se tedy o onemocnění celé skupiny, které se děje v kontextu vztahů ve skupině. Proto je potřeba pracovat s celým systémem.⁵¹

2.3.6 Prevence šikany

Šikanu je třeba řešit tím, že nebude přehlížena, neboť pokud jsou shledány její znaky, lze se utvrdit v tom, že díky takovému chování dochází ke zvyšování napětí ve skupině, zhoršování prospěchu žáků a k nedůvěře, ke které dochází v mezilidských vztazích. „Navíc si žáci tento způsob chování přenáší i do dalších vztahů. Situaci ovšem neřeší ani přidělení nálepky „šikana“. Pouhé pojmenování situace sice problém zviditelní, vysloví se slovo, které vyvolává nejrůznější emoce, ale může bohužel paradoxně zabrzdit práci s celou skupinou. Při prevenci šikany je třeba posilovat zdravé prosazování názorů, schopnost navazovat a rozvíjet přátelské vztahy s vrstevníky, pokud dítě přichází do puberty, je vhodné si dítěte více všimnout, mluvit s ním, zajímat se o jeho problémy. Je důležité, aby si dítě samo zvolilo, o čem a do jaké míry je ochotno s rodičem mluvit. Rodiče musí v konečném důsledku připustit, že mohou mít doma oběť, agresora či přihlížejícího šikaně. Jestliže se dítě svěří rodiči, musí vědět, že rodiče budou reagovat, konat, že informace od svého dítěte nepřejdou bez povšimnutí.⁵²

V současné době existuje mimo jiné celá řada různých forem šikany např. kyberšikana, jako moderní fenomén sociálně patologického chování dětí a mládeže. Přirozený kontakt mezi dětmi byl postupně nahrazen různými technologickými komunikačními prostředky (PC, mobilní telefony, internet tablety, i-phony, sociální sítě apod.). Zneužití těchto moderních technologií probíhá takovým způsobem, aby druhého komunikačního účastníka záměrně vyvedly z rovnováhy. Výhodou této formy šikany je,

⁵¹ Srov. <https://sancedetem.cz/agrese-sikana-jine-formy-nasilneho-chovani>

⁵² Srov. <https://sancedetem.cz/agrese-sikana-jine-formy-nasilneho-chovani>

že její účastníci jsou anonymní. Útočníci mění své profily, k proměně profilů dochází i u obětí, mění se čas a místo útoků. Ve virtuálním světě se lidé chovají jinak než ve světě reálném, mohou tak udávat jiný věk, povolání, jména, pohlaví. Kyberšikana slouží k pobavení každého, útočnickovi zpravidla pomáhá publikum (zprávy, pořízené záznamy, pomluvy apod.). Dopady kyberšikany na oběť však nejsou snadno rozpoznatelné.⁵³

I v rámci výzkumu jsem zjistil, že na základních školách mají problémy s kyberšikanou, a že je v takovém případě nutný zásah kurátora pro děti a mládež. Kurátor z Dačic, z Třeboně a z Českých Budějovic na moji otázku, jakou část jejich práce pokládají za nejvíce obávanou, a jak tomu bylo u dětí a mládeže v covidově době, odpověděli mimo jiné, že mezi rizikové oblasti, se kterými se setkávají při své praxi patří také kyberšikana. Například kurátor z Třeboně mi odpověděl následovně: *„Po onemocnění covid, se určitě zvedl počet případů se záškoláctvím, agresivním chováním, užíváním návykových látek a alkoholu. Zároveň se zvedl počet případů řešených prostřednictvím sociálních sítí – vyhrožování, šikanování jiných spolužáků, sexuální tematika“*. Pro změnu kurátor z Magistrátního města České Budějovice mi odpověděl na moji otázku takto: *„V souvislosti s onemocněním Covid 19 vnímáme nárůst psychických poruch a sebepoškozování u dětí, ne docházka do školy, děti tráví čas většinou doma u PC/mobilu a pohybují se více na sociálních sítích. S tím souvisí nárůst kyberšikany, šíření dětské pornografie (zasílání obnažených fotek mezi nezletilými) ...“*

2.3.7 Příklad z praxe o šikaně z pozice kurátora pro děti a mládež

Kurátora pro děti a mládež kontaktovala ředitelka školy s tím, že mají podezření na šikanu. Čtrnáctiletý Jirka, který je ve třídě největší a nejsilnější požaduje po slabších spolužácích drobné úsluhy pod pohružkou, že je zbije, pokud neudělají, co chce, byl tzv. samozvaným králem třídy. Učitelé tušili, že ve třídě není něco v pořádku, ale děti se bály žalovat. Kurátor pro děti a mládež provedl ve škole šetření a zjistil, že Jirka opravdu děti šikanuje. Intenzita nebyla taková, aby věc řešila policie, proto provedl s Jirkou pohovor za přítomnosti matky. Jirku poučil o tom, co by se následovalo, pokud by ve svém jednání pokračoval, nebo ho dokonce stupňoval. Matka byla poučena o povinnostech plynoucích z rodičovské odpovědnosti. Z rozhovoru s matkou bylo

⁵³ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 170-173. ISBN 978-80-247-5309-6.

zjištěno, že chlapec má největší respekt z matčina bratra. Toho kurátor pro děti a mládež kontaktoval a požádal ho, aby s Jirkou celou věc probral. Na základě pohovoru a následné intervence strýce se chlapec úplně změnil, dle slov ředitelky se obrátil o 180°. Začal se chovat vzorně, a to jak ke spolužákům, tak k pedagogům, na které si před pohovorem dovolil být drzý. Po ukončení povinné školní docházky ještě několikrát navštívil školu a přišel si popovídat s paní ředitelkou a třídní učitelkou o tom, jak se mu daří na učilišti.⁵⁴

2.3.8 Kriminalita dětí a mládeže

Jak už jsem psal v podkapitole 2.2. rizikové neboli problémové chování dětí a mládeže může přejít snadno do chování sociálně patologického, případně až delikventního. Delikvence je z hlediska pojmu širší oblastí, než je kriminalita. V případě delikventního chování dětí a mládeže jde tedy o „činnost, která porušuje zákonné a jiné normy chování a způsobuje společnosti nebo jednotlivci újmu. Myslí se tím protispolečenské chování, tak i kriminalita (delikventní jednání). Jde o chování, které většinou nedosahuje stupně společenské nebezpečnosti trestného činu, nebo o závadné chování osob mladistvých, tedy ne plně trestně odpovědných. Proto se tento pojem nejčastěji používá pro označení trestné činnosti adolescentů“.⁵⁵

Naproti tomu porucha chování se vyznačuje celou řadou nežádoucích projevů, které souvisí s narušením přizpůsobivosti dětí a mládeže. Tyto projevy vznikají zpravidla z nevhodného výchovného působení a prostředí.⁵⁶ U mladistvých osob, u kterých se objevily poruchy ať už delikventního či patologického chování mají svůj spouštěč zejména v absenci mravní či etické výchovy, dědičnosti a v závadovém prostředí, kde tyto osoby přebírají nesprávné vzory a autority. Za závadové prostředí je považováno právě rodinné prostředí, kde dochází k uvolňování vazeb v nefunkčních rodinách a k celkovému oslabování sociálních vazeb.⁵⁷ Samotným spouštěčem pro trestnou činnost dětí a mládeže bývá nejčastěji alkohol či jiné návykové látky, jako například drogy. Děti a mladiství touží po rychlém naplnění, uspokojení potřeb, a pokud nedojde k jejich rychlému nasycení, a nejsou tyto potřeby schopni oddálit, frustrace, která

⁵⁴ Srov. Kazuistika ze spisu kurátora pro děti a mládež z OSPOD Městského úřadu Dačice

⁵⁵ SOBOTKOVÁ, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 49. ISBN 978-80-247-4042-3.

⁵⁶ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 101. ISBN 978-80-247-5309-6.

⁵⁷ MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 84. ISBN 978-80-7367-825-8.

následuje může snadno vyvolat agresivní chování a obstarání si své potřeby i protiprávní cestou. Děti se dostávají zpravidla do rozporu se zákonem okolo dvanáctého roku věku, kdy se u nich mohou začít projevovat záporné rysy, rozvíjí se u nich odpovědnost, smysl pro povinnost, jsou jim známy základní pravidla chování. Jestliže je dítě negativně ovlivněno prostředím, ve kterém vyrůstá, žije, ať už jde o rodinu, školu, spolužáky dětský kolektiv, media aj., může snadno dojít k vážným problémům, jako příkladně k záškoláctví, nezvládání učiva, k útěkům, ke konfliktům se spolužáky, s rodiči, k experimentování s drogami, s alkoholem, krádežemi apod.⁵⁸ Kriminalita pak bývá nejčastěji doménou u chlapců než u dívek, které se kriminálního jednání dopouští v podstatně menším rozsahu. Dívky se dopouštějí zpravidla krádeží, podvodů, dostávají se do kontaktu s drogami a prostitutí.⁵⁹ Kriminalitu dětí a mládeže lze podřadit pod obecnou kriminalitu, do které spadá majetková trestná činnost (krádeže, poškozování cizí věci, podvody, gamblerství) násilná trestná činnost (vražda, ublížení na zdraví, nebezpečné vyhrožování, braní rukojmí, úmyslné ublížení na zdraví, vydírání, týrání svěřené osoby, únos, opuštění dítěte aj.) či mravnostní trestná činnost (ohrožování mravní výchovy mládeže, vedení k zahálčivému životu, svádění k pohlavnímu styku aj.)

„Podle oficiálních statistik je nejčastější trestnou činností mladistvých:

- násilí proti jednotlivci či skupině,
- opilství a výtržnictví,
- neoprávněné užívání motorového vozidla,
- toxikománie,
- prostituce,
- gamblerství,
- trestná činnost páchaná prostřednictvím internetu“.⁶⁰

Při samotné diagnostice poruch chování u dětí a mládeže je potřeba vycházet z individuálních okolností a současně je potřeba přihlídnout ke všem vlivům a rizikům,

⁵⁸ Srov. Zoubková, I., Nikl, J. a Černíková, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001. s. 38. ISBN 80-7251-070-3.

⁵⁹ Srov. Zoubková, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2.

⁶⁰ Sobotková, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 49-49. ISBN 978-80-247-4042-3.

kteřá působila v rámci vývojových etap dítěte. Mezi nejčastější poruchy chování dětí a mládeže patří zejména:

- ADHD (dříve lehká mozková dysfunkce) – hyperaktivita, impulzivita, porucha pozornosti,
- opoziční porucha – nápadná náladovost dítěte, časté hádky s dospělými, stálá neposlušnost, agresivní sebeprosazování, zlomyslnost, mstivost, nevraživost aj.,
- lhaní – v praxi je potřeba rozlišovat mezi tzv. smyšlenou lží (neuvědomění si nepravdivosti svého výroku, což je typické u dětí předškolního věku) a tzv. bájnou lží (spočívá ve vyprávění bájných, vymyšlených a neskutečně dlouhých příběhů, tu lze pozorovat u dětí okolo 10-11 let) a dále tzv. pravou lží, a ta je vždy vědomá a sleduje nějaký cíl a zde si jedinci již plně uvědomují rozdíl mezi pravdou a lží, přičemž častým motivem pravé lži bývá příkladně touha po uplatnění se v kolektivu, dítě hodlá přesvědčit své spolužáky a učitele o společenském postavení svých rodičů, aby si získalo jejich obdiv,
- krádeže – zcizení, zmocnění se cizí věci, které lze označit za krádež, v předškolním věku jde zpravidla o příležitostné zcizení cizí věci dítětem, protože se mu líbí (hračka apod.), dítě v takovém případě nepřemýšlí, jde o zkratkovité jednání, svůj čin dítě předem nepromýšlí, teprve o pravé krádeži se mluví tehdy, když dítě nebo mladistvá osoba odcizí nějakou věc, a přitom si plně uvědomuje, že takové jednání, chování není správné, že je postižitelné, tyto formy krádeží se většinou odehrávají v nevhodném prostředí, kde dítě vyrůstá, příslušnost v nevhodném kolektivu, kde přebírá nesprávné a nežádoucí vzory, příčinou může být psychické onemocnění dítěte, řešení těchto případů právě spadá do kompetence kurátorů pro děti a mládež, přičemž v každém případě by se měl zkoumat motiv, důvod dítěte, který ho vedl ke krádeži, a než dojde k potrestání pachatele, měl by být znám onen motiv,
- záškoláctví – již bylo podrobně rozebráno v podkapitole 2.3.1,
- útěky a toulky – časté z domova, ze školy, mohou být způsobeny špatnou adaptací na školní či rodinné prostředí, mohou být projevem nějakého psychického onemocnění, nebo to může být různá touha

po dobrodružství, zviditelňování se mezi vrstevníky nebo parta dětí, která může být silnou stimulací pro úteky a toulky, mimo jiné tzv. impulzivní úteky se vyskytují převážně u dětí s ADHD, tj. s poruchou pozornosti, toulky pak pokračují úteky, trvají delší dobu a jsou často spojeny se záškoláctvím, kdy dítě zpravidla školu při toulce navštíví, ale domů se bojí vrátit z důvodu obavy o následky s tím, že nakonec je takové dítě vypátráno policejním orgánem, toulky jsou pak spíše příčinou toho, že si dítě nevytvořilo dostatečný vztah k domovu, nebo jde o naprosto chladné a bezcitného jedince, kteří nemají žádné morální zábrany,

- porucha chování s protispolečenskými rysy – jde o nejzávažnější poruchu chování u dětí a dospívající mládeži (příkladně dlouhotrvající závadové chování dítěte, příkladně, kdy se dopouští četných krádeží, opakovaně uteče z domova a přes noc není doma, lže, stále chodí za školu, vyvolává fyzické potyčky, vloupává se do cizích objektů, dopouští se krutosti proti zvířatům, účastní se zakládání požárů, soustavně ničí cizí majetek aj., budoucnost těchto dětí je pak velice nejistá, neboť snáze nastupují na dráhu kriminální činnosti a stávají se z nich delikventi, kteří se mohou dostat až do vězení, tuto vývojovou poruchu dětí je možné sledovat již v mateřské škole, kde zejména u chlapců se může projevovat zvýšená impulzivita,
- šikana – o ní je blíže pojednáno v podkapitole 2.3.5,
- kyberšikana – zneužití informačních a komunikačních technologií, zejména mobilních telefonů, PC, internetu apod., přičemž cílem je někomu druhému zneužitím těchto technologií ublížit, vyhrožovat, ponižit, vydírat, vyvést ho z naprosté psychické rovnováhy.⁶¹

2.3.9 Statistická data kriminality dětí a mládeže

Ve spojitosti s dětskou kriminalitou jsem se současně zajímal také o statistická data. Konkrétně v článku na webových stránkách „Lidovky.cz“ autorky Magdalény Komůrkové z 25.08.2020 jsem se například dočetl, že dětská kriminalita strmě roste. Mladí recidivisté ze soudu mají legraci, sdělil jeden z dotazovaných ředitelů výchovného ústavu. Děti si podle něho mají hrát, ale místo toho sprejují, berou drogy,

⁶¹ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. s. 101-171. ISBN 978-80-247-5309-6.

vykrádají obchody, nebo dokonce vraždí. V Česku přibylo dětských zločinců. Kriminalita mládeže v roce 2019 meziročně vzrostla o víc než šest procent. „Zaznamenali jsme poměrně znatelný nárůst. A to především u dětí mladších patnácti let,“ uvedlo ministerstvo vnitra ve zprávě, jež hodnotilo bezpečnost v zemi. Děti v roce 2019 spáchaly 3361 deliktů, což je skoro o dvě stovky víc než v roce 2018. Kriminalita u mladých pachatelů, kteří si ještě na úradě nevyzvedli ani občanský průkaz, stoupla dokonce o pětinu. Nezletilí se chovají stále agresivněji. Násilná kriminalita u dětí se zvýšila o pět procent, vnitro za rok 2019 eviduje 228 případů úmyslného ublížení na zdraví. „Do výtržnictví lze řadit rvačky a jednoduše nevhodné chování na veřejnosti, třeba kopání do aut a podobně,“ přiblížil pro Lidovky.cz policejní mluvčí Ondřej Moravčík.⁶²

O rok později deník iDNES.cz/zpravodajství ze 27.12.2021 uvádí, že „přestože kriminalita mládeže byla v předcházejících letech na vzestupu, s covidem přišlo její zastavení. „Obecně ale platí, že ve vybraných kategoriích dochází k mírnému poklesu nápadu trestné činnosti (majetkové především) a jednou z možných příčin jsou koronavirová opatření v jarních měsících a snížená mobilita lidí,“ uvedl za policejní prezidium Ondřej Moravčík. Například za rok 2019 děti spáchaly celkem 3361 deliktů, loni to již bylo o něco méně. V roce 2020 spáchaly děti mladší 15 let 1069 skutků a mladiství 1817 skutků. Do konce října 2021 to bylo „jen“ 1842, z toho 729 trestných činů připadá mladým pachatelům, kteří si ještě na úradě nevyzvedli ani občanský průkaz. „Ze statistik vidíme, že děti nejčastěji páchají majetkovou trestnou činnost a druhou nejčastější kategorií je násilná trestná činnost, jako je ublížení na zdraví,“ popsal Moravčík. Nechybí ovšem ani další kriminální činy, do konce října policisté evidují u nejmladších pachatelů 53 případů úmyslného ublížení na zdraví či 52 maření výkonu úředního rozhodnutí. Zákon porušují častěji chlapci. Pod maření výkonu úředního rozhodnutí mohou spadat například útěky z výchovných zařízení, do kterých jsou osoby umístovány rozhodnutím soudu, vysvětlil Moravčík. Ve statistikách za rok 2021 se také objevuje 79 případů pohlavního zneužití. Podle policejních statistik se do křížku se zákonem dostávají až pětkrát častěji chlapci než dívky. Typický dětský pachatel podle Probační a mediační služby nicméně neexistuje. Ve většině případů jde o prvopachatele. Mezi závažnějšími kriminálními činy nechybí ani vraždy, ty v roce

⁶²Srov. https://www.lidovky.cz/domov/rvacky-a-kradeze-deliktu-deti-pribyva.A200825_095504_ln_domov_hetom

2021 spáchali tři mladiství, přičemž jednomu bylo méně než patnáct let. Mládež je velmi aktivní i v kyberprostoru. Projevuje se to vysokou mírou důvěřivosti v online prostředí, bez uvědomění si rizik, která jsou s ním spojena. Mládež často zasílá své nahé fotografie, texty útočí na osoby neoblíbené v kolektivu (kyberšikana), zakládá si stránky na sociálních sítích v průměru od 9 let, komunikuje důvěřivě s osobami, které nezná (příkladně snadné oběti vydírání). Přetrvávajícím celorepublikovým problémem jsou kriminální delikty páchané prostřednictvím sociálních sítí, což souvisí se životním stylem příslušné věkové skupiny a jejich přílišnou otevřeností, důvěrou a sdělováním informací neznámým osobám bez domýšlení a důsledků. Tento problém v roce 2020 stoupl právě v souvislosti s pandemií covid-19,“ uvádí dokument“.⁶³

Vedle poruch chování, které jsem rozčlenil a charakterizoval výše, nelze opomenout pojem sociální patologie. Tu definuje odborná literatura jako „všechny nenormální nebo všeobecně nežádoucí společenské jevy. Jsou zde zahrnovány všechny sankcionované formy a podoby deviantního chování a studium příčin jejich vzniku“.⁶⁴ Stanovení, určení toho, co má být patologické, se odvíjí od tohoto, co společnost akceptuje jako normalitu.⁶⁵ Podstatnou část sociálně patologických jevů tvoří především deviantní chování jako společensky nežádoucí, problematické, které poškozuje jak subjekt, tak i objekt deviace (patří sem například alkoholismus, toxikománie, kriminalita, chuligánství, patologické hráčství apod.).⁶⁶

V případech, kdy kurátor pro děti a mládež pracuje s delikventní mládeží, coby orgán sociálně-právní ochrany dětí, nevystupuje jako represivní orgán a není současně ani orgánem, který by trestal dítě za jeho poruchu chování. Jeho úlohou bude při práci s dětmi a mládeží poradenská a preventivní činnost, přičemž zvláště u starších dětí bude mít kurátor spíše podpůrnou poradenskou úlohu. V praxi se kurátor bude často dostávat do rozporů s představami okolí (zejména rodičů) o tom, jak by měl s dítětem pracovat, co se od něho očekává, jaká výchovná opatření budou účinná i co do budoucnosti. O výchovných opatřeních se však vyjádřím blíže přímo v kapitole 3.

⁶³https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/detska-kriminalita-policie-cr-statistiky-mareni-vykonu-drogy.A211207_192429_domaci_lre

⁶⁴ URBAN, L., DUBSKÝ, J., BAJURA, J. *Sociální deviace*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. s. 69. ISBN 978-80-7380-397-1.

⁶⁵ Srov. VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 90 ISBN 9788024403373.

⁶⁶ Srov. URBAN, L., DUBSKÝ, J., BAJURA, J. *Sociální deviace*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. s. 71. ISBN 978-80-7380-397-1.

2.3.10 Příklad trestného činu krádeže z praxe řešeného z pozice kurátora

Mladistvý Michal ve věku šestnácti let, v malé obci, navštěvující devátou třídu základní školy, se opakovaně dopustil trestných činů krádeže vloupání do objektů, a to formou spolupachatelství s kamarádem stejného věku. Trestnou činnost páchal na stejném místě a objekt zájmu byl totožný. Uvedeného činu jinak trestného se dopustil ve spolupachatelství, vždy stejným způsobem. Hodnota odcizených věcí byla mizivá. První krádeže spáchal jako nezletilý a soud pro mladistvé upustil od opatření a měl za to, že k jeho nápravě postačí projednání před soudem. Druhé krádeže se dopustil s jiným kamarádem, protože ten první se z obce odstěhoval a vazby mezi nimi se zprerthaly. Mladistvý Michal se svým jednáním dopustil provinění krádeže dle ust. § 247 odst. 1 písm. b) trestního zákona. V uvedené věci proběhne soud a kurátor pro děti a mládež bude požadovat uložení přísnějšího opatření, protože projednání první věci před soudem se zřejmě minulo účinkem. Mimo jiného bude navržen dohled probačního úředníka. S mladistvým bude proveden pohovor, dojde k vyhodnocení situace dítěte a rodiny a bude zpracován individuální plán ochrany dítěte. Michal je z neúplné rodiny, kdy otec není uveden, matka je hlášena na úřadu práce. Na návrh mateřské babičky byl v letošním roce nezletilý svěřen do její péče, protože matka nezvládala ani péči, ani výchovu. Babička je ale už v důchodu a situace se jeví tak, že výchovu vnuka už také nezvládá. Vliv na výchovu má nadále i matka, která s nimi žije ve společné domácnosti, stejně jako bratr Michal a mladší sestra.

Druhý mladistvý je z kompletní rodiny, studuje střední školu v krajském městě s dobrými výsledky. V minulosti neměl žádné kázeňské přestupky, kurátor pro děti a mládež na něj spis nevedl. V tomto případě bude orgán sociálně-právní ochrany dětí souhlasit s návrhem okresního státního zastupitelství na podmíněčné odložení od uložení opatření.

3 Metody práce kurátora a druhy výchovných opatření

Kurátor pro děti a mládež, který pracuje s konkrétním případem klienta, prošetřuje, posuzuje a vyhodnocuje jemu známé skutečnosti. K tomu, aby dokázal posoudit a vyhodnotit případ, situaci klienta, používá při své práci základní metody sociální práce. Na základě jejich využití a zvážení celé věci činí kurátor kroky a opatření vedoucí k požadované nápravě klienta. Všechny kroky kurátora i použité metody jsou plánované a konzultované s rodinou klienta. V průběhu vyhodnocení této spolupráce získává kurátor důležité informace, na jejichž základě zjišťuje potřeby dítěte a možné oblasti jeho ohrožení.

Mezi základní metody kurátora pro děti a mládež patří:

- Pohovor, který má vypovídací charakter a jde o základní metodu práce s klientem a jeho rodinou a slouží také k pozorování, přičemž kurátor může mluvit samostatně, jak s klientem, tak i samostatně s jeho rodiči, provádí se v určitých časových intervalech, provádí se jeho vyhodnocování případně změna kroků v rozhovorech,
- spolupráce s dalšími osobami a institucemi umožňuje kurátorovi získat potřebné a žádoucí informace,
- využití zákona o sociálně-právní ochraně dětí a další zákony mu umožňují žádat různé instituce jako jsou školy, školská zařízení, lékaře, psychology, pedagogy aj., přičemž podle zákona jsou tyto informace poskytovány kurátorovi bezplatně,
- šetření umožňuje kurátorovi pro děti a mládež pracovat s cennými a užitečnými informacemi, které získává v přirozeném prostředí klienta (rodina, středisko výchovné péče, ústavní zařízení apod.), je nezbytnou součástí terénní sociální práce, při které kurátor zjišťuje přirozené prostředí klienta, to v jakých podmínkách jeho klient žije, vyrůstá, formuje se jeho osobnost, přirozené prostředí klienta, s tím, že tyto informace, které kurátor získává, mu pomáhají následně vyhodnotit situaci a na jejím základě má možnost upravit svůj další postup,
- spolupráce s klientem vedoucí k požadovanému efektu, je vždy na zvážení kurátora, zda se rozhodne pro šetření či nikoliv, záleží vždy na okolnostech daného případu, jestli bude šetření potřeba, a jak bude tato potřeba vyhodnocena kurátorem,

- případová konference prováděná v rámci multidisciplinárního týmu (§ 10, odst. 3, písm. e), § 14, odst. 2, písm. b) a písm. c) zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) představuje plánované a koordinované setkávání celé řady odborníků a pracovníků z pomáhajících profesí (např. na základních školách, na městských úřadech, na odborných pracovištích apod.), cílem těchto setkávání je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánovaného společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte, přičemž nesporným přínosem případové konference je spoluúčast na hledání řešení jeho problému, na definování cíle a dalším rozhodování, mezi pozvané patří zejména dítě a jeho rodina, která se může vyjádřit k jejich případu a podílet se na plánování dalších kroků a cílů, výsledkem případové konference je zodpovězení předem stanovených otázek a zpracování závazného postupu pro další období,
- případovou konferenci svolává orgán sociálně-právní ochrany dětí tehdy, pokud dochází ke svěřeni dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče, výhodou je pak vzájemná výměna informací, nalézání konkrétní formy pomoci a vyhodnocení přijatých opatření na základě zpětné vazby,
- výchovná opatření mají zejména preventivní charakter, se snahou posílit a stabilizovat situaci klienta i jeho rodiny, používají se tehdy, pokud žádná z výše uvedených metod nepomohla, anebo v situaci, kdy rodina klienta nespolupracovala s kurátorem pro děti a mládež,
- výchovná opatření může nařídit orgán sociálně-právní ochrany dětí ze svého podnětu, anebo na základě soudního rozhodnutí, jemuž předchází podání návrhu na výchovné opatření (dohled, výchovné omezení, nařízení terapie v konkrétní odborné instituci, výchovným opatřením předchází domluva s rodinou v rámci řešené situace),
- umístění dítěte mimo rodinu – jde o nejzávažnější opatření v rámci výkonu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, jde tedy o jedno z dilemat práce kurátora pro děti a mládež, k němu dochází v případech, pokud jsou vyčerpány všechny dosavadní metody práce kurátora a situaci již nelze řešit jinou cestou, umístění dítěte mimo rodinu se provádí na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí

a musí k tomu mít zcela jednoznačné a pádné argumenty s tím, že tento orgán musí vždy prioritně vycházet z nejlepšího možného zájmu dítěte.⁶⁷

3.1 Individuální plán ochrany dítěte (právní nástroj kurátora)

V případě použité metody práce kurátora spojené s případovou konferencí dochází na jejím konci k závěrům a doporučením, ze kterých vzejde pro konkrétní výchovnou situaci dítěte, tzv. individuální plán ochrany dítěte, na kterém se mimo jiné kurátor aktivně podílí, sleduje plnění tohoto plánu, vyhodnocuje ho a přijímá opatření.

Individuální plán ochrany dítěte představuje dohodnutý postup s klienty, jak zlepšit situaci dítěte a rodiny, stanoví jasný návod, jak dosáhnout změn a poskytnout měřítko pro ověření pozitivního vývoje. V jeho rámci vymezuje kurátor příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění jeho ochrany, k poskytnutí pomoci jeho rodině a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán jednotlivých opatření. Tento plán je zpracován ve lhůtě do 1 měsíce od zařazení dítěte do evidence, s důrazem na setrvání dítěte v rodinném prostředí a je pravidelně aktualizován.⁶⁸ Individuální plán je tedy pro kurátora důležitým pracovním nástrojem pro naplnění zjištěných potřeb dítěte a směřující ke stavu, kdy dítě již není nadále ohroženo.

3.2 Příklad z praxe (případová konference-sestavení individuálního plánu)

V rámci výzkumu pro tuto práci a absolvované praxe na sociálním odboru Městského úřadu Dačice, na pracovišti kurátora pro děti a mládež jsem měl možnost seznámit se se zápisem z výchovné konference uskutečněné na základní škole, která se týkala neplnění školních povinností nezletilého žáka. Z předloženého zápisu kurátora pro děti a mládež jsem zjistil, že si dotyčný žák neplnil své školní povinnosti, nespolupracoval s učiteli, nenosil si do školy sešity, učebnice, a pokud ano, tak ve velice špatném stavu, neměl podepsané úkoly, chodil do školy neupravený, neměl přezůvky do školy, nevedl správnou životosprávu (pil např. jen Coca-colu, jedl ke svačině brambůrky apod.). Když dostal od matky peníze, tak je raději utratil za sladkosti a následně musel namísto autobusu chodit pěšky do školy. Matka tohoto žáka vždy školu ujistila, že zjedná nápravu, ale bezvýsledně. Při prvním jednání se školou působila bezradně. Slíbila, že svému synovi přezůvky zakoupí, ale druhý den přišel tento žák stejně do školy bez přezůvek. Matce bylo doporučeno, aby synovi pořídila jízdní kartu na autobus,

⁶⁷ Srov. <https://sancedetem.cz/kurator-pro-mladez-aneb-je-treba-se-ho-bat>

⁶⁸ Srov. Standardy Městského úřadu Dačice, Standard č. 9c *Jednání, vyhodnocování a individuální plán ochrany dítěte*. s. 2.

ale ani to se nestalo. Jelikož si žák žádné z uložených povinností ze strany školy nesplnil, a to ani přes vánoční prázdniny (znovu předložil vyučujícím nepodepsané a nedopsané školní sešity), oznámila ředitelka školy matce tohoto žáka, že tato záležitost již bude nahlášena příslušnému orgánu vykonávající sociálně-právní ochranu dítěte.

A jaká byla v tomto případě přijata opatření ze strany kurátora pro děti a mládež?

Na pořádané případové konferenci byla přítomnými účastníky (zástupci školy, pedagogy a kurátorem města Dačice) navržena dítěti a jeho rodičům lhůta 14 dnů k odstranění shora uvedených nedostatků, na které škola upozornila. Pokud by nedošlo k požadované nápravě, bylo by rozhodnuto o tom, že bude svolána po uplynutí uvedené lhůty konference znovu. Na další konferenci se pak zadají konkrétní úkoly přítomným zákonným zástupcům dítěte. Kurátor tak začne vykonávat dohled nad plněním uložených povinností. Plnění povinností v daném případě nakonec docházelo a nebylo již potřeba dalších výchovných kroků.

V případě, že by uložené povinnosti ze strany matky a dítěte nebyly plněny a pokud by dozorování ze strany kurátora nepomohlo, kurátor by měl možnost podat soudu návrh na výchovné opatření, konkrétně návrh na stanovení soudního dohledu po dobu šesti měsíců. Soud, pokud o tomto výchovném opatření rozhodne, má právo po skončení zkušební doby vyžádat si zprávu od kurátora, aby zjistil, zda v případě dotyčného žáka došlo či nedošlo k požadované nápravě. Kurátor poté vykoná šetření v rodině, vyžádá si zprávu ze školy, a poté zašle zprávu soudu s návrhem, zda pokračovat nebo nepokračovat ve výkonu soudního dohledu. Když by ani případné prodloužení soudního dohledu nepomohlo a situace by se nezlepšila, rozhoduje soud ve spolupráci s kurátorem, resp. s orgánem vykonávajícím sociálně-právní činnost o přechodném pobytu dítěte v diagnostickém ústavu (např. v rámci Jihočeského kraje na několika týdenní pobyt do Dětského diagnostického ústavu, dětského domova se školou, střediska výchovné péče a ZŠ Homole u Českých Budějovic), kde se pak zjišťuje (diagnostikuje), jaké má dítě výchovné problémy, a jak je nutný pro toto dítě sestavit výchovně-vzdělávací plán.

3.3 Výchovná opatření

Výchovná opatření nastupují zejména v případech selhání veškerých předchozích kroků a metod sociální práce nebo při nespolupráci ze strany rodičů či dítěte. Zejména kurátor se často potkává s motivací rodičů, ale totálním odmítáním pomoci ze strany dítěte. Dochází tak k situacím, kdy všechny snahy ze strany kurátora o domluvu selhávají. Úkolem výchovných opatření je správným směrem usměrnit život dítěte a mladistvého. Kurátor tak zajišťuje správné výchovné vedení a působení.

Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., v platném znění, má obecní úřad obce s rozšířenou působností dle § 10 odst. 3 písm. b) povinnost činit taková opatření, aby docházelo k omezování působení nepříznivých vlivů na děti a dle písm. c) pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny, a to zejména z hlediska posouzení, zda se nejedná o dítě uvedené v § 6 shora cit. zákona, podle druhu a rozsahu uložených opatření nezbytných k ochraně dítěte, a poskytovat pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností dle shora uvedeného zákona dále vykonává poradenskou činnost, pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů, poskytuje nebo zprostředkovává poradenství při výchově a vzdělávání dítěte (§ 11 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Tento zákon dokonce může rodičům uložit povinnost využít odbornou poradenskou službu, pokud ji nezajistí dítěti, ačkoliv takovou pomoc potřebuje nebo, kdy rodiče nejsou schopni řešit výchovné problémy bez odborné poradenské pomoci (§ 12 citovaného zákona).⁶⁹

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí podle ust. § 13 uvádí, že vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může obecní úřad obce s rozšířenou působností:

- napomenout vhodným způsobem dítě, rodiče, či jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, popřípadě toho, kdo narušuje řádnou péči o dítě,
- stanovit nad dítětem dohled a provádět jej za součinnosti školy, popřípadě dalších institucí a osob, které působí zejména v místě bydliště nebo pracoviště dítěte,
- uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte omezení bránící působení škodlivých vlivů na výchovu dítěte, zejména

⁶⁹ Vybraná ustanovení ze Zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

zákaz určitých činností, návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení nevhodných vzhledem k osobě dítěte a jeho vývoji,

- uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu tří hodin nebo terapie.

Neučiní-li tak obecní úřad obce s rozšířenou působností, může o těchto výchovných opatřeních za stejných podmínek rozhodnout soud (§ 13 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Tedy na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí rozhoduje o uvedených opatřeních soud. Kurátor pro děti a mládež při ukládání výchovného opatření rozhoduje o okolnostech, které měly vliv na výchovný problém dítěte, na míře, intenzitě daného problému či rozsahu spáchaného provinění, o jeho opakovanosti, následkům, přičemž důležitý je i věk dítěte a jeho osobní poměry. Po analýze výchovného případu má kurátor při ukládání jednoho z výchovných opatření možnost opřít své rozhodnutí o argumenty, o svoji odbornost, profesionální přístup, o etickou rovinu a sledovat především zájem dítěte a dále sledovat, aby uložené opatření bylo dostatečně výchovně účinné.

Zákon o sociálně-právní ochraně v ust. § 13a, uvádí, že vyžaduje-li to zájem dítěte a výchovná opatření, která nevedla k nápravě, může soud dočasně odejmout dítě z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, přitom dítěti nařídí nejdéle na tři měsíce pobyt ve středisku výchovné péče nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo v zařízení poskytovatele zdravotních služeb. Celková doba nepřetržitého trvání výchovného opatření nesmí přesáhnout dobu šesti měsíců. Mladistvé osobě mohou být výchovná opatření uložena bez jejího souhlasu.⁷⁰

Naproti tomu jsem se o dalších výchovných opatřeních, se kterými se kurátor pro děti a mládež setkává ve své praxi, a která může navrhopvat, dočetl také v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen soudnictví ve věcech mládeže). Aby došlo k dosažení účelu tohoto zákona, tak namísto potrestání mladistvého dle trestního zákona, tedy při upuštění od trestního opatření, mohou být mladistvé osobě uložena výchovná opatření, a to souběžně spolu s ochrannými nebo

⁷⁰ Vybraná ustanovení ze Zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

trestními opatřeními (§ 10 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže). „Podle ust. § 15 odst. 2 citovaného zákona lze tedy mladistvé osobě (v případě spáchaného trestného činu mladistvým jde o provinění) uložit tato výchovně usměrňující opatření:

- dohled probačního úředníka,
- probační program,
- výchovné povinnosti,
- výchovná omezení,
- napomenutí s výstrahou.“⁷¹

Pokud je mladistvému uložen dohled probačního úředníka, dochází pak k pravidelnému sledování chování mladistvého v jeho rodině, výchovného působení ze strany rodičů, ke kontrole uložených výchovných opatřeních. Účelem tohoto opatření je ochrana společnosti a vedení mladistvé osoby k životu v souladu se zákonem.⁷² Mladistvá osoba je povinna spolupracovat s probačním úředníkem, který sestavil probační plán (mladistvá osoba je ve vztahu k probačnímu úředníkovi povinna ho příkladně informovat o svém pobytu, o vykonávaném zaměstnání, umožnit mu vstup do jeho obydlí apod.)

Probačním programem podle ust. § 17 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže se rozumí program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.⁷³ Probační program má zejména za úkol, usměrňovat mladistvého, aby se v budoucnosti vyvaroval jednání v rozporu se zákonem a dále, v případě, kdy proviněním mladistvého pachatele nastane škoda na majetku, má dojít k ujednání mezi pachatelem a poškozeným o dobrovolné náhradě škody, kterou mladistvý na základě předchozího soudního rozhodnutí nahrazuje. Probační úředník po ukončení probačního

⁷¹ § 15, odst. 2 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

⁷² Srov. VĚTROVEC, V., NEDOROST, L., SOVÁK, Z., ADAMCOVÁ, Z. *Zákon o mediaci a probaci*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-32-7.

⁷³ Srov. SOTOLÁŘ, A., PÚRY F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000. s. 244. ISBN 80-7179-350-7.

programu na požádání poskytuje zprávu o jeho ukončení soudu nebo okresnímu státnímu zastupitelství.

Dle ust. § 18 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže lze mladistvé osobě uložit výchovné povinnosti (např. povinnost léčby ze závislosti na omamných a psychotropních látkách, finanční úhrada obětem trestného jednání apod.).

Mladistvému pachateli může soud uložit výše zmíněná výchovná omezení, která se nacházejí v ust. § 19 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. V případě těchto omezení jde například o zákaz navštěvovat různé akce, výherní či hazardní podniky, v zákazu zdržovat se na určitém místě, či se stýkat s určitými závadovými lidmi aj.

Ochranná opatření mají chránit mladistvého pachatele z hlediska zdárného mravního, duševního a sociálního vývoje. Současně mají za úkol tak jako výchovná opatření chránit společnost před pácháním trestné činnosti mladistvými osobami. Ochranná opatření jsou zakotvena v ust. § 21 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže a jsou jimi:

- ochranné léčení (lze uložit jen podle trestního zákoníku),
- ochranná výchova (lze uložit dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže),
- zabránění věci (lze uložit jen podle trestního zákoníku),
- zabezpečovací detence (lze uložit jen podle trestního zákoníku).

Pokud je v rodině mladistvé osoby zanedbávaná výchova a péče nebo pokud mladistvý vyrůstá ve zcela nevhodném či závadovém prostředí, ukládá se v praxi soudnictví mládeže právě zmíněná ochranná výchova. Ta může být uložena nejpozději do osmnáctého roku věku.

Trestní opatření jsou rovněž stanovena zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Ukládají je soudy mladistvým pachatelům za provinění ve věcech mládeže a jsou vynutitelné státem. Mají mladistvému pachateli způsobit určitou formu újmy. Trestní opatření jsou zakotvena v ust. § 24 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. „Trestními opatřeními dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže jsou:

- obecně prospěšné práce,

- peněžité opatření,
- peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- zákaz činnosti,
- vyhoštění,
- domácí vězení,
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení),
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- odnětí svobody nepodmíněné.⁷⁴

Jestliže se dosud uložená výchovná či ochranná opatření v případě mladistvé osoby minuly účinkem, je možné přistoupit k uložení právě zmíněného trestního opatření.⁷⁵ Při ukládání některého z trestních opatření se přihlíží k okolnostem, za nichž se mladistvý dopustil provinění. Dále se zohledňuje, zdali absolvoval a s jakým výsledkem probační program, či kvalifikační, doškolovací program, zda měl vůli vyrovnat vzniklou škodu poškozenému, jaké bylo jeho chování po určité době, a zda je možno od trestního opatření upustit apod.

Soud pak může delikventně a nadále nebezpečně chovajícím se mladistvým osobám uložit dle trestního zákoníku z důvodu ochrany společnosti přímo trest odnětí svobody. Tento trest je zpravidla uložen osobám, které se dopouštějí závažné a opakované trestné činnosti s tím, že trestní sazby u mladistvých osob jsou sníženy na polovinu. Pokud je případně mladistvá osoba umístěna do věznice, pak je ve věznici umístěna mimo ostatní odsouzené, což má logicky výchovný dopad.

3.4 Uložení výchovného opatření-příklad z praxe mladistvé osoby

Michal K., 16 let, je žákem I. ročníku odborného učiliště. Pochází z rozvedené rodiny. Jako nezletilý se dopustil tří přestupků proti majetku, tím, že v prodejně potravin odcizil různé zboží, které se již do prodejny nevrátilo, došlo k jeho znehodnocení, čímž nastala škoda na majetku. Kurátor pro děti a mládež, který se po oznámení policejním orgánem

⁷⁴ § 24, odst. 1 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

⁷⁵ § 10-35 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

případem zabýval, svolal nejprve na městský úřad případovou konferenci za účasti zástupců Policie ČR, pedagogických pracovníků, zákonných zástupců, pedagogických pracovníků školy, do které chodil mladistvý Michal K. Z této konference pak vzešla uložená nápravná opatření. Z rozhovoru s dotyčným bylo zjištěno, že protiprávně jednal proto, aby ho přijali spolužáci a kamarádi do party. V té době byly jeho činy odloženy policejním orgánem, neboť je spáchal, jako nezletilý, kdy ještě nebyl trestně odpovědný. Jeho první vážný skutek spáchal v patnácti letech, kdy na základní škole odcizil spolužákovi finanční hotovost. I v tomto případě chtěl ostatním dokázat, že je hoden být součástí „závadové“ party, a co je schopen udělat, aby se před druhými zviditelnil. V tomto případě spáchal mladistvý Michal K. přestupek proti majetku podle ust. § 8 odst. 1 písm. a) bod 1 zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích. Za spáchaný přestupek byla jmenovanému uložena peněžitá pokuta, náklady přestupkového řízení a povinnost nahradit poškozenému spolužákovi majetkovou škodu způsobenou přestupkovým jednáním. O tom, že přestupkový orgán projednal přestupek mladistvé osoby, byl následně připsesem vyrozuměn orgán sociálně-právní ochrany dětí, tedy přímo kurátor pro děti a mládež, který vedl spisovou dokumentaci Michala K. Později pak Michal K. odcizil dospělému peněženku s finanční hotovostí, spolu s osobními doklady a s platebními kartami. Případ byl Policii ČR kvalifikován jako trestný čin krádeže.

Kurátor si následně vyžádal ze školy písemnou zprávu o chování mladistvého Michala K., a to s odkazem na zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Kurátor se v daném případě zajímal o prospěch žáka, o jeho školní docházku, o spolupráci rodiny a školy, aj. Zjištěné informace byly kurátorem zaslány Policii ČR a okresnímu státnímu zastupitelství. Následně příslušný soud ve věci mládeže předvolal k projednání trestného činu (provinění) mladistvého pachatele, jeho zákonné zástupce a orgán vykonávající sociálně-právní ochranu dětí. Před soudním jednáním byl mladistvému pachateli ustanoven soudem opatrovník. Mimo jiné soud měl již před jednáním k dispozici návrh státního zástupce týkající se uložení výchovného opatření. Ve věci mladistvého Michala K. rozhodl soud tak, že podle ust. § 93 odst. 1 písm. e) zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, uložil Michalu K. za spáchaný trestný čin výchovné opatření v podobě „dohledu probačního úředníka“. Státní zástupce u soudního jednání konstatoval, že v případě tohoto pachatele bylo stanovení dohledu probačního úředníka na místě a rovněž s tímto opatřením

souhlasil i orgán sociálně-právní ochrany dětí (kurátor pro děti a mládež). S uložením probačního dohledu rovněž souhlasili i zákonní zástupci mladistvého pachatele.

Na základě rozsudku soudu ve věcech mládeže byl mladistvý Michal K. povinen spolupracovat s probačním úředníkem z probační a mediační služby, který této osobě stanovil i akreditovaný probační program a lhůty, ve kterých byl mladistvý pachatel povinen dostavovat se k tomuto úředníkovi a plnit jeho úkoly.

Kurátor v průběhu stanoveného soudního dohledu nad Michalem K., odpovídal na písemné žádosti probačního úředníka, který shromažďoval a vyhodnocoval informace o jmenovaném (tj. o jeho školní docházce, prospěchu, chování, o spolupráci rodiny mladistvého pachatele a školy, plnění školních úkolů, o přípravě na vyučování, zjišťoval charakteristiku třídního učitele atd.). Tyto úkony prováděl kurátor, jak v rodině mladistvého, tak i ve škole, kam docházel. Mimo jiné si kurátor činil zápisy týkající se vyhodnocení situace mladistvého Michala K., a ty si následně zakládal do svého spisu. V jedné ze zpráv konstatoval, že v případě mladistvého Michala K. není třeba stanovit individuální plán ochrany mladistvého, s tím, že postačuje čas na splnění slibu, že již nebude páchat přestupkovou ani trestnou činnost. Pod tento zápis se mladistvý Michal K. podepsal a současně se podepsali i jeho rodiče. Dále v souvislosti s touto činností kurátora byl ze strany probačního úředníka nad tímto mladistvým uložen probační dohled, mladistvý absolvoval probační program a probační úředník pak informoval v součinnosti s kurátorem pro děti a mládež soud o chování mladistvého (plnění účelu probačního dohledu). Soud následně po obdržení průběžně kladně znějících zpráv rozhodl o tom, že již není dále nutné pokračovat v probačním dohledu a od dalšího výkonu probačního dohledu zcela upustil. Mladiství však nadále zůstal v péči kurátora pro děti a mládež, který ho průběžně sledoval a vyhodnocoval jeho chování.⁷⁶

⁷⁶ Srov. BÖHM, B. *Resocializace mladistvých pachatelů v praxi probační a mediační služby*: bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky a psychologie, 2020, s. 45-47.

4 Dopady uložených výchovných opatření a etická volba při jejich ukládání

V předešlé kapitole jsem s odkazem na příslušné právní předpisy zmapoval všechna zákonná výchovná opatření, která může soud uložit mladistvé osobě k dosažení změny žádoucího chování a snahy zabránit tomu, aby se mladistvá osoba v budoucnosti vyvarovala jakéhokoli závadového či protiprávního jednání. Pro hledání odpovědi uvedené v nadpisu této kapitoly, přesněji řečeno hledání odpovědi na otázku, jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp., jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních, a která je ústředním tématem jedné z cílových otázek mého výzkumu, bylo nejprve potřeba zvolit odpovídající výzkumnou metodologii. S ohledem na cíle, které jsem si pro svoji diplomovou práci stanovil, se kvalitativně orientovaný výzkum jevil jako nejvhodnější metoda. Pro zjištění zadaných cílů jsem z hlediska teoreticko-empirického přístupu využil tematické analýzy, která obecně slouží k analyzování a k získání kvalitativních informací, jak o osobách samotných, tak i o skupině, organizaci apod. Samotným „záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a prezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu“.⁷⁷ Z hlediska vybrané metody sběru dat, bývá v kvalitativně orientovaném výzkumu používaná nejčastější metoda rozhovoru.

Obecným cílem každého rozhovoru neboli interview je zjistit, „jak lidé interpretují svět kolem sebe, jaké významy připisují důležitým událostem ve svém životě“.⁷⁸ Při rozhovoru mají respondenti více prostoru pro svá vyjádření a může tak vzniknout prostor pro další otevřené otázky. „Data z takového rozhovoru se snadněji analyzují, protože jednotlivá témata se lehce v přepisu rozhovoru lokalizují“.⁷⁹ Za hlavní výzkumnou metodu jsem s ohledem na vybraný vzorek výzkumu zvolil techniku individuálního polostrukturovaného rozhovoru. Cílem polostrukturovaného rozhovoru je tak získat detailní a komplexní informace o konkrétním pozorovaném jevu.⁸⁰ Polostrukturovaný rozhovor je považován za nejrozšířenější techniku metody interview,

⁷⁷ ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kolektiv. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 17. ISBN 978-80-7367-313-0.

⁷⁸ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. vyd. Brno: Paido, 2010. s. 201. ISBN 978-80-7315-185-0.

⁷⁹ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. s. 178. ISBN 978-80-262-0982-9.

⁸⁰ Srov. ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kolektiv. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 207-211. ISBN 978-80-7367-313-0.

kteřá si vyžaduje pracnějši technickou pŕipravu, a na jehoŝ zăkladě se vytvăřii urĕitě schéma, které bude pro vŕzkumnika směrodatné.⁸¹

Pro ũĕely vŕzkumu jsem pouŝil pŕávě zmíněný polostrukturovaný rozhovor, který jsem provedl se ĕtyřmi kurătory pro dĕti a mlădeŝ z Daĕic, z Jindřichova Hradce, z Třeboně a z Āeských Budějovic. Rozhovory byly prováděny na pŕislušných kurătorských ũřadech a zapisovány v listinné podobě na místě. Pŕed rozhovory byly jednotlivii aktěři ujištěni o tom, ŝe vŝechny informace, které od nich ziskám budou vŕluĕně urĕeny pro potŕeby této diplomovė pŕáce a souĕasně bude zachována jejich anonymita. Po odsouhlasení doŝlo k následnému poklădání otăzek. Data vzešlá z rozhovorŕ jsem následně podrobil analŕze s ĕilem odhalit spoleĕnă tĕmata, vazby, pravidelnosti, kvality a vztahy a následně interpretovat vŕznamy sdělenė respondenty⁸². Ziskánė rozhovory jsem zpravoval pomocí metody otevřenėho kódování. Otevřenė kódování „je ĕást analŕzy zabŕvající se postupným oznaĕováním a kategorizací pojmŕ pomocí pečlivėho studia ũdajŕ. V pŕuběhu této analŕzy jsou ũdaje následně rozebírány na samostatné celky a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podrobnosti a rozdíly a také jsou kladeny otăzky o jevech a ũdajích reprezentovaných“.⁸³ Kódem je pak pŕiĕladně krătke slovo, frăze, která vyjadŕuje urĕitŕ typ, který ho odlišuje od ostatních a o ĕem danė tĕma ĕi pojmy vypovídají a následně je máme moŝnost porovnávat. Pŕi ziskání podobné události, pŕípadu apod., je lze zařadit do jednotlivých kategorií, a to podle toho, jak năleŝi jevu podle kategorizace.⁸⁴

V daném pŕípadě jsem si seřadil vŝechny odpovědi na vŕzkumnou otăzku, která zněla: „Jaká je zpětnă vazba ũspěšnosti uloŝených vŕchovných opatŕeních, resp. jaká je ũspěšnost řešených pŕípadŕ kurătorem po uloŝených opatŕeních?“, a poté jsem jednotlivė vzešlé frăze, vĕty, slova z této vŕchozí poloŝenė otăzky pŕiřadil k tĕmatŕm a vytvořil tak kategorie.

⁸¹ Srov. MIOVSKŕ, M. *Kvalitativní pŕístup a metody v psychologickém vŕzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. s. 159. ISBN 80-247-1362-4.

⁸² Srov. ŖVAŘÍĀEK, R., ŖEĐOVĂ, K. a kolektiv. *Kvalitativní vŕzkum v pedagogických vĕdách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 13. ISBN 978-80-7367-313-0.

⁸³ STRAUSS, A., CORBINOVĂ, J. *Zăklady kvalitativního vŕzkumu: Postupy a techniky metody zakotvenė teorie*. 1. Vyd. Boskovice: Albert, 1999. s. 43. ISBN 80-85834-60-X.

⁸⁴ Srov. tamtĕŝ, str. 43.

4.1 Polostrukturovaný rozhovor s kurátory pro děti a mládež

Otázka pro kurátora pro děti a mládež z Městského úřadu Dačice ve znění: „Jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních?“ Na otázku kurátor odpověděl následovně:

„Statistiku v tomto ohledu nevedeme, nicméně výchovná opatření se ve většině případů neminou účinkem. Práce kurátora je velmi náročná, protože pouze ojediněle, dostane kurátor pozitivní zpětnou vazbu. U výchovných opatření uložených mladistvým, u nichž se jedná o první přešlap se většinou tato nemíjejí účinkem. V mnoha případech nemusí být ani uložena a postačuje pouze projednání věci. U delikventních jedinců je ale úspěšnost slabší a v některých případech nulová a tito následně končí v ústavní péči. U dětí je procento úspěšnosti podstatně vyšší než u mladistvých. Pozitivní je, že kurátor pro děti a mládež je zodpovědný za proces, a ne za výsledek. Jinak by byl syndrom vyhoření ještě daleko větší, než tomu tak je za současných podmínek“.

Stejná otázka byla položena kurátorovi pro děti a mládež v Jindřichově Hradci, který odpověděl následovně:

„Tak, abych dokázal odpovědět způsobem, který by odpovídal realitě, tak nejspíš nedokážu jasně reagovat. Nicméně, je pravda, že k soudu se moc případů nedostane a výchovných opatření je uloženo minimum. U nezletilců, kteří byli projednáváni v souladu s ust. § 89 a následujících zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, většinou soud přistupuje k projednání bez uložení opatření. V tomto momentu bych si dovolil říct, že ve většině se děti k protiprávnímu jednání nevrací. Jedná se o jednotlivé případy, kdy se trestná činnost nebo výchovné potíže opakují“.

Kurátorka pro děti a mládež v Třeboni na výše uvedenou otázku odpověděla takto:

„Úspěšnost po uložených výchovných opatřeních je různá dle typu uloženého opatření. Například uložení soudního dohledu nemá moc velký vliv na efektivitu a změnu případu. Naopak uložení předběžného opatření pro umístění do diagnostického ústavu má většinou efekt v tom, že kolikrát nedojde k nařízení ústavní výchovy a dítě se vrací zpět do rodiny a snaží se doma lépe fungovat. To samé platí v případě nařízení ústavní výchovy, kdy se dítě kolikrát chytne a ústavní výchova se za nějaký čas ruší a doma funguje. Samozřejmě, že v tomto směru záleží na dalších

okolnostech, jak staré děti to jsou a jaké jsou v rodině problémy, o co konkrétně se jedná“.

Kurátorka pro děti a mládež z Magistrátního úřadu města České Budějovice odpověděla na výzkumnou otázku tímto způsobem:

„Z praxe uvádím, že pokud je nezletilý poprvé projednáván před soudem a jedná se o jednorázový exces v jinak řádném způsobu jeho života, lze u nezletilého od uložení výchovného opatření upustit, a to se také velmi často děje. V poslední době se častěji ukládá napomenutí s výstrahou. To je nejčastěji ukládané výchovné opatření u nezletilých. Pokud nezletilý dál páchá trestnou činnost je mu uložen dohled probačního úředníka – ten může asi lépe zhodnotit, jaký je dopad tohoto opatření. Někdy se ukládá výchovná povinnost – to je zařazení do nějakého programu. Náš OSPOD spolupracuje s neziskovou organizací IKOS Český Krumlov, která realizuje pro naše „kurátorské“ děti, které se dostaly nebo mohou dostat do střetu se zákonem, poradenský program „Právo zážitkem“. Program je realizován 2x ročně a některým dětem je nařizován v rámci výchovné povinnosti. Některé programy realizuje PMS. V poslední době se v rámci výchovné povinnosti uděluje společensky prospěšná činnost (bývají realizovány v rámci ZŠ pod dohledem probačního úředníka). Toto výchovné opatření hodnotíme kladně, má větší efekt. Úspěšnost uloženého výchovného opatření lze hodnotit obtížně, je to individuální. Statistikou lze zjistit, kolik výchovných opatření bylo v daném roce uloženo. Nakolik ta opatření měla efekt je na subjektivním posouzení každého“.

4.2 K výsledkům otevřeného kódování

Z výše uvedeného výzkumného materiálu jsem následným otevřeným kódováním vytvořil tuto kategorii:

„Účinnost, efektivnost dopadu výchovných opatření u dětí a mládeže“.

Z této kategorie posléze vyplynulo, že účinnost uložených opatřeních je viditelná právě v souvislosti s rozdílným věkem dětí. U nezletilých osob jsou výchovná opatření ukládána minimálně, soudy pro mládež zpravidla od nich upouští, neboť samotné projednání deliktů či výchovných prohřešků dětí postačuje k jejich nápravě a již se napříště protiprávního jednání vyvarují. Podobně tomu je i u mladistvých osob, pokud se jedná o první či ojedinělý exces, pak je u soudního jednání navrhováno

upuštění od uložení výchovného opatření, a byť jsou uložena určitá výchovná opatření, zpravidla se nemíjí požadovanému účinku, i když jsou o určité procento úspěšnosti o něco málo nižší než u dětí do patnácti let. Většina činů u dětí a mládeže je spáchaná z nerozvážnosti, a pokud jde o první provinění, je k němu většinou přihlíženo jako polehčující okolnost. Nejčastěji je tedy soudy ukládáno napomenutí s výstrahou, soudní dohled, a pokud dítě pokračuje v závadovém jednání, ukládá soud probační dohled, jehož dopad může pak vyhodnotit samotný probační úředník. Úředník z probační služby může také vykonávat u mladistvého dohled nad uloženou prospěšnou činností, která má rovněž žádoucí efekt. Některé úřady mají také možnost spolupracovat s neziskovými organizacemi, příkladně orgán sociálně-právní ochrany dětí při Magistrátním městě České Budějovice spolupracuje s organizací IKOS Český Krumlov, která realizuje dvakrát do roka poradenský program zvaný „Právo zážitkem“, převážně určený pro děti, které se dostaly do rozporu se zákonem, nebo pro děti, u kterých lze porušení zákona očekávat. Mimo jiné některé programy pak realizuje pro rizikové děti přímo probační a mediační služba.

Soudy při ukládání výchovných opatření současně zohledňují i okolnosti, za kterých byl skutek nezletilým či mladistvým spáchán. Naproti tomu u delikventních jedinců se z větší části volí za spáchané činy výchovné opatření ve formě ústavní výchovy, o kterém rovněž rozhodují soudy pro děti a mládež. Tato forma opatření podle kurátorů mívá totiž daleko větší účinek. V praxi se ovšem stává, že k jejímu nařízení ani kolikrát nedojde, a pokud dojde, za čas se ruší a dítě se vrací zpět do rodiny a chování dítěte se posléze stabilizuje. Kurátoři tak v situacích, kdy ostatní výchovná opatření u delikventních dětí a mladistvých selhávají (např. uložené soudní dohledy, které nejsou příliš účinné) navrhnou soudům pro děti a mládež předběžná opatření, a pokud je soudem schváleno, rizikové dítě se následně umísťuje do diagnostického ústavu na několik týdnů, aby došlo k diagnostikování poruchy chování. Po ukončení pobytu dítěte v diagnostickém ústavu je vypracován individuální plán dítěte, tedy výchovně-vzdělávací plán, ze kterého vyplývá, jak se má s dítětem dále pracovat, případně, jaká jiná intervence je v jeho případě potřebná. Jde tak o dlouhodobý plán s konkrétními cíli, které mají vést ke zlepšení výchovné situace dítěte ve škole, v rodině apod. Rodičům je však doporučováno, aby nadále využívali odborné pomoci (pomoc kurátora, pomoc psychologa, pomoc výchovného poradce, pedagogické poradny apod.).

Závěrem k této definované kategorii lze tvrdit, že hodně dětí se procesem u kurátora ve spolupráci s rodinou napraví nadobro. Toto však může být zavádějící, protože jednorázový problém může mít tak každé dítě, které se dostane ke kurátorovi vlastně náhodně – omylem. Naproti tomu delikvent tzv. od „přírody“ se tam stejně dostane a zůstává již klientem kurátora. Podstatné je ale jeho osobní psychické nastavení, jeho rodiny, školy či jiné instituce, která na něho působí apod. Nicméně to, jaká byla uložena výchovná opatření záleží v první řadě na subjektivním posouzení toho, kterého se výchovné opatření týká.

4.3 Etická volba při ukládání výchovných opatření

Při navrhování výchovných opatření ze strany kurátora pro děti a mládež hraje důležitou roli také etická volba při jejich ukládání, tak aby rozhodnutí bylo správné, adekvátní, ku prospěchu klienta a opřeno o osvědčenou a odbornou praxi. V neposlední řadě musí kurátor při každém opatření, které činí, dodržovat také „Etický kodex sociálních pracovníků České republiky“. Kurátor tak musí při svém rozhodování vycházet z individuálních potřeb každého klienta, podporovat jejich samostatnost, respektovat jeho právo na seberealizaci, vést klienta k vědomí, k odpovědnosti sám za sebe, posilovat jeho sociální začleňování, motivovat klienty k péči apod. Obecně vzato, každý, kdo vede druhé lidi se musí často rozhodovat o tom, jakou variantu v daném případě zvolit mezi nejrůznějšími možnostmi. Často takový pracovník naráží na dilema, jaká cesta, jaké rozhodnutí je v daný okamžik správné, účinné a výchovné.

Každý výchovný či trestně právní případ dítěte, mladistvého se posuzuje zvlášť, individuálně a s ohledem na okolnosti, motiv, následky provinění nebo u nezletilých činu jinak trestných, se ukládá příslušné výchovné, omezující či trestné opatření. U méně závažných deliktů může být uložen soudní dohled, dohled probačního úředníka, absolvování probačního programu apod. Naproti tomu u závažnějších delikventních jednání se přistupuje k ukládání významnějších opatření, jako je výše zmíněná ústavní výchova nebo z trestních opatření, tak, jak je zřejmé ze soudní praxe, například domácí vězení, obecně prospěšné práce, peněžitý trest apod.

Za stěžejní oblasti z hlediska etických voleb při ukládání příslušného výchovného opatření spatřuji s ohledem na provedený průzkum zejména tyto:

- ochranu společnosti před nežádoucími sociálně patologickými jevy,
- zabránění v opakovaném páchání delikventního jednání,

- preventivní opatření ve vztahu k jednotlivci, ale i celé společnosti,
- delegování rozhodnutí o výchovném opatření na soudy,
- samotnou etickou volbu kurátora, která se opírá především o zákonné předpisy a postupy, což mu v určitých případech usnadňuje rozhodování, zákony tedy představují etickou variantu, která určuje to, jaké výchovné prostředky budou využity,
- zapojení případu dítěte, či mladistvé osoby do multioborového týmu (týmu složeného z řad kompetentních odborníků),
- zapojení dětí a mládeže do volnočasových aktivit, čímž má docházet k prevenci nežádoucího sociálně patologického chování, sdružování v závadových partách apod.

Za nejdůležitější etickou volbu však považuji takovou, aby každé rozhodnutí, které kurátor učiní bylo pro klienta to nejlepší, a to ze všech úhlů a pohledů.

Mám za to, že při rozhodování a řešení etické volby kurátora ve vztahu k etickému problému klienta hraje roli také kurátorova osobnost, jeho zkušenosti v morálním rozhodování, jeho preferovaný žebříček hodnot nebo vnímání daného případu klienta, co mu při rozhodování umožňuje jeho osobní zodpovědnost apod.

Co se týče výsledků výzkumu týkající se shora uvedené kategorie, zaujalo mě vyjádření kurátora pro děti a mládež z Dačic, který tvrdil, že je zodpovědný za proces, nikoliv za výsledek, což považuji za zajímavý přístup, se kterým se ne každý sociální pracovník ztotožní, ale proti syndromu vyhoření je to zcela určitě obrana zejména u všech pomáhajících profesí. Kurátor v takovém případě již dodržuje příslušné zákonné postupy a ustanovení, aby v případě pochybností o výsledku svého profesního působení obhájil všechny kroky, které činil v souladu s příslušnými zákonnými a jinými předpisy, či metodicky schválenými postupy. Mám za to, že v tomto postoji úředníka vykonávající státní správu, tedy mimochodem kurátora pro děti a mládež, jde o zákonnou ochranu a oporu, podle které striktně postupuje, jinak řečeno jedná dle zákona ve smyslu pozitivního práva, a na tomto zákonném postupu pak obhajuje své kroky vedoucí práci s klientem.

5 Nejčastější etická dilemata v práci kurátora pro děti a mládež

V této kapitole se pokouším na základě předchozího výzkumu odhalit nejčastější etická dilemata související s profesí kurátora. Předně se v obecných souvislostech vyjádřím ke klíčovému pojmu, jako je etika a dilema pro pochopení překládaného tématu diplomové práce, byť už první část výzkumu ohledně etických dopadů v souvislosti s prací kurátora pro děti a mládež byly popsány v předchozí kapitole.

5.1 Definování předmětu výzkumu a klíčových pojmů

Na úvod definuji pojmy a jejich souvislosti, které tvoří nosnou páteř diplomové práce. Jejich vyvozování a hodnocení bude následně analyzováno na základě poznatků výzkumu, které přinášejí odpověď na další výzkumnou otázku, která naplňuje cíl diplomové práce a sice „Jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu“. V tomto směru jsem tedy vycházel z konkrétního etického dilematu, které jsem se pokusil rozpracovat a následně jsem zjišťoval, jaké argumenty stojí za různými možnými způsoby rozhodování.

Mimo jiné jsem se v rámci kvalitativního výzkumu zabýval také otázkami výchovné situace dětí a mládeže, která se odehrávala zhruba dva až tři roky před onemocněním COVID-19, a dále, jak se projevovala v covidové a následně v post covidové době z pohledu kurátorů pro děti a mládež.

Pro doplnění výzkumu, z důvodu jeho zastřešení a celkového hodnocení, jsem formou dotazníkového šetření zjišťoval, jak funguje v oblasti rizikových dětí spolupráce mezi základními školami a orgány sociálně-právní ochrany dětí, přesněji řečeno mezi školami a kurátorem pro děti a mládež.

5.2 Etika

Etika je dnes už podstatně méně skloňované slovo v různých profesích, byť v nich má svoji nepostradatelnou funkci a význam, neboť stanoví pravidla konkrétního jednání. Ani v mluveném slovu se už toliko neobjevuje. S tímto termínem je možné se setkat v různých etických kodexech nejen v pomáhajících profesích. Z odborné literatury je známo, že „Etika má z etymologického hlediska svůj původ v řeckém slově „ethos“, což v češtině znamená zvyk, mrav, obyčej, popřípadě i zvláštnost. Z toho lze vyvodit, že se jedná o nauku zabývající se správným (obvyklým) jednáním v lidském

společnosti.“⁸⁵ V případě kurátora pro děti a mládež hledám v etické rovině etický správné a prospěšné jednání ve vztahu k jeho klientům.

V jiné definici se etikou jako „vědeckou (filozofickou nebo teologickou) disciplínou, rozumí správná pravidla (normy) lidského jednání neboli lidské praxe. Složitost a rozmanitost situací, v nichž se rozhodujeme, nás nutí, abychom tyto situace typizovali a stanovili pravidla, která našemu jednání poskytují orientační směrnici. Z těchto pravidel jednání se na jedné straně buduje osobní morálka individua, na druhé straně interakční povaha jednání vede k tendenci zajišťovat těmto pravidlům také sociální přijetí. Sociální pravidla jednání se nazývají normy. Normy tvoří étos společnosti.“⁸⁶ V etice sociální práce jde tedy primárně o praxi, o odpovědné a svobodné jednání a v této praxi dochází k vzájemnému působení neboli interakci.

Mimo jiné Anzenbacher rozlišuje dvojí etickou perspektivu, a to individuálně etickou a sociálně etickou, přičemž pro potřeby této kvalifikační práce je rozhodující individuálně etická rovina, ve které jde prvořadě o to, jak po mravní stránce dokáže člověk posoudit skutky, motivy, jednání, postoje osob a stanovení pravidel pro tyto osoby.⁸⁷

Každý jednotlivec si totiž nese plnou odpovědnost za to, jak pracuje, jak si plní své pracovní povinnosti, úkoly v rodině, čím se v životě řídí, jak si organizuje svůj volný čas, jaký má postoj k životnímu prostředí apod. V tomto směru je o individuální etiku, která je právě přičítána osobní odpovědnosti každého člověka. Tak je to i v případě kurátora pro děti a mládež, který odpovídá za to, jaká účinná a efektivní výchovná opatření v rámci výkonu své profese zvolí nebo zvolil, pro jaká opatření se v konkrétní situaci dítěte či mladistvé osoby rozhodl. Jedno z nejtěžších rozhodnutí v praxi, před kterým stojí téměř každý kurátor pro děti a mládež je, zda ohledem na všechny okolnosti případu ponechat dítě ve své rodině nebo rozhodnout o jeho umístění ve výchovném ústavu. Kurátor tak neustále hledá, co je pro dítě nejlepší, své rozhodnutí a postřehy opírá nejlépe za pomoci multidisciplinárního týmu. A tedy individuální etika z hlediska těchto motivů a postojů rozlišuje, co je dobré a co špatné. Na druhé straně

⁸⁵ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. s. 21. ISBN 80-7254-329-6.

⁸⁶ ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vyd. Brno: CDK, 2015. s. 11. ISBN 978-80-7325-371-4.

⁸⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vyd. Brno: CDK, 2015. s. 9. ISBN 978-80-7325-371-4.

je kurátor státním úředníkem, spadá tedy do institucionálního útvaru. Jeho činnost a práci je možné posuzovat z hlediska sociální etiky, která pro změnu hodnotí a posuzuje vztahy, struktury, řády, pravidla po stránce spravedlnosti. Sociální etika totiž posuzuje tyto institucionální útvary právě po stránce spravedlnosti. Klienti tak mohou hodnotit a posoudit rozhodovací praxi úřadů a institucí sociálního charakteru (např., jak v určitém výchovném případě rozhodl kurátor daného obecního úřadu, jaká je jeho nejčastější rozhodovací praxe apod.).⁸⁸

Etika ovšem není jen předpis o tom, co se má dělat, co je dovolené, nýbrž si také pokládá otázku, jak by měl člověk žít. Etika tak ve svém středobodu pracuje s pojmem zdařilosti života, neboť každý z nás může vědomě vést život natolik, nakolik ví, co je správné, co je zdařilé, co je cílem života, a jaké jednání je mylné a nesprávné. Převedeno zjednodušeně do praxe, sociální pracovník, kurátor pro děti a mládež pomáhá svému klientovi, aby se mu zdařil jeho život, a to díky tomu, že ho vědomě směřuje k tomuto zdařilému způsobu života. V této souvislosti je možné tedy etiku pojmut jako učení o zdařilém životě.⁸⁹

Naproti tomu existuje celá řada etických teorií, které mají vliv na lidské jednání, a které představují jakési mravní předporozumění, proto, aby člověk v pomáhajících profesích rozlišil, co je v určitém situaci dobré a co špatné. Etika v sociální práci by pak měla představovat soubor morálních pravidel a zásad, jejichž dodržování a respektování se očekává od každého pracovníka.⁹⁰ Jestliže jsou v rámci sociální práce dodržovány etické zásady, lze předpokládat, že bude docházet k uspokojivému výkonu sociální práce. Sociálnímu pracovníkovi pomáhá tedy etika k tomu, aby se lépe orientoval problematických či dilematických situacích a snáze pak učinil rozhodnutí.⁹¹ Totiž pokud je někdo veden k vyřešení jeho etického problému, tak často dochází k situacím, kdy musí volit mezi nejrůznějšími možnostmi. Pro rozhodnutí musí být k dispozici dostatek etické argumentace k tomu, aby byl problém v praxi co nejlépe vyřešen. Jinak řečeno etické teorie v sociální práci slouží k tomu, aby určité jednání bylo možné označit

⁸⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vyd. Brno: CDK, 2015. s. 11-12. ISBN 978-80-7325-371-4

⁸⁹ Srov. SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru: (pokus o etiku)*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998. s. 13. ISBN 80-86005-70-4.

⁹⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.

za etický správné, a aby správnost tohoto rozhodnutí, sociální pracovník dokázal řádně odůvodnit.⁹² Avšak etické teorie se nedají aplikovat mechanicky na určitý daný problém, člověk by měl mít totiž na situaci náhled a následně přesvědčivě zdůvodnit, proč si pro daný případ, problém, vybral právě tu či onu etickou teorii. Příkladně přístup na základě tzv. meta etiky má sociálnímu pracovníkovi pomoci k tomu, aby měl pro určitou situaci správný náhled, pochopení a správný etický přístup.

5.3 Dilema

V praxi kurátora pro děti a mládež tak často vystávají otázky obtížného rozhodování, vzniká tedy celá řada dilemat. Jak chápat tento pojem, co je dilematem míněno, jak je definováno.

Dilema je podle slovníku „nutná (někdy obtížná) volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi“.⁹³ Tato definice upozorňuje na dvě vlastnosti dilematických situací: Za prvé, některé možnosti nejsou slčitelné. Za druhé, s jejich výběrem bývá obtíž.⁹⁴ Podle Musila tvrzení, že volba je nutná, může být zavádějící. Volba tak může budít dojem, že lidé stojí před určitým dilematem, a že se musí nutně rozhodnout, ale tak tomu v životě zpravidla není. Lidé se dokonce dilematům mohou i dlouhodobě vyhýbat.

V jiné definici etického dilematu jde o to, že se pracovník nedokáže rozhodnout mezi dvěma a více možnostmi, které jsou nevhodné, jsou předmětem morálních konfliktů, přičemž nabízené možnosti pro rozhodování jsou ve zřejmém rozporu s těmi, na které se daný výsledek vztahuje. Pracovníkovi tak není jasné, jaké rozhodnutí bude nejschůdnější, nejpříjemnější.⁹⁵

S pojmem etická dilemata souvisí současně pojem „etické problémy“, při kterých dochází k situacím, v nichž se očekává určité jednání pracovníka, ale způsob, kterým by měl jednat, je v rozporu s jeho vnitřním přesvědčením, s postupem, se kterým se neztotožňuje. Jde o příklad, kdy je zřejmé, že by se klientovi mělo pomoci, pracovník

⁹² Srov. MATOUŠEK, O., KŘIŠŤAN, A. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0366-7.

⁹³ KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 1. vyd., Praha: SPN-pedagogické nakladatelství, 1981. s. 112. ISBN 14-545-83.

⁹⁴ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. 2004. Brno: Marek Zeman. s. 36. ISBN 80-903070-1-9.

⁹⁵ Srov. ONDRIOVÁ, I. *Etické problémy a dilemata v ošetrovatelské práci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021. s. 14. ISBN 978-80-271-1696-6.

však nemůže takovou pomoc klientovi umožnit, protože klient nesplňuje požadavky organizace, aby měl nárok na takovou pomoc. V této souvislosti mě napadá příkladně dávkový sociální systém. Pokud klient nesplní požadavky dané organizací, institucí, nesplní konkrétní kritéria, pro získání státní podpory, ač by pracovník rád pomohl, klient je tak bez dávek, bez nároku.⁹⁶

Současně jsem si položil otázku, z čeho vlastně dilemata pramení, z čeho vycházejí, resp., co ovlivňuje vznik dilemat. Z odborné literatury, zejména podle Musila jsem se dozvěděl, že k dilematům dochází zejména uvnitř organizace, ve které se nachází pracovník poskytující sociální služby. Organizace určuje pravidla, definuje procedurální nebo situační přístup (viz. blíže následující podkapitola o všedních dilematech řádových sociálních pracovníků), časovou dotaci, určuje též množství klientů, kvalitu poskytovaných služeb aj. Vznik dilematu dále ovlivňuje nadřízenost (požadavky nadřízených pracovníků), dále samotná osobnost sociálních pracovníků, veřejné mínění (názory okolí na poskytované sociální služby). Dilema ovlivňují též samotní klienti (sociální pracovníci mohou mít své oblíbené či neoblíbené klienty, se kterými se jim nechce pracovat apod.). V rámci výzkumu jsem se konkrétně dotazoval kurátoru pro děti a mládež, zda mají nějakého oblíbeného klienta, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu a zjistil jsem následující vyjádření:

„Oblíbené klienty mám a je jich několik. Jsou to ti, kteří se snaží spolupracovat, a to i přes to, že jejich situace není právě příznivá. Neoblíbeného klienta nemám a problémovi jsou všichni, jinak by nebyli mými klienty“. „Ano, v obou smyslech“. „Mám oblíbeného klienta, jak v pozitivním, tak i v negativním slova smyslu“. „Ano. Každému je někdo více či méně sympatický, ale nemělo by to mít vliv na průběh spolupráce s dítětem“.

V neposlední řadě na vznik dilematu mohou mít vliv i nesourodé pracovní podmínky nebo kolektivní myšlení sociálních pracovníků dle ukázkových modelů, „tak to přeci dělají všichni“.

5.4 Všední dilemata řádových sociálních pracovníků

V této podkapitole jsou vymezena všední dilemata z odborné literatury, se kterými se potýkají řádoví pracovníci poskytující sociální služby. Všední dilemata často

⁹⁶ Srov. ONDRIOVÁ, I. *Etické problémy a dilemata v ošetrovatelské práci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021. s. 14. ISBN 978-80-271-1696-6.

vyvstávají kvůli nepříznivým pracovním podmínkám. Sociální pracovníci nemohou jednat se svými klienty, jak by si představovali, nebo že mají tolik klientů, že nemají čas se jim pořádně věnovat, vyslechnout nebo nemohou v určitých pracovních podmínkách uplatnit odlišné, stejně přijatelné, ale těžko slučitelné postupy. Podle Musila se sociální pracovníci setkávají se sedmi typy všedních dilemat, a to:

- mezi komplexními a zjednodušenými cíli (dilema v tomto případě vyplývá z nejasnosti cílů služeb sociální práce, zjednodušování složitých cílů nastoluje dilema mezi komplexností a zjednodušováním),
- mezi množstvím klientů a kvalitou poskytovaných služeb (omezování poptávky je průvodním jevem tohoto dilematu, snaha zvládat velké počty klientů působí na kvalitu služeb tím, že dochází k omezování času, pozornosti, energie, kterou sociální pracovník může věnovat jednotlivému klientovi a dále tím sociální pracovník ovlivňuje kulturu práce s klientem),
- mezi rovnocenným přístupem ke všem klientům a upřednostňováním některý z nich, tj. neutralita versus favoritismus (jde o dilema mezi neutrálním přístupem bez předsudků a rozlišováním klientů podle vlastností, které jsou jim předsudečně přisuzovány), sociální pracovník si totiž vybírá klienty podle sympatií, s některými klienty pracují více, a s některými méně),
- mezi jednostranností a symetrií ve vztazích s klienty (usměrňování klientů podle představ sociálních pracovníků nebo je respektovat jako partnery), sociální pracovník bere klienta jako partnera nebo používá direktivní přístup, např. u klienta drogově závislého, toto dilema pak vzniká mezi kontrolou, autoritou nebo monologem na jedné straně a péčí, podporou, pomocí nebo dialogem na straně druhé, přičemž kontrola, autorita, monolog v jsou v tomto dilematu chápány jako synonymum pro jednostranné ovlivňování klienta a termíny, jako péče, podpora a pomoc či dialog zase symbolizují symetrický vztah mezi pracovníkem a klientem,
- mezi procedurálním a situačním přístupem k problémům klienta (toto dilema souvisí s tzv. administrativním přístupem, vnímavost pracovníků vůči individuálním okolnostem klientova života, sociální pracovník může použít předem připravené řešení problémů klienta, což lze označit za procedurální přístup nebo jeho řešení ušít tzv. na míru tak, aby

odpovídalo individuálním okolnostem klientova života, což lze považovat za situační přístup),

- mezi poskytováním materiální a nemateriální pomoci (např. poskytování služby klientům, poskytování rad a informací, poskytování právního, pečovatelského a rodinného poradenství, vedení klienta, co má udělat, což je nemateriální pomoc, nebo materiální pomoc, jako např. zajištění sociálních peněžitých dávek při ekonomické hrozbě klienta, zajištění bydlení aj.),
- mezi snahou zasáhnout včas a obavou z unáhleného zásahu (sociální pracovníci by neměli jednat na základě falešného poplachu a tím pádem nesprávně zasáhnout a neměli by se dopustit ani nedbalosti a nesprávně nezasáhnout, sociální pracovník se snaží vyvinout úsilí, aby se při svém rozhodování vyvaroval chyb, na úrovni tohoto dilematu tak rozhoduje, např. o tom, zda spolupráci s klientem ukončí či nikoliv, zda mu oznámí ukončení dávky státní sociální podpory nebo, kdy musí zasáhnout a odebrat dítě z rodiny aj.).

Tyto a mnohé další nesrovnalosti pracovních podmínek komplikují sociálním pracovníkům život. Hůře tak přizpůsobují svoji každodenní práci hodnotám, cílům a zájmům, které považují za důležité. Sociální pracovníci se snaží najít a ospravedlnit přijatelná řešení svých všedních dilemat, hledají taková pravidla jednání s klienty, podle kterých mohou postupovat bez obav, že nebudou neustále prožívat napětí mezi tím, co jim diktují podmínky života v organizaci a tím, co by si sami přáli. Obvykle pak sociální pracovníci taková pravidla sami naleznou nebo je převezmou od zkušenějších kolegů. Pokud je však sociální pracovníci nepocítují správně, snaží se je dostatečně ospravedlnit, což se jim zpravidla daří v běžném kontaktu s klienty. Spoléhají se na osvědčené a lidmi kolem uznávané způsoby jednání. V tomto ohledu jsou sociální pracovníci ovlivněni morálně laděnými stereotypy, které uznávají jejich spolupracovníci, vedení organizace, kolegové z oboru, media, rozhlas, televize, přátelé, či jiné názorové autority apod. Řadoví sociální pracovníci tak využívají názory, které vycházejí z tradic celé společnosti. Běžné stereotypy tak doladřují, aby ospravedlňovaly pro ně přijatelné pracovní postupy při práci s klientem.⁹⁷

⁹⁷ Srov. MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. 2004. Brno: Marek Zeman. s. 45-137. ISBN 80-903070-1-9.

5.5 Možnosti zvládání, vyhýbání se dilematickým situacím

V praxi totiž může nastat situace, kdy se sociální pracovník záměrně a dlouhodobě vyhýbá složitému či jinak obtížně řešitelnému dilematu. Místo toho, aby podporoval svého klienta žádoucím způsobem, vedl ho správným směrem, dojde kurátor nakonec do situace, kdy mu cíle s klientem nevyjdou a musí se pak bezpodmínečně rozhodnout a začne pro vzniklé obtíže své rozhodnutí odkládat.

Musil tuto vzniklou situaci vyjádřil následovně: „Myslím, že snaha o dlouhodobé vyhýbání se je podstatou většiny ustálených řešení dilemat práce s klientem“.⁹⁸

Nebo se v praxi objevuje další možný druh dilematu, které popsal autor Lipsky, jak úředníci první linie (*street-level bureaucrats*) řeší dilema mezi poskytováním služby většímu počtu klientů se současným zachováním kvality služby: „Kdyby na problémy každého klienta reagovali přiměřeně jeho situaci a kdyby to dělali s příliš velkým počtem klientů, jejich schopnost vstřícně reagovat by se vytratila, protože na další klienty by nezbyl čas“.⁹⁹ Úředníci první linie čelí takovému dilematu příkladně tím, že nechávají stát své klienty před kanceláři a nechají jimi vytvářet dlouhé fronty. Někteří klienti to vzdají a jiný vytrvají a úředníci je poté rozdělí na potřebnější případy, kterým se věnují více a poskytují jim větší kvalitu služeb, a naopak méně naléhavým případům se věnují podstatně méně. Práce celkově ubude s tím, že navyké standardy kvality práce jsou pro určitou část klientů zachovány a případný vznik stížnosti na zanedbávání druhé části klientů je možné odůvodnit „nutností soustředit nedostatečné zdroje na nejnaléhavější případy“.¹⁰⁰

Co se týče dalších způsobů zvládání dilematických situací existuje v praxi rozlišování mezi tzv. zjevnými a latentními dilematy. Tyto formy dilemat rozlišuje Musil takto: před zjevným dilematem stojí sociální pracovníci, které jejich pracovní podmínky nutí k tomu, aby bezprostředně volili mezi dvěma neslučitelnými možnostmi. Zjevné dilema v podstatě odpovídá definici dilematu. Zjevné dilema může vyvstat z důvodu konfliktu s okolím (např. ten, kdo podle uznávaných pravidel může rozhodovat, a který prosazuje pro pracovníky těžko přijatelný postup) nebo k němu

⁹⁸ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. 2004. Brno: Marek Zeman. s. 36. ISBN 80-903070-1-9.

⁹⁹ LIPSKY, M. *Street Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. 1980. Published by: Russell Sage Foundation. s. 38, 99-107. ISBN 0-87154-524-1.

¹⁰⁰ Srov. LIPSKY, M. *Street Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. 1980. Published by: Russell Sage Foundation. s. 125-139. ISBN 0-87154-524-1.

vede boj motivů (reakce sociálních pracovníků na dilema vzniklé právě vlivem boje motivů je rozhodující, neboť nikdo jim sice nenařizuje, aby na nějakou událost reagovali pro ně přijatelným způsobem, avšak vidí dvě jediné možnosti, které považují za žádoucí, a které za daných okolností nelze uskutečnit současně). Oba uvedené důvody zjevného dilematu se totiž mohou vyskytovat současně.

Na druhé straně u latentního dilematu sociální pracovníci zpravidla naleznou nějaké oslabující řešení. Okolnosti, které sociálnímu pracovníkovi ztěžovaly volbu vylučujících se možností, mohou pominout a naléhavost dilematu ustoupí do pozadí. Lidé pak na tyto okolnosti pozapomenou, zvyknout si oddalovat je nějakým pro ně přijatelným způsobem a po nějakou dobu se spory nebo boje motivů, které jim ztrpčovaly každodenní rozhodování vzdálí z jejich dosahu. V takovém případě se ze zjevného dilematu stává dilema latentní. Problém je ale ten, že takové dilema bylo pouze dočasně odsunuto do doby, než se stane opět živým tématem, ale samotný problém vyřešen není, neboť při svém návratu se může projevit ještě ve větší míře.

Posledním způsobem vyhýbání se dilematickým situacím, o kterém Musil píše je racionalizace. Jde o to, že v případě určité volby neslučitelných možností, kterým se nedá vyhnout jinak, nezbyvá sociálnímu pracovníkovi nic jiného než akceptovat něco, co je pro něho nepříjemné a mít pro takové rozhodnutí alespoň nějaké přijatelné vysvětlení. Následně dochází však k obtížnosti rozpoznatelnosti, zda sociální pracovník byl schopen jednat správně, zda ke svému rozhodnutí použil racionalizaci. Jde tedy o utlumení naléhavosti obtížné volby tím, že se musí něco obětovat. Např. sociálnímu pracovníkovi přibyli klienti a rozhoduje se o tom, zda snížit velké množství klientů, které se často neobejde bez rozlišování na „hodné“ či „nehodné“ klienty, nebo zda tím dojde ke horšení kvality poskytovaných služeb. Racionalizaci je však obtížné rozpoznat. Lidé totiž často ztrácejí schopnost rozlišit mezi věrohodností dodatečného zdůvodnění nějaké zásady a průvodními okolnostmi jejího vzniku.

5.6 Eticko-teoretická východiska

Etické teorie mají sociálnímu pracovníkovi ukázat, jakým způsobem dokáže lépe pochopit problematickou situaci a získání více možných náhledů na tuto situaci a jejich řešení.

Mezi nejpravděpodobnější a nejrozšířenější klasické teorie, se kterými je možné se setkat v odborné literatuře, a které rozlišují tři odlišné proudy v oblasti profesní etiky jsou deontologie, utilitarismus a etika péče.¹⁰¹

5.7 Kantova deontologická etika

Kantova deontologická etika je považována za deontologickou morální teorii. Tato teorie byla předložena německým klasickým filozofem Immanuelem Kantem. Slovo „Deon“ pak z řeckého slova znamená, co má být, povinnost. Jde tedy o povinnostní etiku. Tato etika předpokládá rozumovou (racionální) povahu lidské bytosti. Tím vysvětloval, že by rozumové bytosti měly při svých etických rozhodnutích používat své rozumové schopnosti nebo racionální myšlení. A tedy pouze rozumná bytost je schopna jednat podle zákona, podle principů, k čemuž má vůli.¹⁰²

Mravouka podle Kanta má být založena na čistém rozumovém základě zbaveném jakéhokoliv prvku zkušenosti, tedy empirie, což bylo označeno, jako za jediné dobré, čímž byla označena dobrá vůle, která chce jednat podle své povinnosti. Autor koncipoval mravouku takto v knize „Základy metafyzicky mravů“. „Podle Kanta „o vůli uvažujeme jako o mohutnosti určovat sebe sama k jednání podle představy jistých zákonů. A s takovou mohutností se lze setkat pouze u rozumných bytostí. To nyní, co slouží vůli za objektivní základ jejího sebeurčení, je účel, a ten, je-li dán pouhým rozumem, musí platit pro všechny rozumné bytosti. Co naproti tomu obsahuje pouze základ možnosti jednání, jehož následkem je účel, to se nazývá prostředkem“.¹⁰³

Tedy jinak řečeno, dobrá vůle je základem eticky správného jednání, neboť vlastnosti jako sebeovládání, statečnost, inteligence apod. mohou vystupovat v negativním slova smyslu, pokud by byly použity bez dobré vůle, přitom není důležitý následek jednání, ale především motivace jednání plynoucí z dobré vůle. Kant tento pohled vysvětluje u motivace z povinnosti a náklonnosti a tím rozlišuje dva typy imperativů.

Hypotetický imperativ – platí všeobecně, ale podmíněně, nutnost možného jednání je myšlena jako prostředek k něčemu jinému, „například, pokud chci, aby mě lidi měli

¹⁰¹ Srov. NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 77

¹⁰² Srov. tamtéž, str. 78

¹⁰³ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd., Praha: nakladatelství Svoboda, 1990, s. 90. ISBN 80-205-0152-5.

rádi, musím se k nim dobře chovat“, v tomto případě je hypotetický imperativ podmíněný cílem.¹⁰⁴

Kategorický imperativ – představuje praktický zákon a jde o jednání nutné samo pro sebe bez vztahu k jinému účelu, přičemž vůle je zde v souladu s rozumem, neponechává oproti hypotetickému imperativu žádnou libovůli, a proto říká „Jednej tak, jako by se maxima tvého jednání měla na základě tvé vůle stát obecným přírodním zákonem“.¹⁰⁵ Kant pak uvádí příklad, že jestliže si člověk vypůjčí peníze, ale ví, že je nemůže vrátit, má si takový člověk položit otázku, zda se tento princip spočívající v prospěchu může stát se pro člověka obecným zákonem s tím, že takto by se postupovat nemělo, přičemž jde o porušení slibu a porušení povinnosti a z hlediska maximy by se takové jednání nemělo stát obecným zákonem.¹⁰⁶

Mezi další principy Kanta patří praktické zákonodárství, které říká: „Jednej tak, abys používal své lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek“.¹⁰⁷ Pokud se podívám znovu na výše uvedený příklad s půjčením a nevrácením peněz, pak bych druhého využil jako prostředek pro svoje cíle (znesvěcení cíle, věci) a popřel bych tím důstojnost druhého. Rozumové bytosti podle Kanta mají být vždy zároveň ctěni jako účely.¹⁰⁸

Třetí Kantův princip vycházel z toho, že idea vůle každé rozumné bytosti je obecně zákonodárnou vůlí. Kant uvádí, že dříve učitelé mravnosti viděli člověka jako podřízeného zákonům, ale nenapadlo je, že je člověk podřízen jen svému vlastnímu zákonu, a proto obecnému zákonodárství. V tomto případě šlo vlastně o hypotetický imperativ. Povinnost tak nespočívala na citech, podnětech či náklonnostech, ale právě na vztahu rozumných bytostí, kteří mají zákonodárnou vůli.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Srov. SHAW, W. *Social and Personal Ethics*. London: Wadsworth Publ. Company, 1999. ISBN 0-534-54360-X.

¹⁰⁵ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. 1. vyd., Praha: nakladatelství Svoboda, 1976, s. 62.

¹⁰⁶ Srov. NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 78-79.

¹⁰⁷ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. 1. vyd., Praha: nakladatelství Svoboda, 1976, s. 75.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s.79

¹⁰⁹ Srov. NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 79.

5.8 Aplikace Kantovy teorie na hlavní zjištěné etické dilema

Nyní se zaměřím na hledání odpovědi na stěžejní etické dilema, které vyplynulo z rozhovorů s kurátory pro děti a mládež a pokusím ho podle určitých znaků aplikovat na uvedenou deontologickou Kantovu teorii.

Nejtěžší a nejčastější etické dilema, které vzešlo z mého výzkumu, o kterém se budu ještě zmiňovat v rámci hodnocení další výzkumné kategorie, zní, zdali nechat soudně nařídit ústavní výchovu nad závadovým chováním dítěte nebo ho raději ponechat v rizikové rodině? Co je v takové situaci pro dítě nejlepší? Takto formulované etické dilema se stalo hlavním výzkumným námětem mé diplomové práce. Tím jsem odpověděl na stěžejní výzkumnou otázku mé diplomové práce, tj., jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu?

Na tuto výzkumnou otázku odpovídali kurátoři pro děti a mládež následovně:

Kurátor Dačice: „Největší dilema je vždy při odebrání dítěte z rodiny, kdy se řeší, jestli je pro dítě lepší zůstat v rodině která je nefunkční a z toho pramení výchovné problémy, nebo je lepší dítě z tohoto prostředí vytrhnout a dát mu šanci na lepší vzdělání a jiný lepší život“.

Kurátor Třeboň: „Nejčastější a nejtěžší dilema je z mého pohledu jednání týkající se ústavní výchovy a tím odebrání dítěte z jeho rodiny. Je důležité zvážit všechny pro a proti. Vzhledem k tomu, že důvody ústavní výchovy jsou většinou takového rázu, že nejsou rodiče ani děti schopni nápravy v domácím prostředí, je jednání s ohledem na zajištění zájmu dítěte“.

Kurátoři Magistrát města České Budějovice: „Pokud navrhujeme, aby byla nad dítětem nařízena ústavní výchova, předchází tomu mnoho sociální práce a ústavní výchova je posledním možným řešením. Často, ale ani ona, neplní svůj účel, a to např. pokud se jedná o děti tzv. „útěkáře“. I když lze u některých dětí předem předpokládat, že výkon ústavní výchovy bude neefektivní, musíme často tuto variantu navrhnout, neboť již byla ze strany OSPOD všechna další opatření vyčerpána“.

Pokud tedy vezmu v úvahu první výše zmíněnou etickou teorii dle Kanta, a pokusím se ji aplikovat k mému stěžejnímu etickému dilematu, pak na základě této teorie by v prvé řadě měl sociální pracovník při svém rozhodování vycházet z dobré

vůle. Tedy jinak řečeno, na základě objektivního rozumového zdůvodnění nikoliv, přičemž je nežádoucí, aby se při svém rozhodování řídil subjektivním rozhodnutím. V případě tohoto dilematu by se měl sociální pracovník v rámci rozhodovací praxe oprostít od jakéhokoliv soucitu či náklonnosti ve vztahu ke klientovi. Jestliže ze samotného výzkumu vyplynulo další podstatné zjištění, a to, že k navržení ústavní výchovy se přikročuje až tehdy, pokud všechna předchozí výchovná opatření byla již vyčerpána, na dítě nic jiného neplatí a nepřinesla žádný efekt, a i když ústavní výchova nebude podle sociálních pracovníků zcela efektivní, navrhuje se i tak, protože, jak už bylo konstatováno, všechna dostupná opatření byla vyčerpána a nezbývá než přistoupit k nejzávažnějšímu opatření, a to navržení ústavní výchovy. Nařízení ústavní výchovy v těchto případech by se mohlo stát pro sociálního pracovníka univerzálně platným a akceptovatelným pravidlem a dítě umístit raději do ústavní výchovy než ho ponechat v problematice či nefunkční rodině. Kurátor tak dospěl ke spolehlivému závěru, že jiné výchovné působení či prostředky již na dítě nezabírají, rodinné prostředí, ze kterého dítě pochází je silně narušené a neplní svoje funkce a dítěti prozatím nemůže pomoci jinak, a tak hledá odpovídající instituci, která by zásadněji mohla ovlivnit budoucí výchovnou situaci dítěte, jenž by vedla k požadované nápravě a navrhne soudu ústavní výchovu. Podle kategorického imperativu a principu praktického zákonodárství by si kurátor mohl pro tyto a podobné případy vytvořit skutečné univerzální akceptovatelné pravidlo, tj. něco, co se pro něho stane obecným zákonem, a aby vždy druhého považoval jako účel, a ne jako prostředek pro svoje cíle. Nicméně při samotném rozhodování v rámci tohoto dilematu bych vycházel z dalších podstatných skutečností, a to, jaká je individuální situace dítěte, jeho rodiny, rodinných vazeb, jaká je osobní odpovědnost a zkušenosti kurátora v rozhodovací praxi apod. Zajímaly by mě další známé okolnosti a kritéria, na jejichž základě bych se rozhodoval pro nařízení ústavní výchovy či ponechání dítěte v rodině a volbě další vhodné metody sociální práce. Tedy rozhodujícím faktorem je v jakémkoliv dalším posuzování ona dobrá vůle, která chce jednat podle své povinnosti.

5.9 Utilitarismus

Utilitarismus se považuje za jednu z nejrozšířenějších a nevlivnějších teorií etiky. „Utilitarismus tvrdí, že žádné chování není správné ani špatné samo o sobě. Má jít o teorii etiky, která hodnotí, sleduje následky jednání, a ty jsou buďto dobré, pak zvyšují

dobro ve společnosti, anebo špatné a ty však dobro nezvyšují nebo přímo snižují“.¹¹⁰ Jedná se tedy o teorii etiky, která posuzuje činy podle očekávaných následků. V obou případech tak hodnotí jednání pouze podle jeho důsledků (konsekvencí) a náleží tedy mezi konsekvencialistické směry, přičemž konsekvencí se rozumí důsledky, následky jednání.

„Podle klasické formy utilitarismu by každý měl jednat tak, aby svým jednáním vytvářel větší množství dobra než zla pro všechny, jichž se toto jednání dotýká. Sociální pracovník by měl kalkulovat nejen pozitiva, ale také negativa, v následcích jeho jednání by pozitiva měla převážet“.¹¹¹

V utilitarismu podle utilitaristického teoretika Jeremy Benthama jde tak o přesvědčení, které uznává základy mravnosti, užitečnosti či princip největšího štěstí, podle něhož jsou skutky považovány za správné, nakolik přispívají ke štěstí a špatné skutky, nakolik přispívají k opaku štěstí, přičemž štěstím se rozumí potěšení a nepřítomnost bolesti, neštěstím bolest a nedostatek potěšení.¹¹² Tedy základem jeho filozofie je co největší štěstí pro co největší počet lidí. Bentham v této souvislosti prosadil tzv. hédonistický kalkul, podle něhož, jak se domníval, se sečtou hodnoty všech slastí, který určitý skutek přinese samotnému jednajícímu a srovnají se součtem všech bolestí a utrpení, který mu skutek způsobí. Převáží-li pak suma slastí, je skutek z hlediska jednajícího dobrý. Převáží-li však bolesti a strasti, je tomu naopak. Tento postup je podle Benthama třeba několikrát opakovat pro každou osobu, které se skutek jednajícího určitým způsobem dotýká. A nakonec se udělá tzv. bilance. Jeli pak součet slastí a potěšení větší než součet bolesti a utrpení, má zamýšlený skutek z hlediska společenství, kterých se skutek týká, obecně dobrou tendenci.¹¹³ Bentham má za to, že nezáleží na obsahu, ale na množství štěstí tzv. kvantitě, přičemž množství si člověk měří silou prožitku.¹¹⁴ Naproti tomu jiný známý utilitarista Johan Stuart Mill rozlišuje mezi kvalitativním a kvantitativním prožitkem libosti. Nahradil tak Benthamův kvantitativní

¹¹⁰ NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 80-81.

¹¹¹ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 36. ISBN 80-210-2673-01.

¹¹² Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*. 1. vyd., Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2011, s. 42. ISBN 978-80-7429-140-1.

¹¹³ Srov. MILL, J. S. *Utilitarismus*. 1. vyd., Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2011, s. 18-19. ISBN 978-80-7429-140-1.

¹¹⁴ PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. s. 65. ISBN 80-7192-505-5.

hédonismus, hédonismem kvalitativním. Mill má totiž za to, že duševní slasti jsou hodnotnější než tělesné. Mill též dospěl k závěru, že existují kvalitativně měřeno různé druhy štěstí.¹¹⁵

Bentham i Mill se shodují na tom, že jedině štěstí má svoji vnitřní hodnotu. A totiž, vše, co je dobré, je dobrým proto, že přináší štěstí, tj. měřeno kvantitativně i kvalitativně. Mimo jiné, kritikové uvádí, že existují i jiné věci, které mají hodnotu samy o sobě, jako je např. přátelství nebo estetické cítění s tím, že tyto věci nutně nemusejí vést ke štěstí.¹¹⁶

Utilitaristé mohou jednat, podobně jako deontologové, tj. podle pravidel. Tento typ utilitarismu se nazývá utilitarismus pravidel nebo zásad. Základní otázkou tedy je: „Které pravidlo, zásada má v dané chvíli nejvyšší prioritu“.¹¹⁷ Mill tedy přijímá princip, který může vést k vytyčení obecných pravidel (např. zásada pravdomluvnosti).

5.10 Aplikace utilitaristické teorie na hlavní zjištěné etické dilema

Nyní v této podkapitole provedu analýzu druhé nejlivnější teorie etiky, a to utilitarismu, kterou se pokusím aplikovat na mém stěžejním výzkumném dilematu. Budu se zamýšlet nad tím, jak se rozhodnout v dilematické otázce, zdali nechat soudně nařídit ústavní výchovu nad závadovým chováním dítěte nebo ho raději ponechat v rizikové rodině. Co tedy v tomto případě povede k největšímu užítku? Tedy jinak řečeno, jaké rozhodnutí v kalkulovaném výsledku přinese co největší sumu dobra pro všechny.

Podle kurátorů pro děti a mládež dochází k navržení ústavní výchovy v situaci, kdy vyčerpají všechny dostupná výchovná opatření, která se v rámci výchovného procesu u problémového dítěte minula žádoucím účinkům. Pokud kurátor přistoupí k podání návrhu na výkon ústavní výchovy, činí nespíš proto, že jeho další kompetence a odbornost při práci s dítětem už nedosahuje dále, že vyčerpal své možnosti, a proto volí další řešení. Do nápravného procesu dítěte zařazuje odborné komplexní pracoviště, které pracuje s výchovnými problémy dětí a mládeže. Kurátor ví, že už v danou chvíli

¹¹⁵ NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 81.

¹¹⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-01.

¹¹⁷ Srov. HENRIKSEN, J. O., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené: etické teorie a principy práce s lidmi*. Boskovice: Albert, 2000. ISBN 8085834855.

jinak dítěti pomoci nemůže než tím, že ho odkáže na jiné odborné a kompetentní pracoviště. Navrhuje tedy další nové řešení, další návazné a efektivnější služby. Dítě, které není schopno samo změny v chování, chce kurátor vytrhnout ze závadového rodinného prostředí, protože ví, že v rodině k nápravě nedojde a dát mu raději šanci na lepší život, vzdělání, péči apod. Kurátor podle mého tím, že nechá takové dítě podstoupit ústavní výchovu, bude mít daleko více času na své ostatní klienty, které spadají do jeho cílové skupiny a bude se jim moci více věnovat. Dalším argumentem, proč raději v případě problémového dítěte volit ústavní výchovu je ochrana společnosti před delikventním či jinak rizikovým chováním dítěte. Totiž v případě nařízené ústavní výchovy, chrání kurátor celou společnost a blízké okolí (např. rodinu, školní prostředí aj.) před protiprávním jednáním delikventa, před jeho rizikovým a nežádoucím jednáním. Z tohoto pohledu podle principu utilitarismu pramení užitek pro vícero subjektů (společnost, rodinu, školu aj.). Myslím si, že by rozhodnutí, které se přiklání k navržení ústavní výchovy mohlo být z výše uvedených důvodů dostatečně ospravedlnitelné. I podle kvantitativní kalkulace v utilitaristické teorii by nejspíš bylo dobré rozhodnout o ústavní výchově.

Postup kurátora spočívajícím v navrhování ústavní výchovy soudu pro děti a mládež by podle mého mohl přinést větší kvalitu, neboť kurátor, jak jsem shora uvedl, vyčerpá všechna výchovná opatření, a s dítětem by mohli začít pracovat další fundovaní odborníci na výchovné problémy. Jak už jsem shora konstatoval, pokud by v případě problémového dítěte došlo k nařízení ústavní výchovy, pak určitou formu úlevy by nesla nejspíš sama rodina dítěte, škola, blízké okolí apod.

Mimo jiné, kurátor by se mohl ptát sebe, jaké pravidlo by mělo být pro toto rozhodnutí v danou chvíli prioritní. Odpověděl bych na jeho místě nejspíš tím, že se v první řadě snaží udělat vše, co je v nejlepším zájmu dítěte, a pokud je pro takové dítě rodinné prostředí zcela nevyhovující, a ani samotné dítě není schopno nápravy, přistupuje k poslední alternativě a navrhuje pro dítě ústavní péči. Kurátora může ovšem provázet další dilematická otázka, a to, nakolik bude ústavní výchova pro dítě přínosná, zda splní svůj účel, jaké následky mohou pro dítě nastat. Pro efektivnější a objektivnější rozhodnutí může kurátor sestavit, tzv. multidisciplinární tým, o jehož funkci jsem se již ve své diplomové práci zmínil. Na základě závěrů a doporučení tohoto týmu složeného z odborných profesí se kurátor může snáze rozhodnout, zdali dítě ponechá v rodině nebo navrhne soudu ústavní výchovu.

Dovolil bych si tvrdit, že tato utilitaristická teorie je podstatně více aplikovatelná pro shora etické dilema než Kantova teorie mravního zákona. Kurátor by mohl při svém rozhodování využít téměř všechny principy utilitarismu. Uvedené dilema může dobře rozpracovat, a následně přemýšlet, podívat se na argumenty, které stojí za různými možnými rozhodováními. V daném případě je zřejmé, že ve výzkumu projevená argumentace se přibližuje právě utilitaristické koncepci.

5.11 Etika péče a její aplikace na hlavní zjištěné etické dilema

Mezi další klasickou etickou teorií, se kterou se lze setkat v praxi a v literatuře je etika péče. Tato etická teorie je nejvíce spojována s feministickými přístupy. Objevuje se zejména ve spojitosti s Carol Gilliganovou, která v 80. letech 20. století analyzovala etické postoje mužů a žen. Její teorie vychází z Kohlbergových stádií morálního vývoje. Gilliganová na základě svých výzkumných studií konstatovala, že se morální vývoj neodvíjí stejným způsobem u všech lidí, že se vyvíjí ve dvou základních liniích, a to podle pohlaví.¹¹⁸ „Pro dívky se morálka záhy týká péče a potřeb osob, pro chlapce se týká spíše abstraktních principů“.¹¹⁹ Podle Gilliganové u mužů je morální imperativ vidět v respektování práv druhých, tedy v chránění práv na život a na seberealizaci před cizím vměšováním. Mužské pojetí morálky Gilliganová nazývá etikou spravedlnosti, která vychází z předpokladu, že by každý měl být posuzován stejně, zatímco u žen je morálním imperativem schopnost rozpoznání trápení tohoto světa a snaha ulevit mu. Ženská etika péče se orientuje podle konkrétní struktury vzájemných vztahů, protože pro etiku péče je stěžejní vztah. Celý život totiž žijeme ve vztazích, rodíme se do morálních vztahů, které jsou vytčeny péčí a odpovědností, přičemž péči je nutno chápat jako hodnotu, ale také jako aktivitu. Z tohoto pohledu Gilliganová nazývá ženské pojetí morálky etikou péče. Ženy tedy řeší morální dilemata s ohledem na zachování vztahů, zatímco muži upřednostňují abstraktní morální principy, s tím, že obojí pojetí morálky považuje Gilliganová za rovnocenné.¹²⁰

Etika péče tedy odpovídá morálce odpovědnosti, a klade tak důraz na spojitost, na vztahovost, emocionalitu a na komunikaci.

¹¹⁸ Srov. NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 83

¹¹⁹ Srov. HENRIKSEN, J. O., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené: etické teorie a principy práce s lidmi*. Boskovice: Albert, 2000. s. 64. ISBN 8085834855.

¹²⁰ Srov. NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca, 2010, roč.10, č. 3, s. 83-84.

Pokud bych měl posoudit stěžejní dilematickou otázku, a to, zdali nechat soudně nařídit ústavní výchovu nad závadovým chováním dítěte nebo ho raději ponechat v rizikové rodině z hlediska etiky péče, pak rozhodujícím faktorem může být právě ona skutečnost, kdo v pojetí etiky péče rozhoduje, zda kurátor či kurátorka pro děti a mládež. Ženy totiž chápou morální dilemata jako konflikt odpovědnosti a jsou orientovány na řešení konfliktů v mezilidských vztazích. Muž se v rámci etiky péče orientuje na spravedlnost. Řídí se podle abstraktních práv a povinností. Ať v případě dilematu rozhoduje muž-kurátor pro děti a mládež či žena-kurátorka pro děti a mládež, jde spíše o to, za jakou zvolenou volbu jsou ochotni přijmout odpovědnost, a ta je v konečném důsledku rozdílná právě mezi muži a ženami. „Odpovědnost v pojetí etiky péče rovná se nutnost reakce, která plyne z uvědomění, že se na nás druzí spoléhají a vy jim máte pomoci“.¹²¹ Tak například na kurátora či na kurátorku může být vyvíjen tlak z okolí, ať už ze strany rodinného, školního, pracovního či jiného prostředí, aby v případě problémového dítěte bylo neprodleně, právě s ohledem na ochranu každého z těchto prostředí, rozhodnuto o jeho ústavní výchově. Okolí tak očekává, že kurátoři zasáhnou, že je potřeba dotčeným osobám, včetně dítěte pomoci, a byly učiněny natolik odpovídající kroky, které povedou k nápravě problémového dítěte, jestliže se dosavadní uložená opatření minula účinkem. Přesto se kurátoři v rámci etiky péče mohou prozatímně vyvarovat rozhodování o ústavní výchově a zkusit např. problémové dítě zapojovat do posilujících vztahů a sítí (např. v rámci obnovení funkčnosti rodiny, vztahů s nejbližšími osobami apod.) a usilovat o jeho nápravu jinými šetrnými nástroji, než je ústavní výchova, jestliže kurátoři mají za to, že by ústavní výchova nepřinesla dítěti žádoucí efekt. Kurátoři mohou usilovat také o to, aby svého klienta vedli k samostatnému správnému rozhodování a řešení svých problémů. Záleží též na tom, jaké další služby, pomoc jsou kurátoři schopni nabídnout svému klientovi, např. to, že jim zprostředkují adekvátní odbornou pomoc, nebo spolupracují s neziskovými organizacemi, do jejichž gesce spadají právě problémoví a rizikovní jedinci a navrhují, aby tam tito klienti docházeli a spolupracovali. Následně je dobré zhodnotit to, zdali poskytnutá, zprostředkovaná služba či pomoc přinesla vyřešení problému, a zdali ze strany klientů proběhla také zpětná vazba. Přitom takto postupující kurátoři berou ohledy jak na potřeby dítěte, tak i na svoje potřeby. Kurátoři v tomto případě volí jinou alternativu než ústavní péče, i když vyčerpali všechna zákonná

¹²¹ GILLIGAN, C. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001. s. 79. ISBN 80-7178-402-8.

opatření. Jeden z hlavních cílů kurátora je vedení problémových klientů k odpovědnosti, zejména k tomu, aby se vyvarovali jakéhokoliv závadového jednání, aby se naučili smysluplně a organizovaně využívat volný čas, žili, pokud možno šťastněji a spokojeněji. Na jednu z položených otázek mi bylo totiž kurátory řečeno, jak děti a mládež neorganizovaně a bezprizorně tráví svůj čas, a jak má kurátor možnost vstoupit do této problematiky a pokusit se ji vhodnými nástroji ovlivnit, jak správně děti a mládež motivovat a preventivně působit na tuto rizikovou skupinu a pokusit se současně zabránit případnému nařizování ústavní výchovy.

Na otázku, jaké jsou nejčastější a nejběžnější příčiny vzniku nežádoucích jevů u dětí a mládeže, mi kurátor z Třeboně mimo jiné odpověděl, že: *„Děti bohužel většinu času tráví neorganizovaně, bezprizorně se potulují po městě. Rodiče jsou do večera v práci a nemají přehled o trávení volného času dětí, jaké mají kamarády apod.“*

5.12 Nejčastější etická dilemata v praxi kurátora pro děti a mládež

V závěru této kapitoly shrnuji tři nejčastější dilematické situace, které vzešly z mého výzkumu, a se kterými se při své praxi potýkají kurátoři pro děti a mládež. Jde o tyto definovaná dilemata:

- nejčastější, nejtěžší dilema, které jsem již analyzoval ve spojitosti s nejznámějšími etickými teoriemi je rozhodování o tom, zda ponechat problémové dítě v nefunkční rodině, anebo rozhodnout o jeho umístění ve výchovném zařízení,
- současně s výše uvedeným dilematem souvisí další, a to z hlediska vzdálenosti místa ústavního zařízení od bydliště dítěte, totiž vzdálenost ústavního zařízení od bydliště dítěte by podle kurátorů neměla být velická, aby dítě mělo možnost být v častějším kontaktu s rodinou, avšak kapacita ústavních zařízení v ČR je natolik naplněná, že kurátoři musí často navrhnout právě vzdálenější zařízení s vědomím, že kontakty s rodinou bude mít dítě omezené, zvláště toto platí podle kurátorů u sociálně slabších rodin,
- v praxi kurátorů dochází též k situacím, kdy se nezletilá dívka, která je v ústavní výchově stane matkou, a dilematická otázka poté zní, zda ponechat nezletilou matku s dítětem nadále v ústavním zařízení nebo jí umístit do rodinného prostředí.

5.13 Analýza nejčastějšího a nejtěžšího dilematu v praxi kurátora

Nyní se pokusím rozpracovat nejčastější pojmenované etické dilema, tj. zdali je lepší odebrat dítě z nefunkční rodiny a umístit do výchovného ústavu, anebo ho nechat v jeho rodině.

Před hodnocením tohoto dilematu budu specifikovat, co je míněno ústavním zařízením. Podle Matouška „v ústavních zařízeních, tj. diagnostických a výchovných ústavech, jsou děti a mladiství s nařízenou ústavní výchovou (v případech, kdy selhává rodina nebo jsou známky sociálního selhávání dítěte), případně s uloženou ochrannou výchovou (kdy děti spáchaly čin, který nelze vzhledem k věku potrestat jinak nebo mladiství ve věku 15-18 let spáchali čin, na nějž reagoval svým rozhodnutím soud)“.¹²²

Pokusil jsem se tedy zjištěné etické dilema, které se stalo prioritní výzkumnou otázkou mé diplomové práce analyzovat za použití tří nejznámějších etických teorií a východisek a získat možné náhledy na tuto situaci, a jak tuto otázku co nejefektivněji řešit, a jaká kurátor při tom volí kritéria, která mu umožňují snadnější rozhodování. V daném případě si dovoluji tvrdit, že jde o jednu z nejtěžších dilematických otázek vůbec. Před rozpracováním uvedeného hlavního dilematu se vrátím zpět k odpovědím kurátorů pro děti a mládež, kterých jsem se dotazoval, jaká jsou jejich nejčastější etická dilemata při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu. Kurátoři mi v rámci polostrukturovaného rozhovoru odpověděli takto:

„Největší dilema je vždy při odebrání dítěte z rodiny, kdy se řeší, jestli je pro dítě lepší zůstat v rodině, která je nefunkční a z toho pramení výchovné problémy, nebo je lepší dítě z tohoto prostředí vytrhnout a dát mu šanci na lepší vzdělání a jiný lepší život. Nicméně u každého dítěte se situace hodnotí zvlášť, individuálně. Kurátor zohledňuje v tomto případě následky, které mohou nastat v případě nařízené ústavní výchovy. Rozhoduje se také podle toho, jak to cítí. Současně bere na zřetel mnohá specifika, příkladně na dítě samotné na jeho rodinu, rodinné či jiné věcné prostředí aj“.

„Jednoznačně situace, kdy se jedná o odebrání dítěte z rodiny a jeho umístování v ústavním zařízení. V takovém případě nastává riziko, zdali následná ústavní výchova přinese požadovaný efekt či nikoli“.

¹²² MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 271. ISBN 80-7367-002-X.

„Nejčastější a nejtěžší dilema je z mého pohledu jednání týkající se ústavní výchovy a tím odebrání dítěte z jeho rodiny. Je důležité zvážit všechny pro a proti. Vzhledem k tomu, že důvody ústavní výchovy jsou většinou takového rázu, že nejsou rodiče ani děti schopni nápravy v domácím prostředí, je jednání s ohledem na zajištění zájmu dítěte“.

„OSPOD nerozhoduje o výchovném opatření ani o ústavní výchově. Pouze podává návrhy soudu, který o věci rozhoduje. Pokud navrhuje, aby byla nad dítětem nařízena ústavní výchova, předchází tomu mnoho sociální práce a ústavní výchova je posledním možným řešením. Často, ale ani ona, neplní svůj účel, a to např. pokud se jedná o děti tzv. „útěkáře“. I když lze u některých dětí předem předpokládat, že výkon ÚV bude neefektivní, musíme často tuto variantu navrhnout, neboť již byla ze strany OSPOD všechna další opatření vyčerpána“.

S ohledem na odpovědi kurátorů bych nejprve vyzdvihl ty argumenty, které stojí za možným, kladným rozhodováním o nařízení ústavní výchovy v případě rizikového dítěte:

- kurátor vyčerpал všechny možná výchovná opatření, neboť ty, které dosud uložil, nevedly k požadované nápravě, přičemž etická volba se v tomto případě odvíjí od zákonných předpisů, se kterými kurátor pracuje,
- rodinné prostředí je pro dítě nevyhovující, rizikové, neboť z nefunkční rodiny vznikají výchovné a jiné vážné problémy a k nápravě není možné dojít ani u dítěte ani u jeho rodiny,
- dítěti se dává větší šance na jeho vzdělání, na jeho lepší život, odtud pramení jeden nejdůležitějších úkolů a cílů kurátora pro děti a mládež, tj. prvořadě vždy jednat v zájmu dítěte (kurátorovi musí jít o zdárný, morální a zdravý způsob života každého dítěte, se kterým pracuje),
- ústavní výchova je zpravidla nařizována i v případech, kdy kurátoři v některých případech problémových dětí předpokládají, že nemusí být vždy efektivní, ale před tím vyčerpali všechna výchovná opatření, a již nemají jinou možnost,
- pokud dojde k nařízení ústavní výchovy, společnost je tak chráněna před sociálně-patologickým chováním těchto dětí,

- kurátor má nadále možnost pracovat s problémovým dítětem i v době, kdy je umístěno v ústavním zařízení a připravuje ho na jeho návrat zpět do společnosti,
- kurátor má daleko více času na spolupráci s dalšími jeho klienty, kteří spadají do stejné cílové skupiny.

Dále jsem výzkumem shrnul rizikově znějící argumenty pro případné nařizování ústavní výchovy dítěte:

- kurátor musí zvážit, zda rozhodnutí o ústavní výchově dítěti neuškodí, zejména z hlediska jeho rozumové a mravní vyspělosti či po psychické, duševní stránce, měl by proto tyto aspekty pečlivě vyhodnotit,
- negativní dopad nařízené ústavní výchovy může vzniknout tehdy, pokud dítě bere ústavní výchovu jako trest a ne, jako pomoc,
- je třeba vykonat mnoho sociální práce s dítětem, než se rozhodne o ústavní výchově, neboť v případě tohoto opatření jde o poslední možné výchovné opatření,
- ústavní výchova neplní svůj účel, pokud se jedná o děti tzv. útekáře a lze předpokládat, že se situace u těchto dětí může ještě více zhoršit.

V případě tohoto dilematu převládají argumenty, které se z větší části přiklánějí k rozhodnutí spočívající v odebrání problémového dítěte z rodiny a jeho umístění do výchovného zařízení. Stěžejní rozhodnutí, by podle mého soudu mělo primárně vycházet také z toho, co ví kurátor o rodině tohoto dítěte. Pokud je rodinné prostředí patologické, rizikové a nevyhovující a jestliže neplní žádnou ze svých funkcí a nelze očekávat žádoucí změny ve výchovných vzorcích rodiny (zajištění optimálního výchovného prostředí apod.), pak je zcela na místě, a to v zájmu dítěte, přistoupit k nejtěžšímu, ale současně jako k poslednímu možnému řešení, a to k navržení ústavní výchovy. Kurátor neustále bere na zřetel, že musí vždy jednat v nejlepším zájmu dítěte, hledat to, co je pro něho nejlepší. Současně svým rozhodnutím o umístění výchovně problémového dítěte do diagnostického zařízení, výchovného ústavu, chrání tak kurátor společnost před nebezpečnými jedinci či skupinami. Samotné dítě, které je umístěno do výchovného ústavu je současně chráněno před dalším působením nežádoucího sociálně patologického prostředí. Například otevřená převýchovná zařízení totiž neposkytují dostatečnou ochranu a bezpečnost lidem z okolí a veřejnosti. V otevřených

zařízeních nejsou děti totiž chráněny před bývalými rizikovými kamarády. Naopak v uzavřených zařízeních se dá s dětmi dlouhodoběji a systematictěji pracovat na změně, navíc v prostředí, které je pro ně bezpečné.¹²³

Dalším důležitým argumentem, který by měl kurátor vzít v potaz, je i samotný věk dítěte umisťovaného do výchovného zařízení. Při umisťování dětí staršího školního věku do ústavní péče, odborná literatura uvádí, že, čím, je dítě mladší, tím je pro něj ústavní prostředí rizikovější, a to i pokud jde o délku pobytu.¹²⁴

Domnívám se, že výše uvedené argumenty a zmíněná hodnotící kritéria by se dala přiřadit spíše k utilitaristické etické teorii. Kurátor by si mohl stanovit pro obdobné rozhodování tzv. argumentační pravidlo či zásadu, která má v té či oné situaci největší prioritu (např. ochránit dítě, vytrhnout ho ze závadového prostředí, zabránit dalším škodlivým dopadům na dítěti, dát dítěti šanci na lepší život, zajistit dítěti podporu, péči, léčbu, odpovídající výchovu, začlenit ho zpět do společnosti, naučit ho pracovním a jiným společensky žádoucím zvyklostem a návykům apod.). Je tedy v určitých situacích lepší a dobré oddělit dítě od nefunkční rodiny, neboť později může dojít k tomu, že rodina pak dokáže spolu žít v harmonickém vztahu, a že může dojít k znovuoobnovení rodiny, ale je nutné se takové rodině dostatečně věnovat a pracovat s ní na novém rozvoji.¹²⁵ Na druhé straně i odborníci, kteří náhradní institucionální výchově přiznávají významné místo, se shodují na tom, že je třeba ji změnit tak, aby mohla skutečně naplňovat potřeby dětí a jejich specifické cíle (např. právě ve výchovných ústavech).¹²⁶

Jestliže by u kurátora přetrvávaly natolik vážné pochybnosti či podstatné překážky, které by mu činily problémy se samostatně rozhodnout, mohl by si své rozhodování usnadnit pomocí sestaveného a svolaného tzv. multioborového týmu (jedna z metod práce kurátora), který je složen z celé škály odborníků (pedagogů psychologů, psychiatrů, lékařů, policistů, výchovných poradců apod.), kteří participují na stejném problému klienta. Pokud by nevyužil této osvědčené a přínosné metody sociální práce, mohl by situaci, své dilema konzultovat také s ostatními kurátory, se sociálními

¹²³ Srov. ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 85. ISBN 978-80-7367-318-5

¹²⁴ Srov. tamtéž, s.37.

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 34.

¹²⁶ Srov. tamtéž, s. 39

pracovníky či přímo s nadřízeným pracovníkem v rámci jednoho pracoviště. V takovém případě by se kurátor rozhodoval na základě případové supervize.

V kurátorské praxi existují představy, kritéria, na jejichž základě se rozhodují o podání návrhu na umístění problémového dítěte do ústavní péče. Kolikrát kurátorům nejsou jasné ani skutečné motivy v této rozhodovací praxi. Při rozhodování o návrhu na ústavní péči panuje značná variabilita mezi kurátory pro děti a mládež zejména s ohledem na typ území. Tam, kde je nejvyšší kriminalita, tam dochází k nejčastějšímu podávání návrhu na ústavní výchovu, než v jiných oblastech s menším stupněm kriminality dětí a mládeže.

Mezi hlavní kritéria, které vedou kurátora k podání návrhu na ústavní výchovu od „váhově“ nejtěžší, až po ty těžké podle odborné literatury patří tyto:

- protiprávní jednání (přestupky a trestná činnost),
- začínající závislost na drogách, alkoholu, automatech,
- útěky z domova,
- množství výchovných opatřeních uplatněných před návrhem ústavní výchovy,
- zahálčivý způsob života,
- nerespektování rodičů,
- sexuální promiskuita,
- členství v závadové partě.¹²⁷

V každém rozhodovacím procesu o navrhování ústavní péče je zejména potřeba, aby kurátor vycházel z individuálního posuzování každého případu. Každý případ, o kterém rozhoduje, je pochopitelně jiný, má svá specifika, úskalí, proto je potřeba, aby pronikl do jeho hloubky, určil a rozlišil pozitivní a negativní dopady a následně se rozhodl. Těžko mohu o dilematické otázce rozhodnout, pokud neznám konkrétní případ, jeho okolnosti, situaci. Bez pečlivé znalosti případu se mohu při rozhodování dopustit podstatných vad a omylů a opírat se o nesprávnou etickou teorii. Než kurátor navrhne umístit dítě do ústavní výchovy, měl by si případně zjistit, do jakého zařízení má být dítě umístěno, zda v tom, či v jiném zařízení nalezne pro dítě dostatečně účinnou pomoc nebo jestli působení výchovného ústavu nebude spíše kontraproduktivní.

¹²⁷ Srov. MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3 vyd. Praha: Portál, 2011. s. 152-153. ISBN 978-80-7367-825-8.

Kurátor přes všechna uvedená kritéria musí v první řadě brát v úvahu, že každé dítě, se kterým pracuje, je jedinečnou individuální bytostí, ke které musí přistupovat zvlášť a používat citlivě ty metody práce, které jsou účinné a efektivní pro daný problém. Kurátor by měl mít stále na paměti, že nařízení ústavní výchovy, je až to nejkrajnější možné řešení, ke kterému by měl přistoupit až jako k poslední možnosti, kterou má.

6 Interpretace a hodnocení závěrečných částí výzkumu

V kapitole č. 4 jsem hledal odpověď na dílčí výzkumnou otázku, tj. jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp., jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních a následně v kapitole 5, přesněji pak v podkapitole 5.13 jsem analyzoval hlavní výzkumnou otázku, a to s jakými nejčastějšími situacemi, s jakými dilematy se potýká kurátor pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu.

6.1 Výzkum na poli spolupráce mezi kurátory a základními školami

Mimo jiné mě v rámci výzkumu také zajímalo, jak základní školy z různých okresů (např. základní školy Telč, Kunžak, Dačice Studená, Slavonice, Lubnice), hodnotí spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí, v daném případě práci kurátora pro děti a mládež. K tomuto hodnocení jsem použil v rámci kvalitativního výzkumu nestrukturovaný dotazník. Ze získaného výzkumného materiálu jsem následným otevřeným kódováním vytvořil tuto první kategorii:

„Míra a kvalita úrovně kooperace mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí a základními školami“.

Tato kategorie ukázala, že všech sedm oslovených základních škol, pokud potřebuje, tak aktivně spolupracuje s orgány sociálně-právní ochrany dětí. Spolupráce se týká především problémových žáků a situací, v nichž přímo selhává spolupráce rodiny a školy problémového žáka. Některé školy dokonce kontaktují přímo kurátora pro děti a mládež z preventivních důvodů, aby se škola s kurátorem domluvila na případné spolupráci. Co se týče úrovně kvality spolupráce mezi školami a kurátorem, ze získaných dotazníků bylo zjištěno, že spolupráce těchto subjektů funguje na velice dobré, bezproblémové a přínosné úrovni. Zaujala mě zejména tato odpověď Základní školy ve Slavonicích *„Kurátor přijede a je účastníkem našeho jednání se zákonnými zástupci. Dá se předpokládat, že rodiče z něho mají větší respekt, protože s ním komunikují méně často než s učiteli“.* To je myslím si velice dobrý postřeh, na jehož základě se rodiče mohou lépe seznámit s rolí a funkcí kurátora pro děti a mládež a mohou s ním řešit problémy svých dětí a současně pro ně vystupuje kurátor jako autoritativní osoba.

Pouze v jednom případě na Základní škole v Telči bylo zjištěno, že *„Spolupráce probíhá spíše jednostranně, OSPOD se písemně dotazuje na prospěch, chování a školní docházku u žáků, jejichž zájmy OSPOD hájí“*.

Další druhou kategorií vzniklou otevřeným kódováním jsem nazval:

„Nejčastější důvody vedoucí ke spolupráci mezi kurátorem pro děti a mládež a základními školami“.

V rámci této kategorie jsem zjišťoval, s jakými nejčastějšími problémy, až po ty méně časté se základní školy potýkají. Na prvním místě se na všech oslovených základních školách vyskytuje záškoláctví, kdy je nutný zásah a spolupráce s kurátorem. Mimo jiné záškoláctví jsem se podrobně věnoval v podkapitole 2.3.1. Na druhém místě se školy potýkají s neplněním školních povinností a nevhodným chováním žáků. Na třetím místě školy řeší šikanu a agresi a na posledním místě se oslovené školy setkávají u svých žáků s užíváním návykových a toxických látek.

A poslední třetí kategorií vzniklou v rámci spolupráce mezi kurátory pro děti a mládež a základními školami jsem nazval:

„Efektivita spolupráce kurátora s orgány sociálně-právní ochrany dětí“.

Ředitelé základních škol odpovídali na otázku, zda při spolupráci škol s orgány sociálně-právní ochrany dětí bylo dosaženo žádoucího efektu. Školy v tomto směru odpovídaly rozličně. V některých školách očekávaný efekt většinou nastal, došlo k posunu k lepšímu, někde se nepodařil efekt posoudit, jak například zaznělo v odpovědi Základní školy Slavonice a Telči *„Nemohu zcela posoudit, neboť dle sdělní pracovníků sociálního odboru nás sociální odbor nesmí informovat o výsledcích šetření v rodinách“*. *„Nejsem schopen posoudit, zda intervence ze strany OSPOD byla účinná a zda došlo k nápravě, neboť OSPOD při vznesení dotazu na konkrétního žáka neinformuje školu o vzniklé situaci a o přijatých opatřeních“*.

Někde byla změna velice malá, jako hodnocení Základní školy ve Studené *„Je to jiná instituce než škola, rodiče na to poměrně slyší, avšak někde je to skoro marné a ztráta času. Z pohledu kolegyně se nestala výrazná změna, vliv rodinného prostředí a prostředí kamarádů je příliš velký. Změna k lepšímu je, ale velice malá“*.

Zlepšení však bývá jen krátkodobé, jak jsem se dozvěděl na Základní škole v Lubnici. *„Situace s problémovým žákem ve škole se po návštěvě pracovníka OSPOD krátkodobě zlepší, ale díky špatné spolupráci se zákonným zástupcem se nedaří zlepšit ji dlouhodobě“.*

Rozličná efektivita je podle mého soudu způsobena rozdílným použitím správných nástrojů a metod, které kurátor používá při své práci. Pokud funguje spolupráce školy, kurátora, rodičů a dětí, je efekt žádoucí a účinný. V opačné případě nelze očekávat kladné účinky. Na efektivitu má také vliv rodinné prostředí, parta, skupina vrstevníků, neznalost výsledků šetření a přijatých opatření ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dětí aj.

6.2 Výzkum na poli rizikového chování dětí a mládeže v covidové době

V rámci výzkumu jsem se zabýval také otázkou, jakými nejčastějšími a nejběžnějšími problémy dětí a mládeže, co do závažnosti, četnosti se kurátoři potýkali zhruba dva, tři roky před nemocí Covid-19, s jakými se potýkali v průběhu této pandemie, a jak se dále vyvíjely po ukončení této nemoci. Tato otázka postupně směřovala na kurátory z Dačic, z Jindřichova Hradce, z Třeboně a z Magistrátu města České Budějovice.

Kurátor pro děti a mládež z Dačic na výše uvedenou otázku odpověděl následovně

„Nejčastější a nejběžnější příčinou je nezvládnutá výchova, tam jsou také kořeny této příčiny. Co se týká doby před covidové, tak tehdy nebylo tolik případů záškoláctví, případně skrytého záškoláctví jako po této době. Tento trend trvá dodnes. Příčina je v tom, že mnoho dětí v průběhu distanční výuky neplnilo školní povinnosti tak, jak by měly, nebo v některých případech vůbec. Po návratu k prezenční formě výuky neměly tyto děti na co navázat, měly velké mezery v učivu, které se jim nepodařilo doplnit. To se samozřejmě projevilo hned po návratu do lavic, děti se styděly za své znalosti, byly a dodnes jsou traumatizované z toho, že se jim ostatní budou posmívat a vymýšlí si důvody, proč do školy nejít. Někteří rodiče je v tom podporují, nebo jim to minimálně trpí. To se snaží řešit školy a v mnoha případech to nezvládnou vlastními silami a potom musí zasáhnout kurátor pro děti a mládež a s rodinou pracovat, aby došlo k normalizaci situace“.

Odpověď kurátora pro děti a mládež z Jindřichova Hradce:

„V době před covidem, v covidové době a po covidu jsme řešili především neomluvenou absenci dětí“.

Kurátor pro děti a mládež v Třeboni odpověděl na moji otázku v rozhovoru následovně:

„Celkově počet výchovných problémů stoupá zejména u dětí mladších 15 let. Nejčastěji se jedná o krádeže, fyzické napadání, výchovné problémy ve škole – agresivní chování, záškoláctví, pohlavní styk s osobou ml. 15 let. U mladistvých se pak nejčastěji jedná o závažnější krádeže, loupeže, přepadení, vyhrožování, závislost na drogách. Po onemocnění covid, se určitě zvedl počet případů se záškoláctvím, agresivním chováním, užíváním návykových látek a alkoholu. Zároveň se zvedl počet případů řešených prostřednictvím sociálních sítí – vyhrožování, šikanování jiných spolužáků, sexuální tematika. Všeobecně bych příčinu hledala v rodině, ale ne vždy je rodina nefunkční, či se v rodině vyskytují patologické jevy. Děti bohužel většinu času tráví neorganizovaně, bezprizorně se potulují po městě. Rodiče jsou do večera v práci a nemají přehled o trávení volného času dětí, jaké má kamarády apod. Zároveň v dnešní době má každé dítě mobilní telefon, založený Instagram, Fcb a další sítě a rodiče nemají přehled co děti dělají, s kým si píšou, co posílají za fotky“.

A nakonec odpověď kurátora pro děti a mládež z Magistrátu města České Budějovice:

„Mezi nejčastější výchovné problémy řadíme problémy související s povinnou školní docházkou (záškoláctví, neplnění školních povinností, porušování školního řádu aj.), protiprávní jednání (přestupková i trestná činnost), kyberšikana, sebepoškozování, konflikty v rodině (nerespektování rodičovské autority, úteky z domova aj.), užívání omamně psychotropních látek aj. Příčinu výše uvedených problémů vnímáme zejm. v rodinném systému (nedůsledný výchovný přístup, nejednotná výchova, oslabené rodičovské kompetence), ale i poruchy osobnosti dítěte, příp. přidružená diagnóza. Komplikované případy jsou často kombinací obojího. U sociálně slabších rodin hrají roli genetické předpoklady a vnímání kriminálního chování a užívání návykových látek jako normy. V souvislosti s onemocněním Covid 19 vnímáme nárůst psychických poruch a sebepoškozování u dětí, ne docházka do školy, děti tráví čas většinou doma u PC/mobilu a pohybují se více na sociálních sítích. S tím souvisí nárůst kyberšikany, šíření dětské pornografie (zasílání obnažených fotek mezi nezletilými), děti nechtějí

navštěvovat organizované aktivity, kroužky apod., přestože je před covidem normálně navštěvovaly. Četnost výchovných problémů je statisticky vyhodnocena vždy koncem kalendářního roku. Stupeň a závažnost je na individuálním zhodnocení každého pracovníka“.

Výzkum ukázal, že v době před covidem nebylo tolik případů záškoláctví, případně tzv. skrytého záškoláctví, jako po této době. V souvislosti se záškoláctvím řešili kurátoři na školách neomluvenou absenci žáků, neplnění školních povinností a porušování školního řádu. Co se týče samotných rizikových oblastí dětí a mládeže, se kterými se kurátoři potýkali před pandemií Covid-19, zjistil jsem, že šlo o celou škálu jevů, jako byly krádeže, fyzické napadání, výchovné problémy ve škole, agresivní chování, záškoláctví, pohlavní styk s osobou mladší 15 let, přestupková a trestná činnost, konflikty v rodině, jako např. nerespektování rodičovské autority, úteky z domova aj. Zvláště u mladistvých osob se kurátoři potýkali zejména se závažnějšími krádežemi, loupežemi, přepadáváním, vyhrožováním a závislostmi na drogách.

Problém dětí v covidové době se objevoval zejména ve školách, kde si neplnily své povinnosti a s tím souvisela i jejich absentující školní docházka. V době covidu, tak děti nejvíce času trávily časem na počítačích, mobilních a jiných komunikačních zařízeních, kde se nejvíce pohybovaly na sociálních sítích. Jak dále vyplynulo z výzkumu, děti dokonce přestaly navštěvovat zájmové kroužky, které před covidem běžně navštěvovaly a plně se věnovaly volnočasovým aktivitám. Rodiče totiž podle kurátorů ani kolikrát nevědí, jakým způsobem jejich děti tráví volný čas, s kým si píšou, komu co posílají na sociálních sítích apod.

Po covidové době nastal problém, kdy děti opět začaly chodit do školy a měly velké mezery ve vzdělání. Tyto děti již hůře doháněly učení, a tak, aby se staly terčem posměchu za své znalosti, vymýšlely si důvody, proč nezačaly chodit do školy. Rodiče tyto děti dokonce ve školní absenci podporovali nebo jim to dokonce trpěli. Mimo jiné po covidové době podstatně stoupl počet dalších nežádoucích jevů, jako bylo agresivní chování dětí, užívání návykových látek a alkoholu. V rámci sociálních sítí se značně rozmohla kyberšikana (vyhrožování, zastrašování spolužáků zejména v sexuální oblasti, zaslání obnažených fotek mezi nezletilými, šíření dětské pornografie), sebepoškození, a též konflikty v rodině aj. Postupně také docházelo v souvislosti s onemocněním Covid-19 k nárůstu psychických poruch dětí.

Nad rámec výše uvedeného se kurátoři shodují na tom, že rizikové chování dětí a mládeže má své primární příčiny v rodině, zejména v nefunkční, patologické rodině, kde děti přebírají nežádoucí vzory. Mezi příčiny rizikového chování patří i poruchy osobnosti dítěte. Děti a mládež nemají jednotnou výchovu, důsledný přístup, organizování volného času, neboť bezprizorně a neorganizovaně tráví svůj volný čas. V důsledku toho jsou daleko snáze náchylnější právě k rizikovému či patologickému chování. Co se týče určení stupně, či závažnosti nežádoucích jevů, pak jakýkoliv nežádoucí jev závisí na individuálním zhodnocení každého kurátora pro děti a mládež a zvážení přijetí nápravných opatření.

6.3 Rizikové a pozitivní stránky v praxi kurátora pro děti a mládež

Poslední a závěrečnou výzkumnou kategorii vytvořenou pomocí otevřeného kódování jsem nazval „*Rizikové a pozitivní stránky v praxi kurátora pro děti a mládež*“.

V této kategorii shrnuji úskalí a současně zdařilé, uspokojivé stránky kurátorovi práce. Jako velice kladnou odpověď na otázku, co kurátory uspokojuje v jejich práci jsem zaznamenal právě u kurátora pro děti a mládež z Dačic. Na tuto otázku mi odpověděl následovně:

„Nejvíce mě uspokojí, když se mi práce s mladistvým podaří, a on mi s odstupem času poděkuje. Například, že jsem to s ním nevzdal, nezlomil nad ním hůl. Nepotřebuji ani to děkování, stačí, když vidím nebo slyším, že něj vyrostl slušný člověk, že se mu daří“.

Obdobně se k této otázce stavěli zbývající kurátoři. Nejvíce je na své práci těší a mají radost z toho, pokud jejich klient má zájem změnit svoji situaci, má vůli realizovat změnu k lepšímu, je ochoten proto něco udělat, nebo, že se z klienta stal slušný člověk, který respektuje společenské normy, začal pracovat, vydělávat peníze, který se tímto úspěšně začlenil zpět do společnosti. Současně kurátory uspokojuje i přímá práce s rodinami a dětmi, kde funguje zpětná vazba, kdy rodiny na doporučení navštěvují odborné pracoviště, spolupracují s nimi a dochází tak postupnému žádoucímu efektu.

Za mimořádné zjištění, které vzešlo z této otázky, pokládám odpověď kurátora pro děti a mládež z Magistrátu města České Budějovice, kterou cituji níže:

„V poslední době více zaznamenáváme, že nás navštěvují děti spontánně, tzn. bez předchozí domluvy a chtějí si jen tak „popovídat“, nejen svěřovat se se svými problémy, ale podělit se o zážitky atd. ... dávají nám najevo, že k nám mají důvěru. Často se jedná o děti, kterým doma nikdo nenaslouchá“.

Vytvoření důvěrného vztahu mezi kurátorem a jeho klientem považují za úspěch, základ každé účinné spolupráce, na které lze stavět vytyčené cíle a hodnotit jejich dosažení. Kurátoři dětem a mládeži ukazují správnou cestu, správný směr, jde jim o jejich spokojenost, prospěšnost, o jejich spokojený život. Pokud jsou děti dobře a důsledně vedené, motivované, osvojují si žádoucí vzory chování, snáze se pak nimi pracuje. Pokud k tomu nemají odpovídající podmínky, prostředí, jako právě narušené rodinné prostředí, mají potřebu své problémy ventilovat a mluvit o nich s těmi, kteří je naslouchají, kteří mají zájem s nimi komunikovat, sdílet jejich trápení, strasti, radosti života atd. A právě překvapivým faktem je, že samotní klienti kurátory vyhledávají a sdílí s nimi jejich problémy.

V tomto bodě výzkumného zjištění sleduji ve spojitosti s náplní práce kurátora pro děti a mládež obrovské pracovní nasazení a důležitost jejich psychicky náročné profese. Odměnou za jejich práci je získávání zpětně vazby a vytváření důvěry ze strany jejich klientely.

Co se týče rizikových oblastí, se kterými se kurátor potýká při své praxi, kurátoři uvádí celou řadu rozličných rizik, jako například:

- špatné vyhodnocení situace dítěte ze strany kurátora (například zrazení dítěte),
- nespolupracující dětský klient v zátěžové nebo jinak nepříznivé situaci,
- boj se sociálně patologickými jevy a jejich předcházení (například záškoláctví, šikana, agrese, rizikový uživatelé omamných a psychotropních látek, se kterými mimo jiné bývá úspěšnost práce minimální a téměř bez efektu),
- obavy či nechuť jednání s agresivními klienty (např. u začínající profese kurátora, minimální zkušenosti apod.),
- nejtěžší dilema týkající se rozhodování o tom, zda přistoupit na podání návrhu na výkon ústavní výchovy či nikoli, nebo obdobné dilema, pokud se rozhoduje o výkonu předběžného opatření, kdy je dítě umístěno do ústavního zařízení a neví se, jak dítě bude reagovat, zda bude spolupracovat, přičemž riziko možné

nespolupráce je navíc umocněno tím, jestliže dítě užívá návykové látky, má poruchu osobnosti, sklony k agresivitě, má psychiatrickou diagnózu apod.,

- chybějící elementární slušnost dětí, porozumění a žádoucí společenské chování.

Kurátoři by dále nad rámec výše uvedeného uvítali při své práci zlepšení společenských a systémových záležitostí, např. systémový problém s včasným umístováním dětí do konkrétních typů zařízení, zejména u nezletilých klientů, kteří mají různé psychiatrické diagnózy, jsou závislí na návykových látkách apod. Dále by uvítali více pravomocí, snížení narůstajícího objemu administrativy, posílení přímé práce s rodinou, zacílení většího prostoru na samostatnou sociální práci, větší časový fond na práci s klientem a nakonec větší finanční ohodnocení, neboť v případě kurátorské práce jde o velice náročnou, důležitou a zodpovědnou činnost.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem zmapoval nejčastější rizikové a sociálně patologické oblasti, které se dotýkají dětí a mládeže, a se kterými se ve své práci potýká nepovolanější osoba, a tím je kurátor pro děti a mládež. Kurátor v rámci předcházení či řešení společensky rizikových jevů, s nimiž se setkávají děti, intenzivně spolupracuje s rodinou, školou a dalšími institucemi, ve kterých se výchovně, či delikventně orientované děti vyskytují. Hlavním posláním kurátora je sledování nejlepšího zájmu dítěte, přičemž zájmem dítěte lze v praxi rozumět např. jeho zdárnou výchovu, nastavování pravidel, hranic, umění žít zdravým, prospívajícím způsobem, učit se správným a žádoucím mezilidským vztahům atd. Tyto úkoly jsou bezesporu primárně na rodičích. Pokud se tyto stěžejní oblasti v dítěti od počátku nerozvíjí, nepěstují, přináší pak celou řadu výchovných problémů, přičemž nejčastější příčinou bývá nezvládnutá výchova, a pokud rodiče nezvládají výchovu svých dětí, nastupuje zpravidla státní pomoc, např. již několikrát zmíněná výchovná opatření kurátora pro děti a mládež, coby zástupce orgánu vykonávající sociálně-právní ochrany dětí či pomoc nestátních orgánů, např. neziskových organizací, nízkoprahových zařízení apod.

Stěžejním cílem mé práce se staly odpovědi na dvě hlavní výzkumné otázky. Jednak jsem se zajímal o to, s jakými nejčastějšími etickými dilematy se potýká kurátor pro děti a mládež v rámci ukládání výchovných opatření, a to s ohledem na dopad na dítě a na rodinu. A dále pak mě zajímala otázka, jaká je zpětná vazba v případě úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. úspěšnosti řešených případů kurátorem po uložených opatřeních.

Současně mě ve spojitosti s hlavními výzkumnými otázkami zajímaly další reakce na tři dílčí otázky. Zaprvé, jaké jsou nejčastější výchovné problémy u dětí a mládeže, a jak je lze řadit z hlediska stupně závažnosti. Zadruhé, jak se na poli rizikového chování dětí a mládeže odehrávala situace dva, tři roky před nemocí Covid-19, jaká probíhala v průběhu této pandemie, a jak se vyvíjela následně. Třetí a poslední dílčí výzkumná otázka směřovala ke zjištění, na jaké úrovni dochází ke spolupráci mezi základními školami a kurátory pro děti a mládež.

V rámci kvalitativně orientovaného výzkumu za pomoci výzkumných metod, a polostrukturovaných rozhovorů a dotazníků jsem dospěl k očekávaným a zobecňujícím výsledkům.

Úspěšnost dopadu uložených výchovných opatření se hodnotí velmi obtížně. Kurátorovi se dostává zpětná vazba v rámci uložených opatření ojediněle. Každý případ se totiž posuzuje zvlášť, individuálně. Hodnocení je nakonec subjektivní. Dovolil bych si tvrdit, že dopad uložených opatření by dokázalo posoudit nejlépe samotné dítě, které se ho dané opatření týká. Nicméně u prvních excesů, prohřešků dětí a mládeže se zpravidla výchovná opatření nemají účinkem, případně se od nich upouští, neboť samotné projednání deliktu nezletilé či mladistvé osoby postačuje k jeho nápravě a již se k protiprávnímu jednání nevrací. Z rozhovorů s kurátory bylo zjištěno, že účinnost uložených opatření bývá právě viditelná v souvislosti s rozdílným věkem dětí.

Nejčastějším a současně nejtěžším etickým dilematem, se kterým se potýká kurátor pro děti a mládež je rozhodování o tom, zdali je lepší odebrat dítě z nefunkční rodiny a umístit do výchovného ústavu, anebo ho ponechat v rodině, kde nelze očekávat žádnou nápravu. V případě tohoto dilematu jsem v rámci výzkumu shrnul převládající část důvodných argumentů, které se přiklání k rozhodnutí spočívající v odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění do výchovného ústavu. Zjistil jsem, že kurátor k tomuto krajnímu navrhovanému opatření, o kterém v konečném důsledku rozhoduje soud, přistupuje až tehdy, pokud předešlá výchovná opatření, nevedla u problémového dítěte k požadované nápravě. Nejvíce se mi líbil výstup a myšlenka kurátora pro děti a mládež z Dačic, který tvrdil, že odebráním dítěte ze závadové rodiny je vytvoření nové šance, jak dítěti připravit podmínky pro lepší, zdárný a šťastnější život, než který vedl doposud. S tímto přístupem se plně ztotožňuji.

Co se týče četnosti výskytu nežádoucích sociálně patologických jevů dětí a mládeže, zjistil jsem, že mezi dětmi dominuje na prvním místě záškoláctví, a dále s tím související neplnění školních povinností, a nevhodné chování. Důležitá je v tomto směru totiž spolupráce mezi školami a kurátory pro děti a mládež. Ta se z hlediska výzkumu jeví na velice dobré, přínosné a bezproblémové úrovni. Dotazované základní školy v rámci mého výzkumného vzorku kontaktují kurátora pro děti a mládež právě při výskytu nežádoucích jevů, jako je záškoláctví a neplnění školních povinností. Co se týče efektu spolupráce mezi uvedenými subjekty, byl dotazovanými školami efekt hodnocen rozličně. V některých školách očekávaný efekt zpravidla nastal, došlo k posunu k lepšímu, v jiných případech se efekt nepodařil posoudit.

V případě zjišťování, k jakému nejčastějšímu rizikovému chování dětí a mládeže docházelo zhruba dva, tři roky před nemocí Covid-19, s jakými se kurátoři pro děti a mládež potýkali v průběhu této pandemie, a dále po pandemické době, pak bych rád zdůraznil, že návrat do škol po pandemii byl pro děti svízelný a problematický. Děti se totiž dopouštěly tzv. skrytého záškoláctví, neovládaly učební látku a vracely se do škol nepřipraveni, styděly se za své výsledky, a proto také uváděly důvody, proč nechtěly chodit do školy. I v těchto případech se následně školy obracely s pomocí na kurátora pro děti a mládež.

Vybrané téma diplomové práce mi skutečně přineslo mnoho nových poznatků a zjištění, např. seznámení se s neziskovou organizací IKOS v Českém Krumlově, která realizuje pro „kurátorské děti“, které se dostaly do střetu se zákonem poradenský program „Právo zážitkem“, jenž je realizován v rámci nařízené výchovné povinnosti, jako je např. plnění určité společensky prospěšné činnosti (pracovní či jiná činnost apod.) s tím, že takováto opatření přinášejí daleko větší efekt než ta ostatní. Tím mají kurátoři možnost volit v případě problémových dětí i jiné než zákonné donucovací prostředky a děti mohou motivovat k novému poznání, k novým přístupům, které jim ukazují správný směr a cestu vedoucí ke zdařilému způsobu života. Mám za to, že právě spolupráce s tímto typem zařízení může přinést v životech problémových dětí daleko větší přínos a užitek než v institucionálním umístění dětí.

V rámci výzkumu jsem zejména ocenil i zjištění, kdy děti a mládež samy vyhledávají kurátora, neboť jeho profesní postavení a náplň znají zejména ze škol, kam docházejí, kde přednášejí o své práci a samy se mu následně spontánně svěřují s celou řadou svých problémů a starostí. Kurátoři jim naslouchají a radí jim, co mohou v jejich nepříznivých situacích dělat. Děti si tak ke kurátorům snáze hledají cestu. Z hlediska filozofického pohledu bych si dovilil tvrdit, že jde o dobré jednání, o dobře zvolenou cestu, která je poháněna dosažením štěstí. Jak jsem se dále dozvěděl, kurátoři by při práci s problémovými dětmi uvítali daleko více času pro práci s nimi, neboť jsou svázáni úřednickým zákonem a více časové dotace při práci s touto rizikovou skupinou se jim nedostává a spíše jim naopak roste objem administrativních úkonů. Proto mám za to, že spolupráce s neziskovými organizacemi jim přináší daleko větší efekt a pomoc v jejich obtížné profesi než možnosti v zákonných intencích.

Seznam literatury

- ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vyd. Brno: CDK, 2015. ISBN 978-80-7325-371-4.
- BONINO, S., CATELLINO, E., CIAIRANO, S. *Adolescents and risk. Behaviors, functions, and protective factors*. New York, Springer, 2005. ISBN 88-470-0290-7.
- BÖHM, B. *Resocializace mladistvých pachatelů v praxi probační a mediační služby: bakalářská práce*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky a psychologie, 2020.
- DRYFOOS, J. *Adolescents at Risk*. New York: Oxford University Press, 1990. ISBN 0-19-507268-5.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
- GILLIGAN, C. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-402-8.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HENRIKSEN, J. O., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené: etické teorie a principy práce s lidmi*. Boskovice: Albert, 2000. ISBN 8085834855.
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.
- JEDLIČKA, R. a kol. *Poruchy socializace dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. 1. vyd., Praha: nakladatelství Svoboda, 1976.
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd., Praha: nakladatelství Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0152-5.
- KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 1. vyd., Praha: SPN-pedagogické nakladatelství, 1981. ISBN 14-545-83.
- LIPSKY, M. *Street Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. Published by: Russell Sage Foundation, 1980. ISBN 0-87154-524-1.

- MACEK, P. *Identita jako proces: vývojový přístup a styly sebedefinování*. In Čermák, I., Hřebíčková, M., Macek, P. (Eds.), *Agrese, identita, osobnost*. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Tišnov: 1. vyd. Sdružení SCAN, 2003. ISBN 80-86620-06-9.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.
- MATOUŠEK, O., KŘIŠŤAN, A. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013, ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- MILL, J. S. *Utilitarismus*. 1. vyd., Praha: nakladatelství Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-140-1.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- MOFFITT, T. E., CASPI, A., RUTTER, M., SILVA, P. *Sex differences in antisocial behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. ISBN 0-521-01066-7.
- MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ *Dilemata práce s klienty v organizacích*. 2004. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903070-1-9.
- NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-01.
- ONDRIOVÁ, I. *Etické problémy a dilemata v ošetrovatelské práci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-271-1696-6.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*: 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7367-567-7.
- PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-505-5.

- SHAW, W. *Social and Personal Ethics*. London: Wadsworth Publ. Company, 1999. ISBN 0-534-54360-X.
- SMART, D., VASSALLO, S., SANSON, A., DUSSUYER, I. *Patterns of antisocial behavior from early adolescence to late adolescence. Trends and Issues in crime and criminal justice series*. General editor T. Makkai. Australian Institute of Criminology. 2004. ISBN 0 642 53856 5.
- SOBOTKOVÁ, V. N., a kolektiv. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. 1 vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3.
- SOTOLÁŘ, A., PÚRY F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000. s. 244. ISBN 80-7179-350-7.
- SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru: (pokus o etiku)*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-70-4.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. Vyd. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- URBAN, L., DUBSKÝ, J., BAJURA, J. *Sociální deviace*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-397-1.
- VĚTROVEC, V., NEDOROST, L., SOVÁK, Z., ADAMCOVÁ, Z. *Zákon o mediaci a probaci*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-32-7.
- VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 9788024403373.
- ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2.
- ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J. a ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001. ISBN 80-7251-070-3.

Časopisy:

- LUKS, M. *Postřehy kurátora pro děti a mládež – výchovné problémy dětí do 15 let a mladistvých*. Dačický zpravodaj, 2022, roč. 11, č. 10.
- MOFFITT, T. E. *Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy*. Psychological Review, 1993, č. 100. ISSN 0033-295X.
- NEČASOVÁ, M.; DOHNALOVÁ, Z.; TALAŠOVÁ, R. *Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce*. Sociální práce/Sociální práce, 2010, roč.10, č. 3.
- NOACK, P., RAINER, K. SILBEREISEN. *Adolescent Development and Choice of Leisure Settings*. Adolescence and the Environment, 1988, roč. 5, č. 2.

Internetové zdroje:

- Sociální kuratela. Bezpečné Brandýsko [online]. [cit. 2023-09-14]. Dostupné z: <https://www.bezpecnebrandysko.cz/socialni-prevence/socialni-kuratela/>
- Etický kodex sociálního pracovníka České republiky [online]. [cit. 2023-09-15]. Dostupné z: <https://www.dchp.cz/res/archive/001/000121.pdf?seek=1561454028>
- iDNES.cz/zpravy. Covid zastavil nárůst kriminality dětí, více šikanují v kyberprostoru [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/detska-kriminalita-policie-cr-statistiky-mareni-vykonu-drogyA211207_192429_domaci_lre
- Lidovky.cz. Dětská kriminalita strmě roste. Mladí recidivisté mají ze soudu srandu, říká ředitel výchovného ústavu [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z https://www.lidovky.cz/domov/rvacky-a-kradeze-deliktu-deti-pribyva.A200825_095504_ln_domov_hetom
- Šance dětem. Agrese, šikana a jiné formy násilného chování. [online]. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/agrese-sikana-jine-formy-nasilneho-chovani>

- Kurátor pro mládež aneb Je třeba se ho bát? [online]. [cit. 2023-10-02]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/kurator-pro-mladez-aneb-je-treba-se-ho-bat>
- Šance dětem. Záškoláctví [online]. [cit. 2023-10-02]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/zaskolactvi>
- Lékařské listy. Syndrom rizikového chování v dospívání [online]. [cit. 2023-10-03]. Dostupné z: <http://www.zdn.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/syndrom-rizikoveho-chovani-v-dospivani-132984>
- KOMOR, Michi. Thematic analysis [online]. [cit. 2016-12-15]

Zákony a jiné právní a vnitřní předpisy:

- Etický kodex pracovníka Městského úřadu Dačice.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže).
- Vnitřní předpisy – Standardy sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu Dačice, odboru sociálních věcí.

Bibliografický záznam

BÖHM, B., *Etická dilemata v práci kurátora pro děti a mládež*. České Budějovice 2024. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí diplomové práce: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Klíčová slova

Kurátor pro děti a mládež, mladistvý, zákon, výchovná opatření, etika, etické dilema.

Abstrakt

Práce se věnuje sociálně-etickému tématu z oblasti práce terénního sociálního pracovníka, a to kurátora pro děti a mládež, se zaměřením na jeho nejčastější dilemata, která ho provází při práci. Cílem této kvalifikační práce je hledání odpovědi, v jakých činnostech, při jakých úkonech, se kurátor pro děti a mládež setkává s nejožehavějšími dilematy, a jaká volí kritéria při rozhodování o konkrétním typu výchovného opatření v souvislosti se vznikem dilematických problémů. Současně s hledáním odpovědi na uvedenou otázku vyvstala další související výzkumná otázka, a to, jaká je v případě dětí a mládeže úspěšnost uložených výchovných opatření, a jakou lze v tomto ohledu pozorovat zpětnou vazbu. Na tyto výzkumné otázky jsem hledal odpovědi prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie s využitím tematické analýzy a s použitím polostrukturovaného rozhovoru, který byl uskutečněný s kurátory pro děti a mládež na třech městských úřadech a na jednom magistrátním úřadu. Práce mapuje též výchovnou situaci dětí a mládeže, s tím, jak se odehrávala před onemocněním COVID-19, v covidové a v post covidové době z pohledu kurátorů pro děti a mládež. Výzkumem bylo zjištěno, že největším dilematem v práci kurátora pro děti a mládež je rozhodování o tom, zda ponechají dítě v nefunkční rodině, anebo nad ním navrhnou ústavní výchovu. Pokud uložená výchovná opatření kurátora nepřinesla požadovaný účinek, přistupují k podání návrhu na výkon ústavní péče. Následnou účinnost uložených výchovných opatření lze sledovat v souvislosti s rozdílným věkem dětí. U nezletilých osob jsou výchovná opatření ukládána minimálně, soudy pro mládež zpravidla od nich upouští. U mladistvých osob, pokud se jedná o první či ojedinělý exces, též je u soudu navrhováno upuštění od uložení výchovného opatření. V případě výchovných problémů dětí v covidové době, v jejím průběhu a po této době, se kurátoři potýkali především se záškoláctvím a s neplněním školních povinností.

Bibliographic record

BÖHM, B., Ethical dilemmas in the work of a curator for children and youth. České Budějovice 2024. Diploma thesis. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology. Department of Ethics, Psychology and Charity Work. Thesis supervisor: RSDr. Ján Mišovič, CSc.

Keywords:

Curator for children and youth, juvenile, law, educational measures, ethics, ethical dilemma.

Abstract

The work is devoted to a socio-ethical topic from the field of work of a field social worker, namely a curator for children and youth, with a focus on his most frequent dilemmas that accompany him at work. The goal of this qualification work is to find an answer in which activities, during which actions, the curator for children and youth encounters the most vexing dilemmas, and what criteria he chooses when deciding on a specific type of educational measure in connection with the emergence of dilemmatic problems. Simultaneously with the search for an answer to the first question, another related target question arose, namely, what is the success of the imposed educational measures in the case of children and youth, and what kind of feedback can be observed in this regard. I searched for answers to the research questions through a qualitative research strategy using thematic analysis and using a semi-structured interview, which was carried out with curators for children and youth at three municipal offices and one municipal office. The work also maps the educational situation of children and youth, with how it took place before the disease of COVID-19, in the covid and post-covid era from the point of view of curators for children and youth. The research found that the biggest dilemma in the work of a curator for children and youth is deciding whether to leave a child in a dysfunctional family or to propose institutional education for him. If the educational measures imposed by the curators did not bring the desired effect, they proceed to submit a proposal for institutional care. The subsequent effectiveness of the imposed educational measures can be monitored in connection with the different ages of the children. For minors, educational measures are imposed at a minimum, juvenile courts usually waive them.

In the case of juveniles, if it is a first or rare excess, the court also proposes to waive the imposition of an educational measure. In the case of children's educational problems in the covid era, during it and after this time, the curators mainly faced truancy and failure to fulfill their school duties.

Seznam příloh

Příloha I. Otevřené otázky z dotazníku pro ředitele základních škol

Příloha II. Otevřené otázky-rozhovory s kurátory pro děti a mládež

Přílohy

Příloha č. 1: Otevřené otázky z dotazníku pro ředitele základních škol z okresu Jindřichův Hradec a z okresu Jihlava.

Dobrý den,

jmenuji se Bohumír Böhm a jsem studentem II. ročníku navazujícího magisterského studia v oboru „Etika v sociální práci“ na Jihočeské univerzitě, Teologické fakultě v Českých Budějovicích. Dovoluji si touto cestou oslovit Vaši ZŠ s prosbou o vyplnění krátkého dotazníku (viz příloha), který po vyhodnocení použiji jako podklad pro svoji diplomovou práci nazvanou „Etická dilemata v práci kurátora pro děti a mládež“ (kurátor pro děti a mládež je terénním sociálním pracovníkem vykonávající sociálně právní ochranu dětí). Za vyplnění a odeslání dotazníku, který bude výlučně určen pouze pro potřeby mého výzkumu a pro tuto diplomovou práci Vám předem moc děkuji. Přeji hezký den.

S pozdravem, Bohumír Böhm.

Znění dotazníku:

1. Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) zejména s kurátorem pro děti a mládež?
2. Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?
3. Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?
4. A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Doslovně přepsané rozhovory:

1. Ředitel Základní školy Dačice I.

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Ano, spolupracuje, zejména s kurátorem.

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Spolupráce s OSPOD funguje výborně, oceňuji rychlé, operativní řešení problémů.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

Nejčastěji je řešeno záškoláctví a dlouhodobé, opakované neplnění školních povinností.

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Spolupráce s OSPOD významným způsobem přispívá k vyřešení problému a většinou se dostaví očekávaný efekt.

2. Ředitelka Základní školy Dačice II.

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Ano, spolupracujeme. Spolupráce spočívá v tom, že posíláme zprávy na žáky. V případě kurátora jde o intervence u konkrétních žáků.

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Spolupráce v případě kurátora je na velmi dobré úrovni. Jeho intervence ke konkrétním dětem jsou rychlé a přínosné. V případě podání podnětů ze školy jsou podněty sociálním odborem řešeny. Na druhé straně jsme se v případě pracovníků sociálního odboru setkali se lživou interpretací informací ze školy a následnou nepravdivou informací v případě konfliktních jednání se zákonnými zástupci. Jejich pohled na jednání „v zájmu dítěte“ sice logicky nemůže být úplně objektivní. Nicméně u některých pracovníků konstatuji, že je úplně mimo.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

V našem případě jde o převážně o záškoláctví, šikanu a návykové látky.

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

V případě kurátora zpravidla ano.

3. Ředitelka Základní školy Slavonice

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“)?
zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Ano, příležitostně. Pokud vyvstane nějaký problém u žáka, na kterém se nemůžeme opakovaně s rodiči domluvit, pak to oznamujeme kurátorovi.

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Ano. Kurátor přijede a je účastníkem našeho jednání se zákonnými zástupci. Dá se předpokládat, že rodiče z něho mají větší respekt, protože s ním komunikují méně často než s učiteli.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

Soustavné opakované neplnění školních povinností, Velmi častá omluvená absence – vysoký počet zameškaných hodin (podezření na hlídání sourozenců) místo školní docházky, nevhodné chování a soustavné vyrušování v hodinách, nevhodné chování k dospělým – učiteli, provozním zaměstnancům apod.

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Nemohu zcela posoudit, neboť dle sdělní pracovníků sociálního odboru nás sociální odbor nesmí informovat o výsledcích šetření v rodinách.

4. Ředitelka Základní školy Studená

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Ano, dle potřeby, při vážnějších problémech – zanedbávání péče ze strany rodičů, výchovné problémy žáků.

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Ano, spolupráce funguje. Když jsme potřebovali, byli k dispozici.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

Nevhodné chování žáků – záškoláctví, zanedbávání povinností, problémy v rodině – péče o dítě.

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Je to jiná instituce než škola, rodiče na to poměrně slyší, avšak někde je to skoro marné a ztráta času. Z pohledu kolegyně se nestala výrazná změna, vliv rodinného prostředí a prostředí kamarádů je příliš velký. Změna k lepšímu je, ale velice malá.

5. Ředitelka Základní školy Kunžak

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Ano, spolupracujeme s OSPODem Jindřichův Hradec a Dačice.

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Spolupráce funguje, pouze jednou za celou dlouhou dobu spolupráce se nám stalo, že na náš podnět jsme od OSPODu nedostali odpověď, jak byla záležitost prošetřena.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

Nejčastěji posíláme na OSDOP zprávy o dětech, které má orgán v dlouhodobé péči. Sami podáváme podnětů velmi málo, ve škole neřešíme mnoho závažných problémů. Když je potřeba a rodiče potřebují pomoc, zpravidla se domluvíme a sami požádají o pomoc.

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Ve většině případů nastane posun k lepšímu. V minulých letech jsme dlouhodobě spolupracovali na pomoci jedné rodině a velmi se nám dařilo. Bohužel rodina se pak odstěhovala a vystřídala několik azylových domů v rámci Jihočeského kraje a podle informací, které mám, je nyní ve velkých potížích.

6. Ředitelka Základní školy Lubnice

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Škola s kurátorem pro děti a mládež aktivně spolupracuje, někdy kontaktuje škola přímo kurátora, někdy oslovuje kurátor školu. Škola, pokud má informace o možném problému, oslovuje příslušného kurátora i „preventivně“, aby se na žáka informovala a aby se obě instituce domluvily na případné vzájemné spolupráci.

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Funguje bez problémů.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

Nejčastějším důvodem je nevhodné chování, agrese (šikana).

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Situace s problémovým žákem ve škole se po návštěvě pracovníka OSPOD krátkodobě zlepšila, ale díky špatné spolupráci se zákonným zástupcem se nedaří zlepšit ji dlouhodobě.

7. Ředitelka Základní školy Telč

Spolupracuje Vaše škola s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“)
zejména s kurátorem pro děti a mládež?

Škola spolupracuje s OSPOD občas (výskyt spolupráce 2-3 případy za rok).

Funguje podle Vás spolupráce s tímto orgánem?

Spolupráce probíhá spíše jednostranně, OSPOD se písemně dotazuje na prospěch, chování a školní docházku u žáků, jejichž zájmy OSPOD hájí.

Co je nejčastějším důvodem této spolupráce? Jaká témata, problémy řešíte nejčastěji (př. záškoláctví, šikana, agrese apod)?

Nikdy jsme neřešili případy záškoláctví, šikanu a agrese prostřednictvím OSPOD. Výchovné problémy žáků řešila škola v rámci svých kompetencí v rámci školního poradenského centra (výchovní poradce, metodik prevence, psychologka a vedení školy), zatím jsme k vzniklým problémům nemuseli volat zástupce OSPOD.

A zda při spolupráci s OSPOD nastal (nastává) výsledný efekt, jaký jste očekávali?

Nejsem schopen posoudit, zda intervence ze strany OSPOD byla účinná a zda došlo k nápravě, neboť OSPOD při vznesení dotazu na konkrétního žáka neinformuje školu o vzniklé situaci a o přijatých opatřeních.

Příloha č. 2: Otevřené otázky-rozhovory s kurátory pro děti a mládež

Dobrý den,

jmenuji se Bohumír Böhm, jsem studentem 2. ročníku Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, obor etika v sociální práci. Cílové otázky, které si kladu za úkol v mé diplomové práci nazvané „Etická dilemata v práci kurátora pro děti a mládež“ by měli zodpovědět dvě zásadní otázky. Za prvé, jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních. A za druhé, jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu? Mimo se dotazuji a zjišťuji jaká byla situace zhruba dva, tři roky před nemocí covid-19 u dětí a mládeže s rizikovým chováním, a jaká se vyvíjela situace u dětí a mládeže po tomto onemocnění, až do současnosti? Rozhovory s jednotlivými kurátory pro děti a mládež budou zcela anonymní a budou doslovně zapisovány a následně přepsány do diplomové práce, a to do části přílohy. Zápisy rozhovorů budou sloužit pouze pro účely této diplomové práce. Se zahájením rozhovorů a se zapisováním jejich odpovědí respondenti souhlasili.

Znění otázek:

1. Která část Vaší práce Vás nejvíce uspokojuje?
2. Kterou Vaši část práce pokládáte za nejvíce obávanou? (příkladně riziková klienti-oblast rizik od nejzávažnějších po ty méně nacházející se ve správním území kurátora, rozhodování, podávání návrhů soudům aj.)?
3. Máte nějakého oblíbeného klienta, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu (i neoblíbený, problematický klient může člověka stále čemu se učit, posunout ho profesně o stupeň výš atd.)?
4. Co byste chtěl na své práci změnit (mít více kompetencí, pravomocí, co byste navrhoval a co případně zrušil, pozměnil apod.)?
5. Jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních?

6. Jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu?

7. Jaká podle Vás byla situace zhruba dva, tři roky před nemocí covid-19 u dětí a mládeže s rizikovým chováním, a jaká se vyvíjela situace u dětí a mládeže po tomto onemocnění, až do současnosti?

Doslovný přepis odpovědí kurátorů pro děti a mládež na výše uvedené otázky:

1. Kurátor pro děti a mládež (Dačice)

Která část Vaší práce Vás nejvíce uspokojuje?

Nejvíce mě uspokojí, když se mi práce s mladistvým podaří, a on mi s odstupem času poděkuje. Například, že jsem to s ním nevzdal, nezlomil nad ním hůl. Nepotřebuji ani to děkování, stačí, když vidím nebo slyším, že něj vyrostl slušný člověk, že se mu daří.

Kterou Vaši část práce pokládáte za nejvíce obávanou? (příkladně rizikové klienti-oblast rizik od nejzávažnějších po ty méně nacházející se ve správním území kurátora, rozhodování, podávání návrhů soudům aj.)?

Jediné riziko vidím v tom, že bych špatně vyhodnotil situaci dítěte, zradil ho a zhatil jej tak pro společnost. Co se týče oblasti rizik, tak mezi stěžejní patří velká absence žáků co do školní docházky, neplnění úkolů a dále šikana a užívání omamných a psychotropních látek.

Máte nějakého oblíbeného klienta, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu (i neoblíbený, problematický klient může člověka stále čemu se učit, posunout ho profesně o stupeň výš atd.)?

Oblíbené klienty mám a je jich několik. Jsou to ti, kteří se snaží spolupracovat, a to i přes to, že jejich situace není právě příznivá. Neoblíbeného klienta nemám a problémoví jsou všichni, jinak by nebyli mými klienty.

Co byste chtěl na své práci změnit (mít více kompetencí, pravomocí, co byste navrhoval a co případně zrušil, pozměnil apod.)?

Na své práci bych nic neměnil. Co by se dalo výrazně zlepšit to jsou společenské a systémové záležitosti. Dětem chybí výchova k elementární slušnosti, porozumění a společenskému chování. Systémově je problém s včasným umístováním nezletilých do zařízení. Míst je málo a pro psychiatricky či jinak závislé nezletilé osoby je situace tristní.

Jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních?

Statistiku v tomto ohledu nevedeme, nicméně výchovná opatření se ve většině případů neminou účinkem. Práce kurátora je velmi náročná, protože pouze ojediněle, dostane kurátor pozitivní zpětnou vazbu. U výchovných opatření uložených mladistvým, u nichž se jedná o první přešlap se většinou tato nemíjejí účinkem. V mnoha případech nemusí být ani uložena a postačí pouze projednání věci. U delikventních jedinců je ale úspěšnost slabší a v některých případech nulová a tito následně končí v ústavní péči. Soudy pak zpravidla ukládají v případě mladistvých osob napomenutí s výstrahou. U dětí je procento úspěšnosti podstatně vyšší než u mladistvých. Pozitivní je, že kurátor pro děti a mládež je zodpovědný za proces, a ne za výsledek. Jinak by byl syndrom vyhoření ještě daleko větší, než tomu tak je za současných podmínek.

Jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu?

Největší dilema je vždy při odebírání dítěte z rodiny, kdy se řeší, jestli je pro dítě lepší zůstat v rodině, která je nefunkční a z toho pramení výchovné problémy, nebo je lepší dítě z tohoto prostředí vytrhnout a dát mu šanci na lepší vzdělání a jiný lepší život. Nicméně u každého dítěte se situace hodnotí zvlášť, individuálně. Kurátor zohledňuje v tomto případě následky, které mohou nastat v případě nařízené ústavní výchovy. Rozhoduje se také podle toho, jak to cítí. Současně bere na zřetel mnohá specifika, příkladně na dítě samotné na jeho rodinu, rodinné či jiné věcné prostředí aj.

Jaká podle Vás byla situace zhruba dva, tři roky před nemocí covid-19 u dětí a mládeže s rizikovým chováním, a jaká se vyvíjela situace u dětí a mládeže po tomto onemocnění, až do současnosti?

Nejčastější a nejběžnější příčinou je nezvládnutá výchova, tam jsou také kořeny této příčiny. Co se týká doby před covidové, tak tehdy nebylo tolik případů záškoláctví,

případně skrytého záškoláctví jako po této době. Tento trend trvá dodnes. Příčina je v tom, že mnoho dětí v průběhu distanční výuky neplnilo školní povinnosti tak, jak by měly, nebo v některých případech vůbec. Po návratu k prezenční formě výuky neměly tyto děti na co navázat, měly velké mezery v učivu, které se jim nepodařilo doplnit. To se samozřejmě projevilo hned po návratu do lavic, děti se styděly za své znalosti, byly a dodnes jsou traumatizované z toho, že se jim ostatní budou posmívat a vymýšlí si důvody, proč do školy nejít. Někteří rodiče je v tom podporují, nebo jim to minimálně trpí. To se snaží řešit školy a v mnoha případech to nezvládnou vlastními silami a potom musí zasáhnout kurátor pro děti a mládež a s rodinou pracovat, aby došlo k normalizaci situace.

2. Kurátor pro děti a mládež (Jindřichův Hradec)

Která část Vaší práce Vás nejvíce uspokojuje?

Z jednotlivých činností a s jednání s klienty a zejména v situacích, kdy sami klienti chtějí změnu a jsou k její realizaci ochotni něco učinit.

Kterou Vaši část práce pokládáte za nejvíce obávanou? (příkladně rizikovní klienti-oblast rizik od nejzávažnějších po ty méně nacházející se ve správním území kurátora, rozhodování, podávání návrhů soudům aj.)?

V oblasti kurátora pro děti a mládež žádná výrazně obávaná činnost dle mého není. Z možných příkladů, které mi byly v otázce položeny si příkladně ohledně podávání návrhů nemyslím, že by šlo o obávanou činnost. Někdy se kurátorům „nechce“ do jednání s lidmi, o kterých ví, že jsou agresivní, pro někoho může být obtížné, myslím si, že z počátku výkonu povolání, sdělovat lidem to, že dělají věci špatně, že to musí změnit.

Máte nějakého oblíbeného klienta, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu (i neoblíbený, problematický klient může člověka stále čemu se učit, posunout ho profesně o stupeň výš atd.?)

Ano, v obou smyslech.

Co byste chtěl na své práci změnit (mít více kompetencí, pravomocí, co byste navrhoval a co případně zrušil, pozměnil apod.?)

Ne, nic.

Jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních?

Tak, abych dokázal odpovědět způsobem, který by odpovídal realitě asi nedokážu jasně reagovat. Nicméně, je pravda, že k soudu se moc případů nedostane a výchovných opatření je uloženo minimum. U nezletilců, kteří byli projednáváni v souladu s ust. § 89 a následujících zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, většinou soud přistupuje k projednání bez uložení opatření. V tomto momentu bych si dovolil říct, že ve většině se děti k protiprávnímu jednání nevrací. Jedná se o jednotlivé případy, kdy se trestná činnost nebo výchovné potíže opakují.

Jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu?

Jednoznačně situace, kdy se jedná o odebrání dítěte z rodiny a jeho umístování v ústavním zařízení. V takovém případě nastává riziko, zdali následná ústavní výchova přinese požadovaný efekt či nikoli.

Jaká podle Vás byla situace zhruba dva, tři roky před nemocí covid-19 u dětí a mládeže s rizikovým chováním, a jaká se vyvíjela situace u dětí a mládeže po tomto onemocnění, až do současnosti?

V době před covidem, v covidové době a po covidu jsme řešili především neomluvenou absenci dětí.

3. Kurátor pro děti a mládež (Třeboň)

Která část Vaší práce Vás nejvíce uspokojuje?

V mé práci mě nejvíce uspokojuje osobní, přímé jednání s rodinami a dětmi.

Kterou Vaši část práce pokládáte za nejvíce obávanou? (příkladně rizikovní klienti-oblast rizik od nejzávažnějších po ty méně nacházející se ve správním území kurátora, rozhodování, podávání návrhů soudům aj.)?

Rizikový klienti, uživatelé drog. Úspěšnost práce s touto skupinou klientů je velmi malá. V tomto ohledu není moc vidět ani efektivnost práce. Někdy je těžké rozhodnutí, zda už přistoupit k poslednímu kroku, a to podání návrhu na ústavní výchovu.

Máte nějakého oblíbeného klienta, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu (i neoblíbený, problematický klient může člověka stále čemu se učit, posunout ho profesně o stupeň výš atd.)?

Mám oblíbeného klienta, jak v pozitivním, tak i v negativním slova smyslu.

Co byste chtěl na své práci změnit (mít více kompetencí, pravomocí, co byste navrhoval a co případně zrušil, pozměnil apod.)?

Mít více pravomoci, mít více možností zařízení pro problémové děti. Snižit administraci, a naopak posílit přímou práci s rodinou. Přála bych si i větší finanční ohodnocení, jde o náročnou, důležitou a odpovědnou pomáhající profesi.

Jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních?

Úspěšnost po uložených výchovných opatřeních je různá dle typu uloženého opatření. Například uložení soudního dohledu nemá moc velký vliv na efektivitu a změnu případu. Naopak uložení předběžného opatření pro umístění do diagnostického ústavu má většinou efekt v tom, že kolikrát nedojde k nařízení ústavní výchovy a dítě se vrací zpět do rodiny a snaží se doma lépe fungovat. To samé platí v případě nařízení ústavní výchovy, kdy se dítě kolikrát chytne a ústavní výchova se za nějaký čas ruší a doma funguje. Samozřejmě, že v tomto směru záleží na dalších okolnostech, jak staré děti to jsou a jaké jsou v rodině problémy, o co konkrétně se jedná.

Jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu?

Nejčastější a nejtěžší dilema je z mého pohledu jednání týkající se ústavní výchovy a tím odebrání dítěte z jeho rodiny. Je důležité zvážit všechny pro a proti. Vzhledem k tomu,

že důvody ústavní výchovy jsou většinou takového rázu, že nejsou rodiče ani děti schopni nápravy v domácím prostředí, je jednání s ohledem na zajištění zájmu dítěte.

Nebo například dilema, když je nezletilá dívka v ústavní výchově a stane se matkou, ponechat nezletilou s dítětem nadále v zařízení nebo jí umístit do rodinného prostředí?

Jaká podle Vás byla situace zhruba dva, tři roky před nemocí covid-19 u dětí a mládeže s rizikovým chováním, a jaká se vyvíjela situace u dětí a mládeže po tomto onemocnění, až do současnosti?

Celkově počet výchovných problémů stoupá zejména u dětí mladších 15 let. Nejčastěji se jedná o krádeže, fyzické napadání, výchovné problémy ve škole – agresivní chování, záškoláctví, pohlavní styk s osobou ml. 15 let. U mladistvých se pak nejčastěji jedná o závažnější krádeže, loupeže, přepadení, vyhrožování, závislost na drogách.

Po onemocnění covid, se určitě zvedl počet případů se záškoláctvím, agresivním chováním, užíváním návykových látek a alkoholu. Zároveň se zvedl počet případů řešených prostřednictvím sociálních sítí – vyhrožování, šikanování jiných spolužáků, sexuální tematika.

Všeobecně bych příčinu hledala v rodině, ale ne vždy je rodina nefunkční, či se v rodině vyskytují patologické jevy. Děti bohužel většinu času tráví neorganizovaně, bezprizorně se potulují po městě. Rodiče jsou do večera v práci a nemají přehled o trávení volného času dětí, jaké má kamarády apod. Zároveň v dnešní době má každé dítě mobilní telefon, založený Instagram, Fcb a další sítě a rodiče nemají přehled co děti dělají, s kým si píší, co posílají za fotky.

4. Kurátor pro děti a mládež (Magistrát města České Budějovice)

Která část Vaší práce Vás nejvíce uspokojuje?

Pokud rodina postupuje dle našeho doporučení a má to kýžený efekt (např. navštíví odbornou pomoc, zařízení ...). V poslední době více zaznamenáváme, že nás navštěvují děti spontánně, tzn. bez předchozí domluvy a chtějí si jen tak „popovídat“, nejen svěřovat se se svými problémy, ale podělit se o zážitky atd. ... dávají nám najevo, že k nám mají důvěru. Často se jedná o děti, kterým doma nikdo nenaslouchá.

Kterou Vaši část práce pokládáte za nejvíce obávanou? (příkladně rizikovní klienti-oblast rizik od nejzávažnějších po ty méně nacházející se ve správním území kurátora, rozhodování, podávání návrhů soudům aj.)?

Například realizace výkonu předběžného opatření, kterým je dítě umísťováno do ústavního zařízení – nikdy nelze předvídat, jak bude dítě reagovat/spolupracovat. Toto riziko je umocněno, pokud dítě užívá návykové látky, má psychiatrickou diagnózu, sklony k agresivitě, poruchu osobnosti aj.

Máte nějakého oblíbeného klienta, ať už v pozitivním či negativním slova smyslu (i neoblíbený, problematický klient může člověka stále čemu se učit, posunout ho profesně o stupeň výš atd.?)

Ano. Každému je někdo více či méně sympatický, ale nemělo by to mít vliv na průběh spolupráce s dítětem.

Co byste chtěl na své práci změnit (mít více kompetencí, pravomocí, co byste navrhoval a co případně zrušil, pozměnil apod.?)

Chtěli bychom mít větší prostor na samotnou sociální práci. Výchovných problémů mezi dětmi přibývá, a tak i objem práce narůstá, a to často na úkor individuální práce s dítětem (příkladně na jedno dítě máme omezenou časovou dotaci, tzn. používáme většinou rozhovor jako hlavní a často i jedinou metodu soc. práce). Jsme svázáni úřednickým zákonem, který je často v rozporu se zákonem o sociálně právní ochraně dětí. Objem administrativních úkonů narůstá. A další

Jaká je zpětná vazba úspěšnosti uložených výchovných opatření, resp. jaká je úspěšnost řešených případů kurátorem po uložených opatřeních?

Z praxe uvádím, že pokud je nezletilý poprvé projednáván před soudem a jedná se o jednorázový exces v jinak řádném způsobu jeho života, lze u nezletilého od uložení výchovného opatření upustit, a to se také velmi často děje. V poslední době se častěji ukládá napomenutí s výstrahou. To je nejčastěji ukládané výchovné opatření u nezletilých. Pokud nezletilý dál páchá trestnou činnost je mu uložen dohled probačního úředníka – ten může asi lépe zhodnotit, jaký je dopad tohoto opatření. Někdy se ukládá výchovná povinnost – to je zařazení do nějakého programu. Náš OSPOD spolupracuje s neziskovou organizací IKOS Český Krumlov, která

realizuje pro naše „kurátorské“ děti, které se dostaly nebo mohou dostat do střetu se zákonem, poradenský program „Právo zážitkem“. Program je realizován 2x ročně a některým dětem je nařizován v rámci výchovné povinnosti. Některé programy realizuje PMS. V poslední době se v rámci výchovné povinnosti uděluje společensky prospěšná činnost (bývají realizovány v rámci ZŠ pod dohledem probačního úředníka). Toto výchovné opatření hodnotíme kladně, má větší efekt. Úspěšnost uloženého výchovného opatření lze hodnotit obtížně, je to individuální. Statistikou lze zjistit, kolik výchovných opatření bylo v daném roce uloženo. Jaký měla efekt je na subjektivním posouzení každého.

Jaká jsou nejčastější etická dilemata kurátora pro děti a mládež při ukládání výchovných opatření s ohledem na dopad na dítě a na rodinu?

OSPOD nerozhoduje o výchovném opatření ani o ústavní výchově. Pouze podává návrhy soudu, který o věci rozhoduje. Pokud navrhujeme, aby byla nad dítětem nařizována ústavní výchova, předchází tomu mnoho sociální práce a ústavní výchova je posledním možným řešením. Často, ale ani ona, neplní svůj účel, a to např. pokud se jedná o děti tzv. „útěkáře“. I když lze u některých dětí předem předpokládat, že výkon ÚV bude neefektivní, musíme často tuto variantu navrhnout, neboť již byla ze strany OSPOD všechna další opatření vyčerpána. Dalším dilematem může být lokalita, kam navrhujeme, aby bylo dítě umístěno. Vzdálenost by neměla být velká, aby dítě mohlo být v častém kontaktu s rodinou, ale kapacita zařízení je dnes tak naplněná, že musíme často navrhnout i vzdálenější zařízení s vědomím, že kontakt s rodinou bude omezen, zvláště pak u sociálně slabších rodin.

Jaká podle Vás byla situace zhruba dva, tři roky před nemocí covid-19 u dětí a mládeže s rizikovým chováním, a jaká se vyvíjela situace u dětí a mládeže po tomto onemocnění, až do současnosti?

Mezi nejčastější výchovné problémy řadíme problémy související s povinnou školní docházkou (záškoláctví, neplnění školních povinností, porušování školního řádu aj.), protiprávní jednání (přestupková i trestná činnost), kyberšikana, sebepoškozování, konflikty v rodině (nerespektování rodičovské autority, útoky z domova aj.), užívání omamné psychotropních látek aj. Příčinu výše uvedených problémů vnímáme zejm. v rodinném systému (nedůsledný výchovný přístup, nejednotná výchova, oslabené rodičovské kompetence), ale i poruchy osobnosti dítěte, příp. přidružená diagnóza.

Komplikované případy jsou často kombinací obojího. U sociálně slabších rodin hrají roli genetické předpoklady a vnímání kriminálního chování a užívání návykových látek jako normy. V souvislosti s onemocněním Covid 19 vnímáme nárůst psychických poruch a sebepoškozování u dětí, ne docházka do školy, děti tráví čas většinou doma u PC/mobilu a pohybují se více na sociálních sítích. S tím souvisí nárůst kyberšikany, šíření dětské pornografie (zasílání obnažených fotek mezi nezletilými), děti nechtějí navštěvovat organizované aktivity, kroužky apod., přestože je před covidem normálně navštěvovaly. Četnost výchovných problémů je statisticky vyhodnocena vždy koncem kalendářního roku. Stupeň a závažnost je na individuálním zhodnocení každého pracovníka.